

**Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου
Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης**

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Διοίκησης Επιχειρήσεων

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Η Επιχειρηματικότητα Στην Εκπαίδευση.
Ο Αντίκτυπος Σε Μαθητές/τριες Από Την Εφαρμογή Στην Ανώτερη Μέση Εκπαίδευση, Του
Προγράμματος «Μαθητική Επιχείρηση» Και Η Αξιολόγηση Του Προγράμματος Από Τους
Εκπαιδευτικούς**

Έλενα Δημητρίου

**Επιβλέπον Καθηγητής
Δρ. Μιχάλης Σωκράτους**

Μάιος, 2022

**Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου
Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης**

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Διοίκησης Επιχειρήσεων

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Η Επιχειρηματικότητα Στην Εκπαίδευση.
Ο Αντίκτυπος Σε Μαθητές/τριες Από Την Εφαρμογή Στην Ανώτερη Μέση Εκπαίδευση, Του
Προγράμματος «Μαθητική Επιχείρηση» Και Η Αξιολόγηση Του Προγράμματος Από Τους
Εκπαιδευτικούς**

Έλενα Δημητρίου

**Επιβλέπον Καθηγητής
Δρ. Μιχάλης Σωκράτους**

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για
απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών
στη Διοίκηση Επιχειρήσεων
από τη Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης
του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάιος 2022

Αριθμός λέξεων κεφαλαίων: 20,150

Περίληψη

Η παρούσα διατριβή πραγματεύεται το θέμα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης όπως αυτή έχει εξελιχθεί και πιο συγκεκριμένα τον αντίκτυπο που αυτή έχει στους μαθητές καθώς και την άποψη των εκπαιδευτικών για τον αντίκτυπο αυτό. Συγκεκριμένα η διατριβή επικεντρώνεται στην επιχειρηματική εκπαίδευση στην Κύπρο και την απήχηση που αυτή έχει στους μαθητές που συμμετάσχουν σε επιχειρηματικά προγράμματα και στους καθηγητές τους.

Η διατριβή χωρίζεται σε τρεις ενότητες, μέσα από τις οποίες εξάγονται συμπεράσματα σε τρεις βασικούς πυλώνες της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Η πρώτη ενότητα επικεντρώνεται στα υφιστάμενα προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης που υπάρχουν στην Κύπρο. Η δεύτερη ενότητα στοχεύει στην ανάδειξη του αντίκτυπου που έχει η επιχειρηματική εκπαίδευση στους μαθητές που συμμετέχουν σε πρόγραμμα επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Τέλος, η τρίτη ενότητα συγκεντρώνεται στην άποψη των εκπαιδευτικών για την επιχειρηματική εκπαίδευση.

Με βάση τις τρεις ενότητες αυτές, τρία διαφορετικά ερευνητικά μοντέλα έχουν εφαρμοστεί για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Όσον αφορά την πρώτη ενότητα, μέσα από δευτερογενή έρευνα καταγράφονται τα προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης που προσφέρονται στην Κύπρο, σε ποιους απευθύνονται και οι στόχοι τους.

Ακολούθως μέσα από πρωτογενή έρευνα που διεξάχθηκε ανάμεσα σε μαθητές που συμμετείχαν στο πρόγραμμα Μαθητική Επιχείρηση, καταγράφεται ο αντίκτυπος που έχει η επιχειρηματική εκπαίδευση στους μαθητές και κατά πόσο η συμμετοχή τους σε επιχειρηματικά προγράμματα επηρεάζει τις επιχειρηματικές τους προθέσεις. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, οι μαθητές μέσα από τη συμμετοχή τους, αποκτούν δεξιότητες οι οποίες είναι σημαντικές για την ένταξη τους στο κοινωνικό σύνολο και την επαγγελματική τους πορεία. Σε ένα άλλο επίπεδο, αν και οι μαθητές αποκτούν γνώσεις για την επιχειρηματικότητα και την οικονομία, η έρευνα καταδεικνύει ότι αυτό δεν συνάδει απόλυτα με τις επιχειρηματικές τους προθέσεις.

Τέλος μέσα από ένα ερωτηματολόγιο ανοικτού τύπου ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς διαπιστώθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν την ένταξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στα αναλυτικά προγράμματα του σχολείου. Επιπρόσθετα, διαπιστώθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί, όπως και οι μαθητές υποστηρίζουν ότι η συμμετοχή σε επιχειρηματικά προγράμματα βοηθά τους μαθητές να αποκτήσουν σημαντικές δεξιότητες. Παράλληλα μέσα από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών διαφάνηκε το κενό στην κατάλληλη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών που συνοδεύουν τους μαθητές τους σε επιχειρηματικά προγράμματα.

Summary

The present postgraduate thesis, explores the topic of entrepreneurial education, as it has been evolved and more specifically, the impact it has on the students, as well as the opinion of the teachers for this impact. More specifically, the thesis focuses on the entrepreneurial education in Cyprus and how it is perceived by the students who participate in entrepreneurial programmes and their students.

The postgraduate thesis is divided into three units through which conclusions are drawn on three basic axes of entrepreneurial education. The first unit focuses on existing programmes of entrepreneurial education in Cyprus. The second unit focuses on revealing the impact of entrepreneurial education on students participating in programmes of entrepreneurial education. Last, the third unit focuses on the opinion teachers have for the entrepreneurial education.

Based on these three units, three distinct research models were applied for drawing conclusions. Regarding the first unit, through a desk research the programmes of entrepreneurial education offered in Cyprus are recorded as well as their target audiences and their purposes.

Then, through a primary research among students who participated in the programme Student Company, the impact of entrepreneurial education on students is recorded as well as the conclusion if their participation on entrepreneurial programmes affects their entrepreneurial intentions. According to the results of the research, through their participation students obtain skills which are important for the accession on the society and for their future professional course. On another level, even if students obtain knowledge for entrepreneurship and the economy, the research has shown that this does not necessarily match their entrepreneurial intentions.

Last, through an open-end questionnaire amongst teachers, it was recorded that teachers support the inclusion of entrepreneurial education on formal curricula of schools. In addition, teachers, in line with students, support that the participation on entrepreneurial programmes helps students obtain important skills. At the same time, through the responses of the teachers, the gap was revealed with regards to the appropriate training of the teachers who accompany their students on entrepreneurial programmes.

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας τη μεταπτυχιακή διατριβή μου, αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου Δρ. Μιχάλη Σωκράτους, για την υποστήριξη και την καθοδήγηση που μου προσέφερε κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διατριβής.

Ευχαριστίες οφείλω στη Διευθύνουσα Σύμβουλο του μη κερδοσκοπικού οργανισμού Junior Achievement Κύπρου, κυρία Αντιγόνη Κωμοδίκη, που μοιράστηκε μαζί μου τις πολύτιμες γνώσεις της στον τομέα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους μαθητές και εκπαιδευτικούς που διέθεσαν χρόνο για να απαντήσουν στα ερωτηματολόγια και τις συνεντεύξεις, αντίστοιχα που αποτελούν σημαντικό μέρος της έρευνας, της παρούσας διατριβής.

Contents

Κεφάλαιο 1	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
1.1 Επιχειρηματικότητα και επιχειρηματική εκπαίδευση.....	6
1.2 Σκοπός της διατριβής.....	8
1.3 Ερευνητικά ερωτήματα	9
Κεφάλαιο 2	10
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	10
2.1 Επιχειρηματικότητα. Η εξέλιξη του όρου.....	10
2.1.1 Είδη Επιχειρηματικότητας.....	13
2.1.1.1 Αμιγής και Μικτή Επιχειρηματικότητα	14
2.1.1.2 Ενδοεπιχειρηματικότητα και Νεοφυής Επιχειρηματικότητα	15
2.1.1.3 Κοινωνική Επιχειρηματικότητα.....	15
2.1.1.4 Πράσινη Επιχειρηματικότητα	16
2.1.1.5 Νεανική και Γυναικεία Επιχειρηματικότητα.....	16
2.2.1 Επιχειρηματικότητα και Εκπαίδευση.....	17
2.2.2 Αναδρομή στην Επιχειρηματική Εκπαίδευση.....	18
2.2.3 Επιχειρηματική Εκπαίδευση και Επιχειρηματικές Δεξιότητες	21
2.3 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	24
2.3.1 Η στάση του Εκπαιδευτικού στην Επιχειρηματική Εκπαίδευση	25
Κεφάλαιο 3	29
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΈΡΕΥΝΑΣ.....	29
3.1 Μεθοδολογία.....	29
3.2 Επεξεργασία Δεδομένων	33
3.3 Εγκυρότητα και Αξιοπιστία.....	33
3.4 Αδυναμίες Έρευνας.....	34
Κεφάλαιο 4	35
ΕΥΡΗΜΑΤΑ.....	35
4.1 ΠΩΣ ΠΡΟΩΘΕΙΤΑΙ Η ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΒΑΘΜΙΔΕΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ;.....	35
4.2.1 Δημογραφικά Στοιχεία Έρευνας.....	41

4.2.2 Γνώσεις που έχουν αποκτηθεί μέσα από τη συμμετοχή στο πρόγραμμα	43
4.2.2.1 Έχω αποκτήσει αντίληψη του πώς λειτουργούν οι επιχειρήσεις;	43
4.2.2.2 Έχω αποκτήσει γνώσεις για το πώς λειτουργεί η οικονομία.....	44
4.2.2.4 Έχω αποκτήσει γνώσεις για το πώς να δημιουργώ ένα επιχειρηματικό πλάνο..	46
4.2.2.5 Έχω αποκτήσει γνώσεις για τη διαχείριση ενός έργου (project management) ..	47
4.2.2.6 Έχω αποκτήσει γνώσεις για την οικονομική διαχείριση μιας επιχείρησης	48
4.2.3 Δεξιότητες που έχουν αποκτηθεί από τη συμμετοχή στο πρόγραμμα Μαθητική Επιχείρηση.....	49
4.2.3.1 Η εμπειρία με το πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητά μου να δουλεύω ως μέλος μιας ομάδας.....	49
4.2.3.2 Η εμπειρία με το πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητα επικοινωνίας μου....	51
4.2.3.3 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητά μου να διαχειρίζομαι τον χρόνο μου καλύτερα.....	52
4.2.3.4 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει τη δημιουργικότητά μου.....	53
4.2.3.5 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την επιμονή μου	54
4.2.3.5 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητά μου να δουλεύω υπό πίεση	55
4.2.4 Στάσεις που έχουν επηρεαστεί από τη συμμετοχή στο Πρόγραμμα	56
4.2.4.1 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την αυτοπεποίθησή μου	56
4.2.4.2 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την αποφασιστικότητά μου να πετύχω επαγγελματικά.....	57
4.2.4.3 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα μου έχει δείξει την αξία της ομαδικότητας	58
4.2.4.4. Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζω διάφορα προβλήματα που βλέπω γύρω μου.....	59
4.2.4.6 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα με έχει βοηθήσει να μάθω πράγματα για τον εαυτό μου	60
4.2.4.7 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα με έχει κάνει πιο ανοιχτόμυαλο/η.....	62
4.2.5 Επιχειρηματικές Προθέσεις.....	63
4.2.5.1 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα μου έδωσε έναυσμα να ασχοληθώ επαγγελματικά με την επιχειρηματικότητα	63
4.2.5.2 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα με βοήθησε να αναπτύξω δεξιότητες για να δημιουργήσω τη δική επιχείρηση στο μέλλον	64
4.2.5.3 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει επηρεάσει τα μελλοντικά επαγγελματικά μου σχέδια	65
4.2.5.4 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει τις ηγετικές μου ικανότητες.....	66

4.2.5.5 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει τη διάθεσή μου να παίρνω επιχειρηματικά ρίσκα	67
4.2.5.6 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητά μου να εντοπίζω επιχειρηματικές ευκαιρίες.....	68
4.2.5.7 Η συμμετοχή μου στο Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητα μου να παίρνω αποφάσεις με βάση δεδομένα.....	69
4.2.6 Ερωτήσεις Ανοικτού Τύπου.	70
4.2.6.1 Τι σου άρεσε περισσότερο στο πρόγραμμα;	70
4.2.6.2 Τι θεωρείς ότι χρειάζεται βελτίωση στο πρόγραμμα;	71
4.2.6.3 Περιέγραψε την εμπειρία σου στο πρόγραμμα με μια λέξη.....	71
4.2.6.4 Ποιο μέρος του προγράμματος ήταν το πιο χρήσιμο και ποιο το λιγότερο χρήσιμο	72
4.3.2 Τι γνώριζαν οι εκπαιδευτικοί για την επιχειρηματική εκπαίδευση πριν τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα και τι μετά.....	74
4.3.3 Αντιλήψεις μετά τη συμμετοχή στο Πρόγραμμα	75
4.3.3.1 Παρεχόμενη επιμόρφωση εκπαιδευτικών σε θέματα επιχειρηματικότητας	75
4.3.3.2 Πώς αξιολογούν οι εκπαιδευτικοί το πρόγραμμα Μαθητική Επιχείρηση.....	76
4.3.3.3 Ποια η άποψη των εκπαιδευτικών για τον αντίκτυπο του προγράμματος στους μαθητές.....	78
Κεφάλαιο 5	81
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	81
5.1 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	81
5.1.1 Η ΠΡΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΒΑΘΜΙΔΕΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ.....	81
5.1.2 ΓΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΑΠΟΚΟΜΙΖΟΥΝ ΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥΣ ΣΕ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΠΤΩΣΗ ΣΤΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΟΥΣ ΠΡΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟ ΣΚΕΨΗΣ.....	82
5.1.3 Η ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ ΚΑΙ Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΤΙΚΤΥΠΟ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ	85
5.2 ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ	86
Βιβλιογραφία	87
Παράρτημα Α.....	94
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΜΑΘΗΤΩΝ	94
Παράρτημα Β.....	98
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ.....	98
Παράρτημα Γ	99

ΤΡΙΠΤΥΧΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΩΝ ΜΕ ΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ, ΤΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΚΑΙ Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΟΥΣ ΜΕ ΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ.....99

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

1.1 Επιχειρηματικότητα και επιχειρηματική εκπαίδευση

Ουσιαδέστερο στόχο για την Ευρωπαϊκή Ένωση, αποτελεί η βιώσιμη ανάπτυξη. Το 1987, η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη του Ο.Η.Ε. όρισε για πρώτη φορά τον όρο «βιώσιμη ανάπτυξη». Σύμφωνα με την τότε Έκθεση Brundtland, βιώσιμη ανάπτυξη ορίζεται ως η ανάπτυξη η οποία ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να υποθηκεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες (Μητούλα, Αστάρα, & Καλδής, 2008) . Για την επιτυχή επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης, είναι αναγκαίο τα κράτη να εφαρμόσουν πολιτικές που να συνάδουν τόσο με τις οικονομικές και κοινωνικές όσο και με τις περιβαλλοντικές πρακτικές. Η οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την ικανότητα της να αξιοποιεί τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται και παράλληλα να αντιμετωπίζει τις προκλήσεις με αποτελεσματικούς τρόπους. Σημαντικός παράγοντας στην επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης καθίσταται η αξιοποίηση της τεχνολογίας και η επένδυση στην έρευνα και στην καινοτομία έχοντας ως γνώμονα την αειφορία του περιβάλλοντος και της κοινωνίας, γενικότερα.

Καινοτομία θεωρείται η διαδικασία μέσω της οποίας νέες τεχνολογίες εξελίσσονται σταδιακά μετά το στάδιο της έρευνας και της εκμάθησης, απαντώντας ουσιαστικά στα προς επίλυση προβλήματα (Χρυσομαλλίδης, 2012). Η καινοτομία προκύπτει από την έρευνα και την εμπειρία και συνήθως συσχετίζεται με την τεχνολογική εξέλιξη. Σήμερα, ο όρος καινοτομία συνδέεται στενά με τον όρο επιχειρηματικότητα, αφού το υφιστάμενο ανταγωνιστικό περιβάλλον απαιτεί τη χρήση νέων πρακτικών για την παραγωγή χαμηλού κόστους και υψηλής ποιότητας προϊόντων και την παροχή υψηλού επιπέδου υπηρεσιών. Έτσι, οι συνεχείς μεταβολές του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και η ανάγκη για εφαρμογή νέων καινοτόμων λύσεων στις διάφορες παραγωγικές διαδικασίες καθιστά επιτακτική την ανάγκη για νέα γνώση.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, κλειδί για την οικονομική ανάκαμψη της Ευρώπης αποτελεί η καινοτομία, η βιομηχανική ανταγωνιστικότητα και η επιχειρηματικότητα. Ως επιχειρηματικότητα ορίζεται η ικανότητα των οικονομικών παραγόντων να λαμβάνουν επιχειρηματικές πρωτοβουλίες και να προσαρμόζονται αποτελεσματικά στον διεθνή ανταγωνισμό (Ανδρέου, 2012). Σημαντική θεωρείται η συνεισφορά της επιχειρηματικής δραστηριότητας στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και συνεπώς στην αντιμετώπιση διαφόρων μορφών ανεργίας. Πέραν από την κοινωνικοοικονομική συμβολή, η λειτουργία επιχειρήσεων σε ένα θεμιτό ανταγωνιστικό περιβάλλον, έχει ως αποτέλεσμα την παραγωγή ανταγωνιστικών προϊόντων και την παροχή υψηλής ποιότητας υπηρεσιών. Επιπλέον, οι επιτυχημένες επιχειρήσεις εντάσσουν στις διαδικασίες τους περιβαλλοντικές πρακτικές και υιοθετούν κοινωνικές πρακτικές ώστε να ανταποκριθούν στις σημερινές απαιτήσεις της κοινωνίας.

Καθοριστικό ρόλο για τη συνεχή ανάπτυξη και μεγέθυνση της οικονομίας κάθε χώρας και κατά συνέπεια της οικονομίας της Ευρώπης, συνιστά η προώθηση του επιχειρηματικού πνεύματος μέσω της παροχής επιχειρηματικής εκπαίδευσης στους νέους, σκοπεύοντας στην καλλιέργεια επιχειρηματικής κουλτούρας και την ανάπτυξη επιχειρηματικών ικανοτήτων. Μέσω της μάθησης οι νέοι έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν σημαντικές ικανότητες, απαραίτητες για την ομαλή ένταξη τους στη γρήγορα μεταβαλλόμενη οικονομία. Είναι αναγκαίο οι νεαροί πολίτες να εξοπλιστούν με γνώσεις και δεξιότητες όπως η δημιουργικότητα, η αποτελεσματική επικοινωνία, η ομαδικότητα και η κριτική σκέψη. Σημαντική αναφορά αποτελεί η ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που τιτλοφορείται ως «Ανασχεδιασμός της εκπαίδευσης: επενδύοντας στις δεξιότητες για καλύτερα κοινωνικοοικονομικά αποτελέσματα το 2012» όπου επισημαίνει πως τα κράτη μέλη οφείλουν μέσω εκσυγχρονισμένων μεθόδων διδασκαλίας να εστιάζουν σε επιχειρηματικές δεξιότητες.

Η ανάπτυξη κουλτούρας που προωθεί την επιχειρηματικότητα και τη δημιουργικότητα στους νέους ανθρώπους μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη της οικονομίας και της ανταγωνιστικότητας των χωρών. Η προώθηση και η καλλιέργεια επιχειρηματικής νοοτροπίας επιτυγχάνεται μέσω της εκπαίδευσης των νεαρών πολιτών και ιδιαίτερα των μαθητών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και παράλληλα μέσω της καθοδήγησης των εκπαιδευτικών ώστε να είναι σε θέση να υποστηρίξουν τους μαθητές τους.

Οι συνεχείς αλλαγές του εργασιακού περιβάλλοντος, δημιουργούν την ανάγκη για νέες κατευθύνσεις στην εκπαίδευση ώστε να προετοιμάσει τους νέους για την ομαλή ένταξη τους

στην εργασία. Η εισαγωγή προγραμμάτων που να εμπεριέχουν στοιχεία όπως εφαρμογή δεξιοτήτων, κριτικής σκέψης, πρακτικής εξάσκησης, αποτελούν σημαντική παιδαγωγική κατεύθυνση. Μέσω των επιχειρηματικών προγραμμάτων οι νέοι μπορούν να ενισχύσουν τις ικανότητές τους, να εμπλουτίσουν τις εμπειρίες τους και να αποκτήσουν πολύτιμες γνώσεις που θα τους καθοδηγήσουν στη μετέπειτα τους πορεία. Παράλληλα, παρέχεται η δυνατότητα στους νέους να εντοπίσουν και να κατανοήσουν τα οικονομικά και κοινωνικά οφέλη που προκύπτουν από την επιχειρηματική δραστηριότητα. Ως αποτέλεσμα προάγεται τόσο η ατομική όσο και η συλλογική οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.

Σε ορισμένα εκπαιδευτικά συστήματα άλλων χωρών εφαρμόζονται είτε ειδικές στρατηγικές για την επιχειρηματική εκπαίδευση, είτε στρατηγικές σχετικές με την εκπαίδευση στο επιχειρείν, όπως η καλλιέργεια επιχειρηματικής νοοτροπίας μέσω προαιρετικών προγραμμάτων, σεμιναρίων ή διαγωνισμών, όπου οι μαθητές συμμετέχουν στον ελεύθερο τους χρόνο με την υποστήριξη των εκπαιδευτικών και μεντόρων. Η εφαρμογή επιχειρηματικής εκπαίδευσης, γενικά παρουσιάζει θετικά αποτελέσματα σε σχέση με την ελκυστικότητα τέτοιων προγραμμάτων, τη χρησιμότητα των μαθημάτων και την ικανοποίηση των προσδοκιών των συμμετεχόντων (Παπαγιάννης, Γ., 2014). Σύμφωνα με εκπαιδευτικούς, η αναγκαιότητα εισαγωγής επιχειρηματικών προγραμμάτων στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση κρίνεται απόλυτη και καθοριστική (Ακριώτου, Α., 2020). Άτομα του επιχειρηματικού περιβάλλοντος που ασκούν οι ίδιοι επιχειρηματική δραστηριότητα, επισημαίνουν ότι, η προσθήκη επιχειρηματικής εκπαίδευσης στα σχολεία, θα οδηγήσει στη βελτίωση της επιχειρηματικότητας στην οικονομία (Δριβελέγκα, Π., 2020).

1.2 Σκοπός της διατριβής

Στην παρούσα μελέτη επεξηγούνται σημαντικές έννοιες και εντοπίζονται βασικά χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας και της επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Αναλύεται, η σημαντικότητα της επιχειρηματικής δραστηριότητας στην οικονομία γενικά και πως η επιχειρηματική εκπαίδευση μπορεί να ενισχύσει και να βοηθήσει στην επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης. Επιπλέον, καταγράφονται οι πολιτικές που έχουν υιοθετήσει διάφορες χώρες από την εφαρμογή της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Κύριος σκοπός της διατριβής, είναι να διερευνήσει το πλαίσιο εφαρμογής της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Κύπρο, τον αντίκτυπο της εφαρμογής στον μαθητικό πληθυσμό καθώς και

την αξιολόγηση του προγράμματος επιχειρηματικότητας από τους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς. Συγκεκριμένα, αρχικά θα εξεταστεί το πλαίσιο εφαρμογής της επιχειρηματικής εκπαίδευσης από τον επίσημο φορέα, το Υπουργείο Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Ακολούθως, θα διερευνηθεί ο αντίκτυπος του προγράμματος μαθητικής επιχειρηματικότητας που εφαρμόζεται στην Κύπρο, «Μαθητική Επιχείρηση» στους μαθητές/τριες και τέλος θα καταγραφεί η αξιολόγηση του προγράμματος από τους εκπαιδευτικούς.

Με την ολοκλήρωση της έρευνας θα υποβληθούν συμπεράσματα και τυχόν και εισηγήσεις για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή του υπό αναφορά προγράμματος.

Η έρευνα καθίσταται σημαντική αφού σήμερα, τα διαθέσιμα στοιχεία για την εφαρμογή και την αποτελεσματικότητα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην κυπριακή Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση είναι ελλιπή.

1.3 Ερευνητικά ερωτήματα

Η έρευνα θα επικεντρωθεί στα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

1. Με ποιον τρόπο προωθείται η επιχειρηματική εκπαίδευση στις διάφορες βαθμίδες της κυπριακής εκπαίδευσης;
2. Ποιες γνώσεις και δεξιότητες έχουν αποκομίσει οι μαθητές και μαθήτριες από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα επιχειρηματικότητας «Μαθητική Επιχείρηση» και πως η συμμετοχή τους στα διάφορα στάδια του προγράμματος επηρεάζει τις επιχειρηματικές προθέσεις και τον τρόπο σκέψης τους;
3. Πως αξιολογούν οι εκπαιδευτικοί το πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση» και ποια είναι η άποψή τους για τον αντίκτυπο του εν λόγω προγράμματος σε μαθητές και μαθήτριες.

Για την αντιμετώπιση των ερευνητικών ερωτημάτων πραγματοποιείται δειγματοληπτική έρευνα με δείγμα αποτελούμενο από μαθητές και μαθήτριες που έχουν συμμετάσχει στο πρόγραμμα επιχειρηματικότητας καθώς και συνεντεύξεις σε εκπαιδευτικούς που αναλαμβάνουν να υποστηρίξουν τους συμμετέχοντες.

Μέσω δευτερογενούς έρευνας θα εντοπισθούν πληροφορίες και στοιχεία που αφορούν στις υφιστάμενες εκπαιδευτικές πρακτικές που χρησιμοποιούνται για την παροχή επιχειρηματικής εκπαίδευσης.

Κεφάλαιο 2

Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

2.1 Επιχειρηματικότητα. Η εξέλιξη του όρου

Ετυμολογικά η λέξη επιχειρηματικότητα προέρχεται από το ρήμα «επιχειρώ» το οποίο και σημαίνει, «δοκιμάζω», «αρχίζω κάποιο έργο», «ενεργώ με συγκεκριμένο τρόπο και στόχο», «προσπαθώ να επιτύχω κάτι». Από αυτό τον ορισμό του ρήματος, συνάγεται ότι η επιχειρηματικότητα είναι μια προσπάθεια, ένα εγχείρημα που ένας επιχειρηματίας αναλαμβάνει με στόχο να κερδίσει κάτι, να επιτύχει έναν σκοπό. Τέτοιες θεωρήσεις του όρου επιχειρηματικότητα όμως συνδέουν άρρηκτα τον όρο με οικονομικές δραστηριότητες, όπου ο επιχειρηματίας συνήθως αναλαμβάνει ένα ρίσκο για να απολαύσει μετά τα κέρδη από την ανάληψη του ρίσκου αυτού (Nieman, 2001). Ο Zimmerman (2008), καθορίζει την επιχειρηματικότητα ως την αναγνώριση ή τη δημιουργία μιας ευκαιρίας η οποία συνδυάζεται μαζί με την ανάληψη δράσης από ένα άτομο ή μια ομάδα για την ανάληψη ενός επιχειρηματικού εγχειρήματος του οποίου η επιτυχία ή αποτυχία βασίζεται στην προσωπική συμπεριφορά του επιχειρηματία και στο περιβάλλον μέσα στο οποίο δρα ο επιχειρηματίας.

Αν και οι ορισμοί αυτοί κατατάσσονται σε μια μεγάλη λίστα με ορισμούς της επιχειρηματικότητας, δεν παύει να αποτελεί κοινή πεποίθηση ότι ο όρος επιχειρηματικότητα κατανοείται ως οικονομική πράξη και κυρίως έννοια. Στην πραγματικότητα όμως, από τον 17^ο αιώνα που πρωτοεμφανίστηκε, μέχρι και τις μέρες μας, ο όρος έχει εξελιχθεί, τροποποιηθεί, διευρυνθεί και δεχθεί επιρροές από οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς παράγοντες.

Η επιχειρηματικότητα αποτελεί μια έννοια πολυσήμαντη, πολυδιάστατη πολυσυζητημένη, αμφιλεγόμενη, άλλοτε μυθοποιημένη και άλλοτε δαιμονοποιημένη. Απαντάται από την αρχαιότητα σε όλες τις κοινωνίες και σε

πλήθος μορφών, ωστόσο δεν έχει διατυπωθεί ένας οικουμενικά αποδεκτός ορισμός της.

(Κακαρούχα, 2008, p5)

Αν και πολλοί θεωρητικοί τοποθετούν την επιχειρηματικότητα στα αρχαία χρόνια, όρος επιχειρηματικότητα και επιχειρηματίας, παίρνουν για πρώτη φορά μια περισσότερο συγκεκριμένη μορφή στα έγγραφα του οικονομολόγου Cantillon (1755). Στηριγμένος στην παραγωγικότητα της φύσης και επηρεασμένος από τον Γαλλικό Διαφωτισμό ο Cantillon, επιδιώκει να αποδείξει ότι το κράτος πρέπει να βασιστεί στον πρωτογενή τομέα παραγωγής παρά στη βιομηχανία και στο εμπόριο, βλέποντας στο πρόσωπο του γεωργού τον επιχειρηματία (Βασιλείου, 2008). Πρωτεύοντα ρόλο στη θεωρία του Cantillon λαμβάνει ο διαχωρισμός του επιχειρηματία, αυτού που αναλαμβάνει τα επιχειρηματικά ρίσκα, από τον επενδυτή ο οποίος και παρέχει το κεφάλαιο για την επιχειρηματική δραστηριότητα (Ταβουκτσή, 2016). Στη θεώρηση αυτή της επιχειρηματικότητας, κεντρικό ρόλο παίζουν τα ρίσκα που αναλαμβάνει ο επιχειρηματίας ο οποίος και αμείβεται ανάλογα με την έκβαση των ρίσκων που έχει αναλάβει (Boutiller & Uzunidis, 2016, p36).

Σημαντικός σταθμός στην εξέλιξη του όρου επιχειρηματικότητα αποτελεί και το έργο του Adam Smith ο οποίος με το βιβλίο του «Ο Πλούτος των Εθνών» (1776) θέτει τις βάσεις για στροφή από την έμφαση στα ρίσκα στην αύξηση της κερδοφορίας που κατευθύνει την επιχειρηματική δραστηριότητα. Επηρεασμένος από τη βιομηχανική επανάσταση με τις ευκαιρίες που δημιούργησε για μείωση του κόστους παραγωγής και αύξηση της παραγωγικότητας, ο Smith υποστηρίζει ότι στόχος του επιχειρηματία είναι να μειώσει το κόστος του και να μεγιστοποιήσει το κέρδος του (Ταβουκτσή, 2016). Για τον Smith, ο επιχειρηματίας είναι φορέας αλλαγής ο οποίος όχι μόνο διαθέτει τα δικά του κεφάλαια για την επιχειρηματική δραστηριότητα αλλά και οργανώνει και εποπτεύει την παραγωγική διαδικασία (Δημάκου, 2007).

Ακολουθώντας τον Smith, ο Say(1803), απεικονίζει τον επιχειρηματία ως το άτομο που πρέπει να έχει δεξιότητες για να μπορεί να προχωρήσει στη δημιουργία νέων επιχειρήσεων. Για τον Say, ο επιχειρηματίας είναι το πρόσωπο που είναι ικανό να προκαλέσει δυναμικές αλλαγές μεταφέροντας τους οικονομικούς πόρους από μια περιοχή με χαμηλή παραγωγικότητα σε μια περιοχή με μεγάλη παραγωγικότητα (Gedeon, 2010). Όπως ο Smith έτσι και ο Say, συνδέουν την επιχειρηματικότητα με την απόκτηση κέρδους μέσα από την οικονομική δραστηριότητα καθώς και τη διαδικασία παραγωγής. Με παρόμοιο τρόπο και άλλοι εκπρόσωποι της Κλασσικής Σχολής όπως ο Hamilton (1878) και ο Senior (1836) μιλούν για την αβεβαιότητα και

τα ρίσκα που καλείται να αναλάβει ένας επιχειρηματίας όταν ξεκινά μια καινούργια επιχειρηματική δραστηριότητα (Κορρές, 2015).

Μια σημαντική θεώρηση της επιχειρηματικότητας είναι αυτή που αποτυπώνεται από τον Frank Knight (1821), έναν από τους ιδρυτές της Σχολής οικονομικής σκέψης του Σικάγο. Για τον Knight, οι επιχειρηματίες είναι άνθρωποι που έχουν την ικανότητα να αποδεχτούν τις προκλήσεις που εμφανίζονται μπροστά τους, είναι άνθρωποι που έχουν εμπιστοσύνη στην κρίση τους και για τον λόγο αυτό είναι διατεθειμένοι να επενδύσουν κεφάλαια για να στηρίξουν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα παρόλο που ξέρουν ότι μπορούν να τα χάσουν (Emmett, 2010). Κατά τον Knight, αυτό που διακρίνει τον επιχειρηματία από τον εργαζόμενο είναι ο τρόπος που οι δύο αυτοί φορείς της επιχειρηματικότητας αντιμετωπίζουν το ρίσκο (Σταμόπουλος, 2019). Κατά τον ίδιο τρόπο, αν και ο Knight διαφοροποιεί την έννοια του ρίσκου από την αβεβαιότητα, ο ίδιος φαίνεται να μην απομακρύνεται από τις θεωρίες των προκατόχων του οι οποίοι και συνέδεσαν την επιχειρηματικότητα με την οικονομική δραστηριότητα που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ανάληψη του ρίσκου.

Ορόσημο στην ανάπτυξη του ορισμού της επιχειρηματικότητας αποτελεί η προσπάθεια διατύπωσης του όρου από τον Schumpeter (1934-1943). Για τον Schumpeter, η οικονομική ανάπτυξη έρχεται μέσα από την εγκατάλειψη των παραδοσιακών μεθόδων και την εισαγωγή της καινοτομίας και της τεχνολογίας στην παραγωγή. Φορέας αυτής της ανάπτυξης δεν είναι άλλος από τον επιχειρηματία ο οποίος, με όπλο τη θέληση του και τις δράσεις του κατευθύνει την επιχειρηματική δραστηριότητα σε καινοτόμα μονοπάτια με τη βοήθεια των διαθέσιμων κεφαλαίων (Nikula & Tchalakov, 2013). Με τη συσχέτιση της καινοτομίας με την επιχειρηματικότητα και τη θεώρηση του επιχειρηματία ως παράγοντα καινοτομίας, ο Schumpeter θέτει τις βάσεις για μια νέα προσέγγιση στον ορισμό της επιχειρηματικότητας συνδέοντας την με την καινοτομία. Για να επιφέρει το επιθυμητό κέρδος η επιχειρηματική δραστηριότητα πρέπει να συνδυάζεται με την καινοτομία, μια καινοτομία που δεν περιορίζεται στην εισαγωγή ενός νέου προϊόντος αλλά και στην εφαρμογή νέων μεθόδων παραγωγής καθώς και στην εξεύρεση νέων παραγωγικών πόρων (Σταμόπουλος, 2019).

Καθώς οι οικονομίες και οι κοινωνίες εξελίσσονται και η επιχειρηματική δραστηριότητα αλλάζει μορφή και στόχευση ο ορισμός της επιχειρηματικότητας τροποποιείται αναλόγως. Ως αποτέλεσμα, καινούργιοι ορισμοί εμφανίζονται και προσαρμόζονται ανάλογα με τις πολιτικές, θεωρητικές και κοινωνικές πεποιθήσεις των εμπνευστών του. Ο Kirzner (1973) βλέπει την επιχειρηματικότητα ως ετοιμότητα, ως εγρήγορση για την αναγνώριση των ευκαιριών που

προκύπτουν στην αγορά για την πώληση ενός αγαθού σε ψηλότερες τιμές από αυτές στις οποίες πωλείται (Harper, 2003). Από την άλλη ο Timmons (1978), στην προσπάθεια του να καταγράψει τι είναι αυτό που διακρίνει τον επιχειρηματία, δίνει μια νέα διάσταση στην επιχειρηματικότητα. Σύμφωνα με τον Timmons οι πετυχημένοι επιχειρηματίες έχουν κοινά χαρακτηριστικά και συμπεριφορές όπως τη δυνατότητα σύλληψης ιδεών, την πρόθεσή τους για να καινοτομήσουν και να αποτελούν πρότυπα και πηγή έμπνευσης για τους άλλους.

Στους ορισμούς της επιχειρηματικότητας έρχονται να προστεθούν και δεκάδες άλλοι, που όπως και οι πιο πάνω, επηρεασμένοι από το θεωρητικό υπόβαθρο, τις οικονομικές και άλλες συνθήκες προσπαθούν να εξηγήσουν τι ακριβώς περιλαμβάνει αυτός ο όρος. Όπως ορθά επισημαίνεται:

Η επιχειρηματικότητα επηρεάζεται τόσο από το «εξωτερικό περιβάλλον» δηλαδή οικονομικές, κοινωνικές τεχνολογικές συνθήκες αλλά και από το εσωτερικό περιβάλλον δηλαδή προσωπικότητα, εξειδίκευση, αξία-εμπιστοσύνη, ιδέες, δυνάμεις και ικανότητα να προσαρμόζεται στο εξωτερικό περιβάλλον

(Κορρές, 2015, p45)

Αποτέλεσμα λοιπόν αυτής της επιρροής που επιδέχεται ο ορισμός της επιχειρηματικότητας τόσο από το εξωτερικό όσο και από το εσωτερικό περιβάλλον είναι και η εμφάνιση των διαφόρων ειδών της επιχειρηματικότητας, τα κυριότερα των οποίων αναλύονται πιο κάτω.

2.1.1 Είδη Επιχειρηματικότητας

Η πολυφωνία στον ορισμό της επιχειρηματικότητας αντανακλάται επίσης και στην κατηγοριοποίηση της επιχειρηματικότητας όπου και παρατηρείται πληθώρα ειδών επιχειρηματικότητας τα οποία μεταβάλλονται ανάλογα με τις συνθήκες και τις σύγχρονες τάσεις τόσο στην οικονομία όσο και στις κοινωνίες παγκοσμίως.

Η πολυδιάστατη έννοιά της δικαιολογεί την παρουσία πληθώρας απόψεων σχετικά με τις διαστάσεις της, γεγονός που φαίνεται πως εξυπηρετεί την μελέτη του φαινομένου... Τα είδη επιχειρηματικότητας περιγράφονται ανάλογα με τον σκοπό που εξυπηρετούν, καθώς και τους τρόπους που χρησιμοποιούνται από τους επιχειρηματίες, ώστε να αντληθεί αξία από την οικονομική αγορά

(Μπλιάτζα, 2019)

2.1.1.1 Αμιγής και Μικτή Επιχειρηματικότητα

Η Επιχειρηματικότητα αρχικά χωρίζεται σε δύο κατηγορίες την Αμιγή και Μικτή Επιχειρηματικότητα. Η Αμιγής Επιχειρηματικότητα αφορά σε όλες τις δραστηριότητες που δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν από τους υπαλλήλους μιας επιχείρησης (Κόκκινου, 2015). Είναι το είδος της επιχειρηματικότητας όπου ο επιχειρηματίας δεν διαθέτει άλλα μέσα παρά μόνο βασίζεται στη δική του προσωπική συμβολή σε κάθε φάση της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Στην Αμιγή Επιχειρηματικότητα δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στον ίδιο τον επιχειρηματία και την προσωπικότητα του αφού αν άλλος αναλάμβανε αυτές τις δραστηριότητες αυτές δεν θα είχαν τα ίδια αποτελέσματα από πλευράς κέρδους (Ακριώτου, 2020). Αυτό το είδος της επιχειρηματικότητας όμως σπάνια υιοθετείται στην οικονομική δραστηριότητα (Γκαγκάσιος, 2008).

Από την άλλη, η Μικτή Επιχειρηματικότητα αναφέρεται στην περίπτωση όπου ο επιχειρηματίας αναλαμβάνει ρόλους που θα μπορούσαν να είχαν αναληφθεί από άλλους όπως διοικητικά στελέχη, το τραπεζικό σύστημα κτλ. (Γκαγκάσιος, 2008). Η Μικτή Επιχειρηματικότητα χωρίζεται στην Μικτή Επιχειρηματικότητα Κεφαλαιούχων και την Μικτή Επιχειρηματικότητα των Εργαζομένων. Η Μικτή Επιχειρηματικότητα Εργαζομένων αναφέρεται στο είδος της επιχειρηματικής δραστηριότητας όπου ο επιχειρηματίας είναι υποχρεωμένος να αναλάβει ρόλους τους οποίους θα μπορούσαν να αναλάβουν άλλα άτομα τα οποία ίσως να ήταν και περισσότερο αποδοτικά στους συγκεκριμένους ρόλους (Καραχάλιου, 2012). Η Μικτή Επιχειρηματικότητα Εργαζομένων συναντάται συνήθως σε μη ανεπτυγμένες χώρες όπου ο επιχειρηματίας λόγω της έλλειψης εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού, υποχρεώνεται να αναλάβει και άλλους ρόλους πέραν από την αναζήτηση ευκαιριών που θα αποφέρουν κέρδος (Μιτσάκης, 2019).

Όσον αφορά την Μικτή Επιχειρηματικότητα Κεφαλαιούχων, αυτή ορίζεται ως η επιχειρηματική δραστηριότητα όπου ο επιχειρηματίας εκμεταλλεύεται τα δικά του κεφάλαια για να αναπτύξει τις δικές του καινοτόμες ιδέες (Μπουρνάζου, Κωσταρά Γκέκα, 2020). Με τις εξελίξεις τόσο στον τεχνολογικό όσο και στον οικονομικό και στον επιχειρηματικό τομέα, και οι δύο μορφές της Μικτής Επιχειρηματικότητας σπάνια συναντώνται σε επιχειρηματικές δραστηριότητες στο σύγχρονο επιχειρηματικό σκηνικό. Ο επιχειρηματίας δεν μπορεί να είναι γνώστης των ειδικών, επί μέρους θεμάτων που απαιτούνται για να είναι κερδοφόρα μια επιχείρηση και στις μέρες μας οι επιχειρηματίες μπορούν να αντλήσουν κεφάλαια για το επιχειρηματικό τους εγχείρημα από άλλους επενδυτικούς πόρους όπως τράπεζες, επενδυτές κτλ. (Κουλουριώτη, Παναγιωτοπούλου, Ταμπούρα, 2012).

2.1.1.2 Ενδοεπιχειρηματικότητα και Νεοφυής Επιχειρηματικότητα

Μια άλλη διαφοροποίηση ως προς την επιχειρηματικότητα είναι αυτή ανάμεσα στην ενδοεπιχειρηματικότητα και τη νεοφυή επιχειρηματικότητα. Η ενδοεπιχειρηματικότητα ορίζεται ως η επιχειρηματικότητα που αναπτύσσεται μέσα σε υφιστάμενους οργανισμούς. Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση αυτή, η ενδοεπιχειρηματικότητα είναι η ανάπτυξη νέων επιχειρηματικών εγχειρημάτων που παρατηρούνται σε οργανισμούς ανεξαρτήτου του μεγέθους τους (Antoncic Hisrich, 2003). Επιπρόσθετα όμως, η ενδοεπιχειρηματικότητα, μέσα από το πρίσμα της θεωρίας του Schumpeter, ο οποίος και συνέδεσε την επιχειρηματικότητα με την καινοτομία, ορίζεται και ως η αναζήτηση από μια επιχείρηση, καινοτόμων και δημιουργικών λύσεων για την αντιμετώπιση των προκλήσεων που αντιμετωπίζει τη δεδομένη στιγμή η επιχείρηση όπως για παράδειγμα εφαρμογή καινοτόμων τεχνικών στην παραγωγή ή ακόμη και βελτίωση των υφιστάμενων προϊόντων / υπηρεσιών που προσφέρει η επιχείρηση (Antoncic, 2006).

Από την άλλη, η νεοφυής επιχειρηματικότητα, ένα πρόσφατο μοντέλο επιχειρηματικής δραστηριότητας που κερδίζει έδαφος ανάμεσα στους οικονομικούς και επιχειρηματικούς κύκλους, αναφέρεται στη δημιουργία καινούργιων επιχειρήσεων των οποίων ο λόγος ύπαρξης είναι η προσφορά ενός καινοτόμου προϊόντος ή υπηρεσίας στους πελάτες της (Βεργαδή, 2019). Οι νεοφυείς επιχειρήσεις, είναι επιχειρήσεις οι οποίες αναπτύσσονται με γοργούς ρυθμούς επιδιώκοντας την ταχεία επίδραση στην αγορά, ούτως ώστε η επένδυσή τους να αποδώσει τα μέγιστα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα. Στόχος των νεοφυών επιχειρήσεων είναι να ικανοποιήσουν με το προϊόν ή την υπηρεσία τους μια ανάγκη ή επιθυμία της αγοράς στην οποία και απευθύνονται αναπτύσσοντας ένα βιώσιμο επιχειρηματικό μοντέλο (Μποντούρι, Σαρρή 2020). Κάθε δραστηριότητα που αναλαμβάνεται στα πλαίσια της νεοφυής επιχειρηματικότητας, παρά τα μεγάλα και άμεσα κέρδη που μπορεί να αποφέρει συνοδεύεται από μεγάλο ρίσκο αλλά και επιμονή τόσο από πλευράς του επιχειρηματία όσο και από πλευράς του επενδυτή ο οποίος, με την επένδυση των κεφαλαίων του σε μια νεοφυή επιχείρηση αν και γνωρίζει τις μεγάλες πιθανότητες που έχει να χάσει το κεφάλαιο του, ευελπιστεί ότι η επένδυσή του θα αποφέρει πολύ μεγαλύτερα κέρδη (Λιγομιάδης, 2019).

2.1.1.3 Κοινωνική Επιχειρηματικότητα

Στις μέρες μας όμως καταγράφονται και διάφορες άλλες μορφές επιχειρηματικότητας που ξεφεύγουν από τα παραδοσιακά πλαίσια της επιχειρηματικότητας. Μια από αυτές είναι και η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, η οποία και κερδίζει έδαφος

κάτω από τις παγκόσμιες τρέχουσες συνθήκες αναφέρεται στην επιχειρηματική δραστηριότητα η οποία και προσαρμόζεται ανάλογα ούτως ώστε να είναι άμεσα συνδεδεμένη με τον τελικό της στόχο ο οποίος και είναι να δημιουργήσει κοινωνική αξία (Gabarret d'Andria, 2017). Η αποστολή του κοινωνικού επιχειρηματία, σύμφωνα με τον Drayton δεν είναι άλλη από το να αναγνωρίζει πότε κάτι πάει λάθος σε μια κοινωνία και να δουλεύει για να το διορθώσει μέσα από τη συστημική αλλαγή. Θεωρητικοί όπως οι Dees, Martin & Osberg, αν και διαφωνούν στον ακριβή ορισμό του όρου, υπογραμμίζουν ότι ο στόχος της κοινωνικής επιχειρηματικότητας είναι ένας, αυτός της καινοτομίας μέσα από την οποία θα προκύψει θετικό κοινωνικό αντίκτυπο (Light, 2008).

2.1.1.4 Πράσινη Επιχειρηματικότητα

Αντίστοιχα οι κλιματικές αλλαγές, το φαινόμενο του θερμοκηπίου, η δραστική μείωση των πρώτων υλών του πλανήτη καθώς και άλλα περιβαλλοντικά φαινόμενα, οδήγησαν επιχειρήσεις, κυβερνήσεις και διεθνείς οργανισμούς να στραφούν σε εναλλακτικές επιχειρηματικές δραστηριότητες και να αναζητήσουν τρόπους με τους οποίους η επιχειρηματική δραστηριότητα δεν θα λαμβάνει χώρα εις βάρος του περιβάλλοντος και η οικονομική ανάπτυξη θα συμβαδίζει με την προστασία του περιβάλλοντος (Κουτσώνος, 2019). Αυτή η μορφή επιχειρηματικότητας ονομάζεται Πράσινη Επιχειρηματικότητα και στοχεύει στην επίτευξη των επιχειρησιακών στόχων μιας επιχείρησης μέσα από πράσινες, περιβαλλοντικές δραστηριότητες. Τα τελευταία χρόνια τόσο οι κυβερνήσεις όσο και η ίδια η Ευρωπαϊκή Ένωση, αφουγκραζόμενοι την ανάγκη εφαρμογής πράσινων μεθόδων στις επιχειρηματικές δραστηριότητες έχουν θεσπίσει νομοθετικά πλαίσια καθώς και σειρά πολιτικών, όπως βαριές φορολογίες και νομοθετικές κυρώσεις που ωθούν όλο και περισσότερες επιχειρήσεις προς την υιοθέτηση πράσινων πρακτικών και βιώσιμων επιχειρηματικών μοντέλων (Αμύρα, 2016).

2.1.1.5 Νεανική και Γυναικεία Επιχειρηματικότητα

Παράλληλα, η επιχειρηματικότητα κατηγοριοποιείται και ως προς το ποιος είναι που εξασκεί την επιχειρηματική δραστηριότητα. Στα πλαίσια αυτά μπορούμε ανάμεσα στη Νεανική και στη Γυναικεία Επιχειρηματικότητα, όπου, σύμφωνα και με το όνομά τους, η επιχειρηματικότητα εξασκείται από νεαρά άτομα ή από γυναίκες. Οι ανάγκες για καλύτερες συνθήκες εργασίας, ωράρια και μισθούς, προσωπική ικανοποίηση και ανέλιξη έχουν οδηγήσει πολλές γυναίκες στη δημιουργία των δικών τους επιχειρήσεων (Hughes, 2005). Η μεγάλη

συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο οδήγησε πολλές γυναίκες να αναζητήσουν εναλλακτικές εργασίες πέραν των οικιακών και εκτός σπιτιού.

Στα χρόνια που ακολούθησαν οι αλλαγές στις κοινωνικές και εκπαιδευτικές δομές που επέτρεψαν στις γυναίκες να εξελίσσονται σε επαγγελματικό αλλά και μορφωτικό επίπεδο αποτέλεσαν τους κύριους παράγοντες που ώθησαν τις γυναίκες να επιδιώξουν και να πετύχουν την είσοδο τους στον επιχειρηματικό κόσμο και να ασκήσουν με τη σειρά τους επιχειρηματική δραστηριότητα ως επιχειρηματίες (Καραχάλιου, 2012). Όπως καταγράφεται και από την Ζήκα «σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, οι γυναίκες επιχειρηματίες κατέχουν λίγο περισσότερο από το 30% των επίσημα καταχωρημένων επιχειρήσεων παγκοσμίως» (2019, p21). Παρόλα αυτά, το χάσμα μεταξύ των φύλων όσον αφορά την επιχειρηματικότητα εξακολουθεί να υφίσταται, σύμφωνα και με την Αναφορά GEM του 2021 όπου και καταγράφεται ότι, οι περισσότερες από τις νέες επιχειρήσεις είναι περισσότερο πιθανόν να ιδρύνονται από άντρες.

Ακόμη μια μορφή επιχειρηματικότητας που κερδίζει έδαφος ολοένα και περισσότερο παγκοσμίως είναι η Νεανική Επιχειρηματικότητα. Νεανική Επιχειρηματικότητα ορίζεται ως η επιλογή που κάνουν οι νέοι που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των 18 έως 24 να αναπτύξουν τη δική τους επιχειρηματική δραστηριότητα παρά να ενταχθούν στο εργατικό δυναμικό μιας υφιστάμενης επιχείρησης. Οι παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση αυτή των νέων έχουν να κάνουν τόσο με τα υψηλά ποσοστά ανεργίας που μαστίζουν τους νέους όσο και με την επιθυμία των νέων να κάνουν επάγγελμα αυτό που αγαπούν και για το οποίο έχουν σπουδάσει, ικανοποιώντας τις προσωπικές φιλοδοξίες και στόχους τους (Κρισικού, 2021). Αξίζει να σημειωθεί ότι στην Ευρώπη, με τον στρατηγικό σχεδιασμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις πολιτικές που έχουν κατά καιρούς θεσπιστεί όσον αφορά τη Νεανική Επιχειρηματικότητα έχει δοθεί μεγάλη ώθηση σε αυτή τη μορφή επιχειρηματικής δραστηριότητας. Για τους νέους η ανάληψη επιχειρηματικής δραστηριότητας αποτελεί έναν τρόπο βελτίωσης της ποιότητας της ζωής τους, να προωθήσουν τα ενδιαφέροντά τους και να πετύχουν τους στόχους τους. Επιπρόσθετα το γεγονός ότι οι νεοφυείς επιχειρήσεις τυγχάνουν υποστήριξης αλλά και χρηματοδότησης από Ευρωπαϊκά αλλά και εγχώρια προγράμματα ωθεί τους νέους να στρέφονται ολοένα και περισσότερο προς τη δημιουργία των δικών τους επιχειρήσεων (Papulová, Papula, 2015).

2.2.1 Επιχειρηματικότητα και Εκπαίδευση

Η επιχειρηματική εκπαίδευση τοποθετείται χρονικά στο 1947 όπου για πρώτη φορά το Πανεπιστήμιο του Harvard πραγματοποιεί το πρώτο μάθημα στην επιχειρηματική εκπαίδευση

ειδικά σχεδιασμένο για μεταπτυχιακούς φοιτητές (Μπαμπάσης, 2016). Έκτοτε και μέχρι σήμερα η επιχειρηματική εκπαίδευση κερδίζει ολοένα και περισσότερο έδαφος και εισάγεται σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης από το δημοτικό μέχρι και τα ειδικά μεταπτυχιακά προγράμματα με αποτέλεσμα το 1994 να καταγράφονται περισσότεροι από 120.000 φοιτητές στις ΗΠΑ μόνο που παρακολουθούν μαθήματα σχετικά με την επιχειρηματικότητα (Katz, 2003). Στην Ευρώπη, αν και η ανάπτυξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης σημειώνεται με πιο αργούς ρυθμούς με το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γαλλία να είναι οι μόνες χώρες που εφαρμόζουν ορισμένα επιχειρηματικά προγράμματα στη δεκαετία του 1970, η συνεισφορά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής μέσα από το DG-Enterprise καταφέρνει να προωθήσει την επιχειρηματική εκπαίδευση σε όλα τα κράτη μέλη (Liñán, 2005).

2.2.2 Αναδρομή στην Επιχειρηματική Εκπαίδευση

Με την παγκοσμιοποίηση στο προσκήνιο καθώς και τους συνεχόμενα αυξανόμενους αριθμούς στα ποσοστά ανεργίας ανάμεσα στους νέους, η είσοδος στη νέα χιλιετία βρίσκει τις κυβερνήσεις τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη να στρέφονται προς διαφορετικές κατευθύνσεις στις εκπαιδευτικές πολιτικές τους. Οι στόχοι τους πλέον εστιάζουν στην παγκοσμιοποίηση και την προετοιμασία των μαθητών για την είσοδο τους στην αγορά εργασίας και την πολυπολιτισμικότητα. Η διδασκαλία των δημοκρατικών αξιών παραμερίζεται και η εκπαίδευση στρέφεται στην απόκτηση από τους μαθητές εργασιακών δεξιοτήτων και στην προώθηση του οικονομικού αλφαριθμητισμού. Στη στροφή αυτή βέβαια συμβάλει και η οικονομική κρίση που οδηγεί πολλούς νέους στην ανεργία καθώς και η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας.

Οι αλλαγές στις εκπαιδευτικές πολιτικές και τους στόχους που θέτουν οι κυβερνήσεις για το εκπαιδευτικό τους σύστημα, φαίνεται να βρίσκουν ένα σύμμαχο στην επιχειρηματικότητα. Αν και, όπως έχει αναφερθεί στο πρώτο μέρος αυτού του κεφαλαίου, η επιχειρηματικότητα είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την οικονομική δραστηριότητα, ο συσχετισμός του όρου με την οικονομική ανάπτυξη, τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την προσωπική ανάπτυξη (Lackeus, 2015) καθώς και η περιγραφή του επιχειρηματία ως άτομο καινοτόμο, ικανό να παίρνει τις σωστές αποφάσεις και ρίσκα οδηγεί στην υιοθέτηση της επιχειρηματικότητας ως μια από τις προτεραιότητες στον τομέα της εκπαίδευσης.

Με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η ανθρωπότητα καλείται να μετρήσει τις πληγές της και να σταθεί ξανά στα πόδια της τόσο σε κοινωνικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Ενώ η ανθρωπότητα θρηνεί τις απώλειες τόσο σε ανθρώπινες ζωές όσο και σε υλικές έρχεται στο

προσκήνιο το οικονομικό μοντέλο που θέλει το κράτος ως κοινωνικό επιχειρηματία, υπεύθυνο για τη ρύθμιση των αγορών, την υλοποίηση αναπτυξιακών έργων, την αύξηση της ρευστότητας και την θέσπιση κοινωνικών παροχών (Keynes, 1936). Το μοντέλο αυτό θα εξυπηρετήσει τον στόχο του μέχρι και την απαρχή της δεκαετίας του 1980 όπου και εμφανίζεται ο νεοφιλελευθερισμός ως μια εναλλακτική θεωρία πολιτικής και οικονομικής σκέψης. Στα πλαίσια του νεοφιλελευθερισμού εισάγονται έννοιες όπως ατομικές ελευθερίες, ελευθερία της αγοράς και του εμπορίου καθώς και το δικαίωμα της ιδιωτικής περιουσίας (Harvey, 2007). Η εξέλιξη του ατόμου πλέον συνδέεται άρρηκτα με την επιχειρηματική ελευθερία και την επιδίωξη του προσωπικού κέρδους.

Με την επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού στην οικονομία η εκπαίδευση επιδέχεται πιέσεις για να μπορέσει να ανταποκριθεί στο υφιστάμενο πλαίσιο, έτσι μια σειρά από νεοφιλελεύθερες πολιτικές κάνουν την εμφάνιση τους και στις εκπαιδευτικές πολιτικές των χωρών. Οι εκπαιδευτικές πολιτικές υφίστανται την ίδια κριτική που υφίστανται και οι οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές και κατηγορούνται ότι, αδυνατούν να εξυπηρετήσουν τον σκοπό τους, δηλαδή να προχωρήσουν στον κατάλληλο καταρτισμό και την προετοιμασία των εκπαιδευόμενων για την αγορά εργασίας (Γράβαρης, Παπαδάκης, 2005). Η εκπαίδευση πλέον επικεντρώνεται στην προσπάθεια εξεύρεσης τρόπων ενίσχυσης του ανθρώπινου κεφαλαίου το οποίο και χαρακτηρίζεται ως η κυριότερη μεταβλητή για την οικονομική ανάπτυξη (Παπαγιάννης, 2014).

Το επίπεδο εκπαίδευσης πλέον συνδέεται άμεσα με το οικονομικό επίπεδο κάθε ατόμου και για πρώτη φορά γίνεται αποδεκτός ο επενδυτικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή, μέσω της εκπαίδευσης εξοπλίζονται τα άτομα με τις γνώσεις και δεξιότητες που θα τους κάνουν περισσότερο παραγωγικούς στη διαδικασία διεκπεραίωσης των εργασιακών τους καθηκόντων και τους καθιστά περισσότερο επιδεκτικούς όσον αφορά στο να αναπτύξουν και να υιοθετήσουν νέες ιδέες και να προχωρήσουν σε καινοτόμα επιτεύγματα. Επενδύοντας στην ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου οι οικονομίες παίρνουν ως αντάλλαγμα την αύξηση της παραγωγικότητας του ατόμου στον εργασιακό του βίο (Γιαννακόπουλος & Ντεμούσης, 2015).

Σε αυτό το πλαίσιο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1996) εισάγει την έννοια της κουλτούρας της Δια Βίου Μάθησης για όλους τους Ευρωπαίους πολίτες όπου, προωθείται η ανάγκη για ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων ενώ τα κείμενα της διακήρυξης συνδέονται άμεσα με την ανάπτυξη της οικονομίας αφού στόχος της Δια Βίου Μάθησης ορίζεται ως η βελτίωση των δεξιοτήτων και των

ικανοτήτων του ατόμου που θα αυξήσουν τις ευκαιρίες απασχόλησης του (Γράβαρης & Παπαδάκης, 2005). Προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, καθορίζει πέντε άξονες αναφοράς της δια βίου μάθησης που σχετίζονται με τη χρηστική αξία της εκπαίδευσης, την αναγνώριση της άτυπης μάθησης καθώς και το εύρος των μεθόδων και των μέσων μάθησης.

Ως αποτέλεσμα της επαναξιολόγησης των εκπαιδευτικών πολιτικών, η επιχειρηματική εκπαίδευση εισάγεται στα αναλυτικά προγράμματα και τις εκπαιδευτικές στρατηγικές τόσο στις ΗΠΑ όσο και στις Ευρωπαϊκές χώρες, σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Η Έκθεση του Δικτύου Ευριδίκη με τίτλο «Η Εκπαίδευση στο Επιχειρείν» ορίζει την επιχειρηματική εκπαίδευση ως την εκπαίδευση που

[...] αφορά στην καλλιέργεια των δεξιοτήτων και του τρόπου σκέψης των εκπαιδευομένων ώστε να είναι σε θέση να μετατρέπουν δημιουργικές ιδέες σε επιχειρηματική δράση. Αυτή είναι μια ικανότητα-κλειδί για όλους τους μαθητές, που υποστηρίζει την προσωπική ανάπτυξη, την ενεργό ιδιότητα του πολίτη, την κοινωνική ένταξη και την απασχολησιμότητα. Είναι συναφής καθ' όλη τη διαδικασία της Δια Βίου Μάθησης, σε όλους τους κλάδους μάθησης και σε όλες τις μορφές εκπαίδευσης και κατάρτισης (τυπικής, μη τυπικής και άτυπης), οι οποίες συμβάλλουν στο επιχειρηματικό πνεύμα ή την επιχειρηματική συμπεριφορά, με ή χωρίς εμπορικό στόχο”.

(2016, p21)

Βασισμένοι σε σειρά από έρευνες που δείχνουν ότι, η επιχειρηματικότητα είναι κάτι που μπορεί να διδαχθεί (Huber, Sloof & Van Praag, 2014; Wilson, 2008), εκπαιδευτικά ιδρύματα και αρμόδιοι φορείς αναπτύσσουν σειρά από εκπαιδευτικά προγράμματα που επικεντρώνονται στην επιχειρηματική εκπαίδευση από την πρωτοβάθμια μέχρι και την μεταπτυχιακή εκπαίδευση. Μέσα από αυτά τα προγράμματα επιθυμούν να αναδείξουν τη σημασία της επιχειρηματικότητας στην ανάπτυξη σημαντικών δεξιοτήτων που είναι κρίσιμες για την εξεύρεση εργασίας (Lackéus, 2015) αλλά και τη σημασία της επιχειρηματικότητας αλλά και για την προσαρμογή τους στις νέες συνθήκες τόσο σε προσωπικό όσο και σε εργασιακό επίπεδο.

Η στροφή αυτή της εκπαίδευσης και των εκπαιδευτικών πολιτικών δεν περνά απαρατήρητη και πολλοί είναι αυτοί που στέκονται κριτικά απέναντι στην αλλαγή πλεύσης των στόχων της εκπαίδευσης. Ο Freire (1974) κάνει λόγο για την «τραπεζική εκπαίδευση» όπου οι

εκπαιδευόμενοι μεταβάλλονται σε «κουμπαράδες» της γνώσης και ο εκπαιδευτικός από παιδαγωγός μετατρέπεται σε «καταθέτη» γνώσεων. Ο Hanley (2015) κάνει λόγο για έντονο ανταγωνισμό που αφαιρεί από την εκπαιδευτική διαδικασία τη χαρά της μάθησης.

Ο Kuratko (2005) κάνει λόγο για την ανάγκη ανάπτυξης πολλών από των πτυχών της επιχειρηματικής εκπαίδευσης μέσα από εντεταμένη έρευνα. Παράλληλα οι Hagg και Peltonen (2011) υποστηρίζουν ότι, η εφαρμογή της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στερείται παιδαγωγικής θεώρησης. Όπως υποστηρίζουν οι στόχοι της επιχειρηματικής εκπαίδευσης πρέπει να παντρεύονται αποτελεσματικά με τις παιδαγωγικές θεωρίες και να προκύπτουν από αυτές. Παρόλες όμως τις κριτικές και τους προβληματισμούς για τη στροφή στους εκπαιδευτικούς στόχους και τις εκπαιδευτικές στρατηγικές, η επιχειρηματική εκπαίδευση ολοένα και κερδίζει έδαφος τόσο στην Ευρώπη όσο και στον υπόλοιπο κόσμο.

2.2.3 Επιχειρηματική Εκπαίδευση και Επιχειρηματικές Δεξιότητες

Ποιες είναι λοιπόν αυτές οι δεξιότητες που πηγάζουν από την επιχειρηματική εκπαίδευση και εκτιμώνται ως κρίσιμες για τους μαθητές; Σχετίζονται αυτές οι δεξιότητες με την επιχειρηματική δραστηριότητα; Όπως έχει αναφερθεί και πιο πάνω, η επιχειρηματική δεξιότητα έχει άρρηκτα συνδεθεί με την επιχειρηματική δραστηριότητα με τον επιχειρηματία στο επίκεντρο ο οποίος είναι έτοιμος να αναλάβει ρίσκα τα οποία επιδιώκει να του αποφέρουν κέρδος; Ο στόχος της επιχειρηματικής εκπαίδευσης επεκτείνεται πέρα από την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας στην απόκτηση βασικών δεξιοτήτων απαραίτητες για την εξέλιξη των μαθητών. Αυτές οι δεξιότητες έχουν να κάνουν τόσο με την ανάληψη ρίσκων και καινοτόμων πρωτοβουλιών, με τη σωστή διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού και των πρώτων υλών όσο και με τις ηγετικές δεξιότητες, την επιμονή και δεξιότητες οργάνωσης.

Όπως ορθά θέτει ο Παπαγιάννης (2014) αφού δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός όρος για την επιχειρηματικότητα, το ίδιο και οι δεξιότητες που την συνθέτουν δεν αποτελούν κοινό τόπο για όσους ασχολούνται με την επιχειρηματικότητα. Η φαντασία, η καινοτομία, οι επικοινωνιακές δεξιότητες, η αυτογνωσία αποτελούν ένα μέρος των δεξιοτήτων που αναγνωρίζονται ως επιχειρηματικές. Οι Hisrich & Peters (2002) αναγνωρίζουν τρεις κατηγορίες επιχειρηματικών δεξιοτήτων: τις τεχνικές όπως την γραπτή και προφορική επικοινωνία, τις δεξιότητες επιχειρηματικής διοίκησης όπως τη λήψη αποφάσεων και τον σχεδιασμό ενώ κάνουν αναφορά και στις προσωπικές επιχειρηματικές δεξιότητες όπως τον αυτοέλεγχο, την καινοτόμα σκέψη και την ανάληψη ρίσκων.

Η Αναφορά του Όσλο (2006) κάνει λόγο για οριζόντιες δεξιότητες που μπορούν να αποκτηθούν μέσα από την επιχειρηματική εκπαίδευση όπως τη δημιουργικότητα, τη λήψη πρωτοβουλιών, την αυτοπεποίθηση, κ.ά. ενώ πολλές ευρωπαϊκές χώρες αναφέρονται σε δεξιότητες που αγγίζουν όλο το φάσμα της ζωής ενός ατόμου. Στη Φλαμανδική κοινότητα του Βελγίου γίνεται αναφορά για την προστιθέμενη αξία της επιχειρηματικής εκπαίδευσης τόσο στο σπίτι όσο και στην κοινωνία, ενώ στην Μάλτα γίνεται αναφορά για δεξιότητες ζωής (Εκπαίδευση στο Επιχειρείν στα Σχολεία της Ευρώπης, 2016). Στον πρόλογο της Ελληνικής Έκδοσης του Ευρωπαϊκού Πλαισίου Αναφοράς για την Ικανότητα του Επιχειρείν, EntreComp, αναφέρεται ότι η επιχειρηματική ικανότητα ισούται με την:

«εγκάρσια ικανότητα του ενεργού πολίτη να μετατρέπει ιδέες σε δράση παράγοντας αξία στην ευρύτερη κοινωνική σφαίρα. Υπό αυτό το πρίσμα, αναδεικνύεται η τεράστια αξία της ικανότητας του επιχειρείν για την προσωπική ολοκλήρωση και ανάπτυξη, την κοινωνική ένταξη, την εργασία αλλά και τη συλλογική ευημερία».

(2017, p4)

Πώς μπορούν λοιπόν να αναπτυχθούν αυτές οι δεξιότητες μέσα από την εκπαίδευση; Παρά τις προσπάθειες που γίνονται από τις επίσημες εκπαιδευτικές αρχές κάθε χώρας, η επιχειρηματική εκπαίδευση, για να αποκτήσει πραγματική υπόσταση δεν μπορεί να αποτελέσει ένα απλό θεωρητικό μάθημα στα αναλυτικά προγράμματα των σχολείων όλων των βαθμίδων. Η επιχειρηματική εκπαίδευση βασίζεται στην ανάπτυξη δεξιοτήτων μέσα από μεθόδους διδασκαλίας προσανατολισμένες στη δράση και εστιασμένες στην πρακτική μάθηση. Δεξιότητες όπως η ανάληψη ρίσκου και πρωτοβουλίας καθώς και η ανάληψη δράσης για τη μετατροπή μιας ιδέας σε πράξη αποκτώνται μέσα από εμπειρική και βιωματική μάθηση που είναι συνυφασμένη με μη-τυπικές μεθόδους μάθησης (Πριμικήρη, 2017).

Η επιχειρηματική εκπαίδευση, η οποία και επικεντρώνεται στην ανάπτυξη μη γνωστικών δεξιοτήτων, ικανότητες όπως η δημιουργικότητα, η ανάληψη πρωτοβουλιών και άλλων μαλακών/οριζόντιων δεξιοτήτων (soft skills), περνούν στους μαθητές μέσα από την ενεργό μάθηση η οποία και είναι απόρροια της έμφυτης περιέργειας των παιδιών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015). Για τον λόγο αυτό, οι επιχειρηματικές δεξιότητες τις οποίες καλούνται να αναπτύξουν οι μαθητές από την πρωτοβάθμια μέχρι και την τριτοβάθμια εκπαίδευση αποκτούνται μέσα από επιχειρηματικά προγράμματα όπως αυτά που προσφέρει και ο διεθνής

Οργανισμός Junior Achievement τα οποία μέσω της λήψης δράσεων από μαθητές και πρακτικές εμπειρίες βοηθούν στην απόκτηση των επιχειρηματικών δεξιοτήτων.

Στην Ευρώπη όπως και στις ΗΠΑ το Junior Achievement Young Enterprise (JA-YE) Student Company Programme αποτελεί και το κύριο επιχειρηματικό πρόγραμμα στο οποίο συμμετέχουν πέραν των 40 εκατομμυρίων μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ετησίως. Μέσω του προγράμματος οι μαθητές καλούνται να δημιουργήσουν τις δικές τους επιχειρηματικές ομάδες και να παρέχουν τη λύση για ένα δεδομένο πρόβλημα μέσα από ένα καινοτόμο προϊόν ή υπηρεσία. Η συμμετοχή των μαθητών σε τέτοια προγράμματα, αποτελεί και μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για την ανάπτυξη δεξιοτήτων όπως η ομαδικότητα, το ηγετικό πνεύμα, η επίλυση συγκρούσεων που είναι απαραίτητα για την μετέπειτα πορεία των μαθητών και την ένταξη τους στον κοινωνικό ιστό και για την ανάπτυξη οικονομικών δεξιοτήτων όπως την επιχειρηματική δραστηριότητα, την ανάληψη οικονομικών ρίσκων και τον υπολογισμό των κινδύνων κ.ά.

Πέραν από τα επιχειρηματικά προγράμματα που προσφέρουν οργανισμοί όπως το Junior Achievement, για να αναπτυχθούν οι επιχειρηματικές δεξιότητες των μαθητών χρειάζεται και επίσημη πολιτική βούληση για την αναπροσαρμογή των εκπαιδευτικών πολιτικών και την εφαρμογή της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στο πλαίσιο της δημόσιας και ιδιωτικής εκπαίδευσης. Προς την κατεύθυνση αυτή η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, δημοσιεύει το 2012 ένα ριζοσπαστικό κείμενο εκπαιδευτικής πολιτικής μέσα από το οποίο τα κράτη μέλη καλούνται όχι μόνο να προωθήσουν τις επιχειρηματικές δεξιότητες μέσα από δημιουργικούς τρόπους διδασκαλίας και μάθησης αλλά και να εντάξουν την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας μέσα στις επιλογές σταδιοδρομίας που έχουν οι μαθητές και αυτό κυρίως στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Δριβελέγγα, 2020).

Η Ακριώτου (2020), στην ανάλυση της για την βιωματική μάθηση κάνει αναφορά σε τρεις τεχνικές οι οποίες και οδηγούν στην ανάπτυξη των επιχειρηματικών δεξιοτήτων και αυτές είναι οι εκπαιδευτικές τεχνικές που διεξάγονται μέσα στην τάξη, οι εκπαιδευτικές τεχνικές που εφαρμόζονται έξω από την τάξη και οι εκπαιδευτικές ασκήσεις. Σύμφωνα με την Ακριώτου, ασκήσεις όπως ο καταιγισμός ιδεών και η ομαδική συζήτηση εντός του σχολικού περιβάλλοντος βοηθούν τους μαθητές να αποκτήσουν νέα γνώση και να συνεργάζονται προς επίλυση των προβλημάτων τους (Ακριώτου, 2020, p44). Παράλληλα μέσα από τις δραστηριότητες εκτός της σχολικής αίθουσας οι μαθητές αποκτούν δεξιότητες όπως η ομαδικότητα, ανάπτυξη ηγετικών ικανοτήτων και διαχείριση αλλαγών (Ακριώτου, 2020, p45).

Για να μετρηθεί το κατά πόσο η επιχειρηματική εκπαίδευση έχει όντως θετικά αποτελέσματα και αντίκτυπο στην προσωπική και επαγγελματική ζωή των μαθητών έχουν διεξαχθεί μια σειρά από έρευνες. Στο Ηνωμένο Βασίλειο σε μια έρευνα του 2009, έχει αποδειχθεί ότι σε σύγκριση με τον περίγυρο τους οι μαθητές που είχαν συμμετάσχει στο πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση» είχαν καλύτερες προοπτικές στην εργασία και την καριέρα τους (Draycott & Rae, 2011). Σε έρευνα που έγινε στην Ουαλία για τη συμμετοχή των μαθητών του Γυμνασίου στο πρόγραμμα «Young Enterprise», τα ευρήματα δείχνουν ότι οι μαθητές που συμμετείχαν στο πρόγραμμα ανέπτυξαν επιχειρηματικές δεξιότητες, ενώ παράλληλα απέκτησαν γνώση για το πώς δημιουργούνται οι νεοφυείς επιχειρήσεις και πώς να διοικούν οι ίδιοι μια επιχείρηση αποτελεσματικά (Jones & Colwill, 2013).

Τα ίδια αποτελέσματα φαίνεται να έχουν εξαχθεί από μια έρευνα που έλαβε χώρα στην Ινδονησία όπου αποδείχθηκε ότι, η επιχειρηματική εκπαίδευση όχι μόνο συνέβαλε στην ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων και νοοτροπίας ανάμεσα στους μαθητές αλλά και τους προετοίμασε για να γίνουν οι ίδιοι επιχειρηματίες (Saptono Wibowo, Narmaditiya, Karyaningsih & Yanto, 2020). Στον αντίποδα μπορεί κάποιος να αναφέρει και έρευνες όπου τα αποτελέσματα δεν φανερώνουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στην απόκτηση επιχειρηματικών δεξιοτήτων ανάμεσα στους μαθητές με τη συμμετοχή τους σε προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης (Oosterbeek, Van Praag & Ijsselstein, 2008).

Παρά την ύπαρξη και των αρνητικών αποτελεσμάτων αλλά και της κριτικής που επιδέχεται η επιχειρηματική εκπαίδευση στο σύνολο της, δεν παύει ολοένα να κερδίζει και περισσότερο έδαφος στις Ευρωπαϊκές χώρες και σε Ευρωπαϊκό επίπεδο λαμβάνονται αποφάσεις για στρατηγικές και πολιτικές υποστήριξης και θέσπισης της ως αναπόσπαστο μέρος των εκπαιδευτικών αναλυτικών προγραμμάτων.

2.3 Ο Ρόλος του Εκπαιδευτικού στην Επιχειρηματική Εκπαίδευση

Στην περίπτωση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης ο ρόλος του εκπαιδευτικού αποκτά ιδιαίτερη σημασία αφού είναι ο εκπαιδευτικός που καλείται να εφαρμόσει τα αναλυτικά προγράμματα και κατά συνέπεια τα προγράμματα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να μάθουν μεθόδους και τεχνικές διδασκαλίας που θα βοηθήσουν τους μαθητές τους να αναπτύξουν επιχειρηματικές δεξιότητες,

όπως η ομαδικότητα, η συνεργασία καθώς και ο οικονομικός αλφαριθμητισμός. Η προσωπική στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στην επιχειρηματικότητα και την καινοτομία έχει αντίκτυπο και στην όλη επιτυχία των επιχειρηματικών προγραμμάτων και την αποτελεσματικότητά τους (Μπλιάτζα, 2019).

2.3.1 Η στάση του Εκπαιδευτικού στην Επιχειρηματική Εκπαίδευση

Δεν είναι λοιπόν καθόλου τυχαίο που η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, πέραν από την προώθηση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης επιδιώκει και τη θεσμοθέτηση της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών που καλούνται να εφαρμόσουν την επιχειρηματική εκπαίδευση. Αν και τα εκπαιδευτικά συστήματα σε όλη την Ευρώπη είναι ελεύθερα να αποφασίσουν αν θα συμπεριλάβουν την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών τους στην επιχειρηματική εκπαίδευση και με ποιον τρόπο θα προχωρήσουν σε αυτήν, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καλεί τα ιδρύματα εκπαίδευσης εκπαιδευτικών να παρέχουν τις συνθήκες εκείνες για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και την μύηση τους σε παιδαγωγικές τεχνικές που προωθούν ενεργητικές προσεγγίσεις μάθησης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011α).

Με γνώμονα την ανάγκη για επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, κάποιες χώρες έχουν ήδη προωθήσει σειρά επιμορφωτικών σεμιναρίων για όλους όσους εμπλέκονται στην επιχειρηματική εκπαίδευση. Παράδειγμα αυτού αποτελεί το Μαυροβούνιο όπου οι εκπαιδευτικοί λαμβάνουν επίσημη εκπαίδευση για τα προγράμματα που σχετίζονται με την επιχειρηματική εκπαίδευση και η εκπαίδευση τους αυτή αναγνωρίζεται στα ετήσια προγράμματα εργασίας του σχολείου τους. Στην Τσεχική Δημοκρατία οι εκπαιδευτικοί έχουν τη δυνατότητα να μοιράζονται τις εμπειρίες τους και καλές πρακτικές στη διδασκαλία μέσα από ένα φόρουμ στο διαδίκτυο (Εκπαίδευση στο Επιχειρείν στα Σχολεία της Ευρώπης, 2016).

Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον ασφάλειας για τους μαθητές τους όπου θα τους βοηθούν να καλλιεργήσουν την κατάλληλη εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους και να πάρουν ρίσκα (Oslo Report, 2006). Στην Αναφορά του Όσλο επίσης γίνεται λόγος για την επέκταση της ομάδας των εκπαιδευτών ούτως ώστε να περιλαμβάνει και επιχειρηματίες καθώς και παλιούς μαθητές οι οποίοι θα βοηθήσουν στην επιχειρηματική εκπαίδευση. Οι Davies & Gibb (1991) εισηγούνται πως για να είναι αποτελεσματικοί οι εκπαιδευτικοί στην επιχειρηματική εκπαίδευση πρέπει να ξεφεύγουν από τις παραδοσιακές μεθόδους διδασκαλίας που επικεντρώνονται στη θεωρία και στη διδακτική μεθοδολογία. Όπως επισημαίνουν τέτοιες μέθοδοι δεν είναι κατάλληλες σε ότι αφορά σε θέματα επιχειρηματικότητας.

Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να αναπτύξουν δημιουργικές μεθόδους για να μπορέσουν να παρέχουν στους μαθητές τους το κατάλληλο περιβάλλον μάθησης που θα τους διευκολύνει να αναπτύξουν επιχειρηματικές δεξιότητες. Σε αυτό το πλαίσιο, οι εκπαιδευτικοί παύουν να είναι πάροχοι γνώσης και μετατρέπονται σε διευκολυντές οι οποίοι προσπαθούν να κατανοήσουν τι σκέφτονται και πώς σκέφτονται οι μαθητές τους καθώς και τι είναι αυτό που τους απασχολεί για να μπορέσουν να διευκολύνουν τη μαθησιακή διαδικασία (Πριμικήρη, 2019). Επιπρόσθετα οι εκπαιδευτικοί που εμπλέκονται στην επιχειρηματική εκπαίδευση πρέπει απαραίτητα να έχουν και οι ίδιοι επιχειρηματική γνώση για να μπορέσουν να τη μεταφέρουν στους μαθητές τους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα πρέπει να γίνουν οι ίδιοι επιχειρηματίες.

Οι εκπαιδευτικοί μέσα από την επιχειρηματική εκπαίδευση πρέπει να είναι έτοιμοι να μάθουν και εκείνοι με τη σειρά τους μέσα από τη διαδικασία μάθησης. Αυτό θα συμβεί μέσα από την προσωπική τους επιμόρφωση, την παρακολούθηση διεπιστημονικών εκπαιδεύσεων και ανταλλαγή καλών πρακτικών με άλλους συναδέλφους τους αλλά και μέσα από τη στενή συνεργασία τους με την επιχειρηματική κοινότητα (Ακριώτου, 2020). Στην επιχειρηματική εκπαίδευση σημαντικό ρόλο αποτελεί επίσης και η δημιουργικότητα, ως σημαντική επιχειρηματική δεξιότητα και οι εκπαιδευτικοί επιχειρηματικών προγραμμάτων για να μπορέσουν να αναπτύξουν αυτή τη δεξιότητα πρέπει να κατέχουν και οι ίδιοι τη δεξιότητα της δημιουργικότητας. Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη, το επίπεδο δημιουργικότητας των εκπαιδευτικών επηρεάζει άμεσα τόσο τη δημιουργικότητα που θα επιδείξουν οι μαθητές όσο και την επιτυχία των προγραμμάτων επιχειρηματικής εκπαίδευσης που καλούνται να εφαρμόσουν οι εκπαιδευτικοί (Machali, Wibowo, Murfi, Narmaditya, 2021).

Από την πλευρά τους οι εκπαιδευτικοί, αν και δεν τυγχάνουν συστηματικής εκπαίδευσης στα επιχειρηματικά προγράμματα, υποστηρίζουν την αναγκαιότητα ύπαρξης τέτοιων προγραμμάτων στις σχολικές μονάδες. Σύμφωνα με την έρευνα της Ακριώτου (2020), οι καθηγητές που συμμετείχαν τόνισαν την ανάγκη ενσωμάτωσης των επιχειρηματικών προγραμμάτων στο επίσημο ωρολόγιο πρόγραμμα αφού μέσω αυτών οι μαθητές αναπτύσσουν τη δημιουργικότητά τους και μαθαίνουν πώς να μετατρέπουν τη θεωρία σε πράξη και να επενδύουν στην καινοτομία. Επιπρόσθετα, οι εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν ότι η συμμετοχή στην επιχειρηματική εκπαίδευση βοηθά στη λήψη πρωτοβουλιών από μέρους των μαθητών.

Η άποψη αυτή φαίνεται να υποστηρίζεται και από την έρευνα της Μπλιάτζα (2019), η οποία μετά από έρευνα ανάμεσα σε 61 εκπαιδευτικούς και 120 μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, κατάγραψε τις απόψεις και των δύο ομάδων που αφορούν στον αντίκτυπο της επιχειρηματικής

εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, μέσα από τη συμμετοχή στα επιχειρηματικά προγράμματα, οι καθηγητές υποστηρίζουν ότι οι μαθητές όχι μόνο μπορούν πλέον να επαναπροσδιορίσουν λανθασμένες αντιλήψεις όσον αφορά στον επιχειρηματικό και οικονομικό τομέα αλλά και να κατανοήσουν καλύτερα τις δυσκολίες που καλείται να αντιμετωπίσει ένας επιχειρηματίας. Επιπλέον, σύμφωνα με την έρευνα της Μπλιάτζα (2019), οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν, αναγνώριζαν ότι οι μαθητές είχαν την ευκαιρία να αναπτύξουν επιχειρηματικές δεξιότητες και επιχειρηματική φιλοσοφία. Αυτό που υπογραμμίζεται τόσο στην Ακριώτου (2020) όσο και στην Μπλιάτζα (2019) είναι ότι μέσα από την επιχειρηματική εκπαίδευση οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να περάσουν από το θεωρητικό επίπεδο στο πρακτικό και να εφαρμόσουν στην πράξη αυτά που έμαθαν, πράγμα που θεωρείται ως πλεονέκτημα στην εκπαιδευτική διαδικασία στο σύνολο της.

Παρόλες τις ενδείξεις και τις μελέτες όμως για τη σημαντική συνεισφορά των εκπαιδευτικών στην επιτυχία των επιχειρηματικών προγραμμάτων και παρά την παραδοχή ότι, η επιχειρηματική εκπαίδευση χρειάζεται συνεχή επιμόρφωση από μέρους των εκπαιδευτικών πολύ λίγα είναι τα βήματα που έχουν παρθεί προς αυτή την κατεύθυνση. Η απόφαση για επιμόρφωση έχει αφηθεί στις τοπικές κυβερνήσεις δεν υφίσταται σε όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες επίσημο πρόγραμμα επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών στην επιχειρηματικότητα και την επιχειρηματική εκπαίδευση. Όπως αναφέρεται από την Ακριώτου (2020) στα περισσότερα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι εκπαιδευτικοί δεν επιμορφώνονται επαρκώς στα επιχειρηματικά προγράμματα καθώς παρατηρείται και έλλειψη κινήτρων καθώς και εκπαιδευτικού υλικού που θα τους βοηθήσει να εφαρμόσουν προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης. Όπως τονίζει και η Δριβελέγκα (2020), πέραν από την Εσθονία σε καμία χώρα το Επιχειρείν δεν εντάσσεται στην υποχρεωτική αρχική ή συνεχιζόμενη Επαγγελματική τους ανάπτυξη.

Ωστόσο, πέραν από την πλούσια βιβλιογραφία, που υπάρχει για την επιχειρηματικότητα και την επιχειρηματική εκπαίδευση, υφίσταται ένα κενό σε ότι αφορά στην Κυπριακή επιχειρηματικότητα και στον αντίκτυπο της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην ανάπτυξη επιχειρηματικών δεξιοτήτων και νοοτροπίας ανάμεσα στους μαθητές αλλά και στους εκπαιδευτικούς. Αν και η Κύπρος εμφανίζεται στις επίσημες αναφορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως το GEM και το Δίκτυο Ευριδίκη, δεν υπάρχει εκτεταμένη έρευνα που να επικεντρώνεται στην επίδραση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στους εκπαιδευτικούς της

δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και τους εκπαιδευτικούς που διδάσκουν επιχειρηματικά προγράμματα. Αυτό το κενό έρχεται να συμπληρώσει η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία.

Κεφάλαιο 3

Μεθοδολογία Έρευνας

Το παρόν κεφάλαιο καταπιάνεται με τη μεθοδολογία της έρευνας που ακολουθήθηκε για την παρούσα μελέτη και καταγράφει με λεπτομέρεια τη μέθοδο που επιλέχθηκε και αξιοποιήθηκε κατά τον σχηματισμό των ερωτημάτων, τη συλλογή και ανάλυση των δεδομένων, το δείγμα συμμετεχόντων καθώς και τα εργαλεία συλλογής των δεδομένων.

3.1 Μεθοδολογία

Στα αρχικά στάδια εκπόνησης της παρούσας μελέτης πραγματοποιήθηκε εκτεταμένη δευτερογενής έρευνα ανάμεσα στην υφιστάμενη βιβλιογραφία και αρθρογραφία για να καθοριστούν οι βασικές έννοιες που χρησιμοποιούνται αλλά και να αποκαλυφθούν τα κενά που υπάρχουν στο πεδίο έρευνας που αφορά στην επιχειρηματική εκπαίδευση στην Κύπρο. Μέσα από τη δευτερογενή έρευνα καταγράφηκαν οι επικρατέστεροι ορισμοί της επιχειρηματικότητας, τα σημαντικότερα είδη επιχειρηματικότητας καθώς και η εξέλιξη της επιχειρηματικής εκπαίδευσης και ο αντίκτυπος της στους μαθητές. Η δευτερογενής έρευνα επίσης επεκτάθηκε και στα κύρια χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει ένας εκπαιδευτικός που διδάσκει επιχειρηματικά προγράμματα και στην άποψη που έχει για την επιχειρηματική εκπαίδευση και τον αντίκτυπο της. Τα αποτελέσματα της δευτερογενούς έρευνας καταγράφονται στο Κεφάλαιο 2 της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας.

Μέσα από τη δευτερογενή έρευνα έχει παρατηρηθεί ότι υπάρχει ένα κενό στον τομέα που αφορά στον αντίκτυπο που έχει η επιχειρηματική εκπαίδευση στους μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Κύπρο και στην άποψη των εκπαιδευτικών που συμμετέχουν σε προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης σχετικά με τον αντίκτυπο της. Το κενό αυτό έρχεται να καλύψει η παρούσα έρευνα η οποία και στοχεύει στην ανάδειξη του αντίκτυπου της

επιχειρηματικής εκπαίδευσης καθώς και την επίδραση της στους μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Μετά από την εκτεταμένη διερεύνηση των διαθέσιμων τύπων έρευνας, αποφασίστηκε όπως για την παρούσα μελέτη χρησιμοποιηθεί για σκοπούς της πρωτογενούς έρευνας η μικτή μέθοδος τόσο με ποιοτική όσο και με ποσοτική ανάλυση των δεδομένων. Οι ερευνητές χρησιμοποιούν την ποιοτική έρευνα για να κατανοήσουν πώς οι άνθρωποι που συμμετέχουν σε αυτήν ερμηνεύουν τις εμπειρίες τους και ποιο νόημα δίνουν σε αυτές (Merriam. B. S., 2015). Από την άλλη, η ποσοτική έρευνα χρησιμοποιείται για να αποκαλύψει τις αιτίες ενός φαινομένου μέσα από ανάλυση αριθμών και μετρήσιμων δεδομένων. Στην ποσοτική έρευνα, ο ερευνητής βασίζεται σε μια σειρά δεδομένων ερωτήσεων και προχωρεί στην ανάλυση των απαντήσεων ούτως ώστε να μπορεί να καταγράψει τον αριθμό απόψεων στάσεων, και συμπεριφορών του πληθυσμού (Κοντογιαννάτου, 2018). Από την άλλη στην ποιοτική έρευνα, ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να επεκτείνει τις ερωτήσεις που θέτει, να εμβαθύνει εκεί και όπου θεωρεί ότι χρειάζεται καθώς και να συλλέξει πληροφορίες που δεν είχε στο αρχικό του πλάνο.

Για την παρούσα έρευνα, κρίθηκε σκόπιμο να διεξαχθεί μικτή έρευνα χρησιμοποιώντας τόσο ποιοτική όσο και ποσοτική ανάλυση των δεδομένων για σκοπούς εγκυρότητας των αποτελεσμάτων και βασισμένοι στο δείγμα και τις ανάγκες της έρευνας. Σύμφωνα με την Κοντογιαννάτου, «οι μικτές προσεγγίσεις συνδυάζουν ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους κατά το μεθοδολογικό τους σχεδιασμό για να αξιοποιούν καλύτερα τα πλεονεκτήματά της κάθε μεθόδου» (2018: 15) αλλά και να καλύπτουν τις αδυναμίες της κάθε μιας εξ αυτών.

Έχοντας υπόψιν το δείγμα της έρευνας αλλά και τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται, κατά τον μεθοδολογικό σχεδιασμό της έρευνας, η μικτή μεθοδολογία έχει επιλεγεί ως η καταλληλότερη μέθοδος για την εξαγωγή των συμπερασμάτων της έρευνας.

Τα τρία ερωτήματα που τίθενται σε αυτή τη μελέτη είναι:

1. Με ποιον τρόπο προωθείται η επιχειρηματική εκπαίδευση στις διάφορες βαθμίδες της κυπριακής εκπαίδευσης;
2. Ποιες γνώσεις και δεξιότητες έχουν αποκομίσει οι μαθητές και μαθήτριες από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα επιχειρηματικότητας «Μαθητική Επιχείρηση» και πως η συμμετοχή τους στα διάφορα στάδια του προγράμματος επηρεάζει τις επιχειρηματικές προθέσεις και τον τρόπο σκέψης τους;

3. Πως αξιολογούν οι εκπαιδευτικοί το πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση» και ποια είναι η άποψή τους για τον αντίκτυπο του εν λόγω προγράμματος σε μαθητές και μαθήτριες.

Όσον αφορά το πρώτο ερώτημα, οι απαντήσεις θα δοθούν μέσα από δευτερογενή έρευνα έπειτα από μελέτη της υφιστάμενης βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας για να διαπιστωθούν οι ακριβείς τρόποι που η επιχειρηματική εκπαίδευση προωθείται στην Κύπρο. Η δευτερογενής έρευνα θα αποτελέσει συνέχεια την επισταμένης βιβλιογραφικής ανασκόπησης που υλοποιήθηκε στα πλαίσια του Κεφαλαίου 2 της παρούσας μελέτης.

Για το ερώτημα 2, το οποίο και απευθύνεται σε μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, έχει ετοιμαστεί ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις κλειστού και ανοικτού τύπου σχεδιασμένο ειδικά με γνώμονα την ηλικία του δείγματος (μαθητές Λυκείου ηλικίας 15-18 ετών). Το ερωτηματολόγιο ετοιμάστηκε σε συνεργασία με τον οργανισμό Junior Achievement Κύπρου, ο οποίος προσφέρει το πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση» στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Για την ετοιμασία του ερωτηματολογίου αξιοποιήθηκαν τα ακόλουθα εργαλεία:

- Entrepreneurship Skill Pass (ESP) που αποτελεί το βασικό εργαλείο αξιολόγησης μαθησιακών αποτελεσμάτων του JA Ευρώπης.
- Ακαδημαϊκές και επιστημονικές έρευνες που διεξάχθηκαν στο πλαίσιο της επιχειρηματικής εκπαίδευσης και του προγράμματος «Μαθητική Επιχείρηση» από το Πανεπιστήμιο του Lut, για το Junior Achievement Ουαλίας και το Junior Achievement Φιλανδίας.
- Προηγούμενες έρευνες του Junior Achievement Ελλάδας και Junior Achievement Κύπρου, στο πλαίσιο αξιολόγησης του προγράμματος «Μαθητική Επιχείρηση» των εν λόγω χωρών.

Το ερωτηματολόγιο αποτελείτο από κλειστού τύπου ερωτήσεις σχεδιασμένες με τη χρήση της κλίμακας Likert, οι οποίες στόχο είχαν να καταγράψουν τις απαντήσεις των μαθητών στις κατηγορίες α) γνώσεις που αποκτήθηκαν από τη συμμετοχή στο πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση», β) δεξιότητες που έχουν αναπτύξει οι μαθητές, γ) στάσεις των μαθητών απέναντι στο πρόγραμμα δ) επιχειρηματικές προθέσεις/ τρόπος σκέψης των μαθητών, και δ) γενική εμπειρία των μαθητών από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα.

Στο ερωτηματολόγιο συμπεριλαμβάνονταν επίσης και ερωτήσεις ανοικτού τύπου. Αν και κρίθηκε σκόπιμο για τις κατηγορίες που αναφέρονται πιο πάνω να χρησιμοποιηθούν κλειστού τύπου ερωτήσεις για ποσοτική ανάλυση, ερωτήσεις ανοικτού τύπου τέθηκαν αφού κρίθηκε

σημαντικό για να συλλεχθούν τα απαραίτητα δεδομένα. Παρόλο που τα κλειστού τύπου ερωτήματα βοηθούν τον ερευνητή να εξασφαλίσει τις απαντήσεις που επιζητά χωρίς να παρεισφρέουν επιπλέον δεδομένα από τους συνεντευξιζόμενους που πιθανόν να δυσκολέψουν στην κωδικοποίηση των αποτελεσμάτων, τα ανοικτού τύπου ερωτήματα κρίνονται ως η καταλληλότερη μέθοδος για την καταγραφή των σκέψεων των μαθητών χωρίς επηρεασμό από τον ερευνητή (Sarris & Gallhofer, 2014). Μερικές από τις ανοικτού τύπου ερωτήσεις που τέθηκαν ήταν: Τι θεωρείς ότι χρειάζεται βελτίωση στο πρόγραμμα; Ποιο μέρος του προγράμματος ήταν το λιγότερο χρήσιμο, κτλ.

Για το ερωτηματολόγιο χρησιμοποιήθηκαν οι Φόρμες Google, ως η μέθοδος συλλογής των δεδομένων. Τα ερωτηματολόγια στάλθηκαν διαδικτυακά σε 310 μαθητές / μαθήτριες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης οι οποίοι/ες συμμετείχαν στο πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση» που διοργάνωσε το Junior Achievement Κύπρου, κατά το έτος 2021. Συνολικά συλλέχθηκαν 191 συμπληρωμένα ερωτηματολόγια από μαθητές και μαθήτριες από όλη την Κύπρο.

Όσον αφορά το τρίτο ερώτημα που επιδιώκει να απαντήσει η παρούσα μελέτη, που αφορά στην άποψη των εκπαιδευτικών για την παρεχόμενη επιμόρφωσή τους σε θέματα επιχειρηματικότητας, για το πώς οι ίδιοι αξιολογούν το πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση» και τον αντίκτυπο που αυτό έχει στους μαθητές, χρησιμοποιήθηκε η μεθοδολογική προσέγγιση των συνεντεύξεων. Οι συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις είναι καθηγητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης οι οποίοι και συμμετείχαν μαζί με τους μαθητές τους στο πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση».

Για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων καθώς και για την αποτύπωση της άποψης των εκπαιδευτικών χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της δομημένης συνέντευξης η οποία περιλάμβανε ίδιες ερωτήσεις προς όλους τους ερωτηθέντες, με προκαθορισμένο περιεχόμενο και διατύπωση και με προκαθορισμένη διάταξη.

Οι συνεντεύξεις διεξάχθηκαν ατομικά με στόχο να εξασφαλιστεί περαιτέρω η ποιότητα των δεδομένων μιας και οι συνεντευξιζόμενοι όχι μόνο δεν επηρεάζονταν από τις απόψεις άλλων συνεντευξιζόμενων αλλά και ένιωθαν περισσότερο άνετα να εκφράσουν τις δικές τους απόψεις και σκέψεις χωρίς να ανησυχούν για το πώς θα αντιδράσουν άλλοι συνεντευξιζόμενοι από αυτές.

Οι συνεντεύξεις, πραγματοποιήθηκαν τηλεφωνικά και είχαν διάρκεια περίπου 30 λεπτών η κάθε μια. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων ο ερευνητής έπαιρνε σημειώσεις των απαντήσεων. Συνολικά διεξήχθησαν 5 συνεντεύξεις σε καθηγητές που συμμετείχαν στο πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση» και οι ερωτήσεις ήταν διαμορφωμένες σε δύο κατηγορίες, η μια που αφορούσε στις απόψεις των καθηγητών πριν τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα και η δεύτερη που αφορούσε στις απόψεις των καθηγητών μετά τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα.

3.2 Επεξεργασία Δεδομένων

Για την επεξεργασία των δεδομένων που συλλέχθηκαν χρησιμοποιήθηκαν οι μέθοδοι της στατιστικής ανάλυσης και της ποιοτικής ανάλυσης.

Για την ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν μέσω των ερωτηματολογίων προς τους μαθητές χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα της Microsoft Excel και επιλέχθηκε η μέθοδος της απλής περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης με τη χρήση μέσων όρων, τυπικών αποκλίσεων και ποσοστών. Όσον αφορά τις συνεντεύξεις των καθηγητών, ακολουθήθηκε ποιοτική ανάλυση των δεδομένων βασισμένη στην κριτική ανάλυση του περιεχομένου των απαντήσεων που έδωσαν οι συνεντευξιζόμενοι.

3.3 Εγκυρότητα και Αξιοπιστία

Η εγκυρότητα και η αξιοπιστία μιας έρευνας αποτελούν και τη σημαντικότερη αλλά και περισσότερο απαιτητική πτυχή για τον ερευνητή. Για να είναι έγκυρα τα αποτελέσματα μιας έρευνας, πρέπει και ο ερευνητής να διασφαλίσει ότι, η έρευνα διεξάγεται με τη σωστή επιστημονική μέθοδο και η συλλογή των δεδομένων προκύπτει από την πλήρη κατανόηση των συμμετεχόντων για τις ερωτήσεις που καλούνται να απαντήσουν. Επιπρόσθετα πρέπει να διασφαλίζεται ότι, οι συνεντευξιζόμενοι καθώς και όλοι όσοι καλούνται να απαντούν σε ερωτηματολόγια, πρέπει να έχουν πλήρως κατανοήσει τις οδηγίες.

Για να διασφαλιστεί η αξιοπιστία και η εγκυρότητα της έρευνας μαζί με τα ερωτηματολόγια που στάλθηκαν στους μαθητές, στάλθηκαν επίσης σαφείς οδηγίες σε γλώσσα κατανοητή για αυτούς ενώ οι ερωτήσεις που τους τέθηκαν ήταν ξεκάθαρα διατυπωμένες. Όσον αφορά τους συνεντευξιζόμενους καθηγητές, πριν από την έναρξη κάθε συνέντευξης, επεξηγήθηκε ακριβώς

σε αυτούς η διαδικασία ενώ τους δόθηκε χρόνος για να θέσουν τα δικά τους ερωτήματα και να ζητήσουν διευκρινήσεις αν το έκριναν σκόπιμο.

3.4 Αδυναμίες Έρευνας

Το γεγονός ότι δεν διεξάχθηκε πιλοτική έρευνα πριν από την εκπόνηση της έρευνας, θεωρείται ως μια από τις αδυναμίες της έρευνας που διεξάχθηκε για σκοπούς της παρούσας μελέτης. Ακόμη μια από τις αδυναμίες της έρευνας μπορεί να θεωρηθεί ο μικρός αριθμός των συνεντευξιζόμενων καθηγητών ο οποίος και πιθανόν να αποτρέπει την έρευνα από το να φτάνει σε πλήρη συμπεράσματα όσον αφορά τις σκέψεις των καθηγητών για την επιχειρηματική εκπαίδευση.

Κεφάλαιο 4

Ευρήματα

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρείται ανάλυση των αποτελεσμάτων που έχουν συλλεχθεί κατά τη διάρκεια της έρευνας με στόχο να απαντηθούν τα τρία ερωτήματα της παρούσας μελέτης.

Το κεφάλαιο χωρίζεται σε τρία υποκεφάλαια τα οποία και αντιστοιχούν στα τρία ερωτήματα και στην ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν για κάθε ερώτημα. Στο υποκεφάλαιο 4.1 παρουσιάζονται τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί από τη δευτερογενή έρευνα και αφορούν στο πρώτο ερώτημα της παρούσας μελέτης για τον τρόπο που προωθείται η επιχειρηματική εκπαίδευση στις διάφορες βαθμίδες της κυπριακής εκπαίδευσης. Το υποκεφάλαιο 4.2 επικεντρώνεται στα αποτελέσματα της μικτής έρευνας που έχει διεξαχθεί ανάμεσα σε μαθητές με στόχο να απαντηθεί το δεύτερο ερώτημα που αφορά στις δεξιότητες και γνώσεις που έχουν αποκομίσει οι μαθητές από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση» και πώς αυτή η συμμετοχή τους έχει επηρεάσει τον τρόπο σκέψης και τις επιχειρηματικές προθέσεις καθώς και τις δεξιότητές τους. Τέλος το υποκεφάλαιο 4.3 παρουσιάζει τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων με εκπαιδευτικούς για το πώς αξιολογούν το πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση» και ποια είναι η άποψή τους για τον αντίκτυπο του εν λόγω προγράμματος σε μαθητές και μαθήτριες.

4.1 Πώς Προωθείται η Επιχειρηματική Εκπαίδευση στις Διάφορες Βαθμίδες της Κυπριακής Εκπαίδευσης;

Παρά την προώθηση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης σε όλη την Ευρώπη, στην Κύπρο φαίνεται να υπάρχει ακόμη αρκετός δρόμος να καλυφθεί για να μπορέσουμε με βεβαιότητα να πούμε ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της εκπαίδευσης των μαθητών. Σύμφωνα με την έκθεση του δικτύου Ευρυδίκη, *Η Εκπαίδευση στο Επιχειρείν στα*

Σχολεία της Ευρώπης, η Κύπρος κατατάσσεται ανάμεσα στις 9 χώρες/περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δεν έχουν καταρτίσει οποιαδήποτε ειδική εθνική στρατηγική που να αφορά στην επιχειρηματική εκπαίδευση. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με την ίδια έκθεση «υπάρχει μια συνεχής πρωτοβουλία για την ανάπτυξη μιας στρατηγικής για το επιχειρείν ως μέρος του νέου στρατηγικού πλαισίου του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού» (2016, p160).

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, η επιχειρηματική εκπαίδευση στην Κύπρο αποτελεί αποτέλεσμα ιδιωτικής πρωτοβουλίας από μη κυβερνητικούς, μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς καθώς και πανεπιστημιακά ιδρύματα.

Ο κύριος φορέας παροχής επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Κύπρο είναι ο μη κερδοσκοπικός οργανισμός Junior Achievement Κύπρου, ο οποίος και αποτελεί μέλος του παγκόσμιου δικτύου Junior Achievement Worldwide. Ως μέλος ενός παγκόσμιου δικτύου με περισσότερα από 100 κράτη μέλη και επιρροή σε πάνω από 10 εκατομμύρια νέους σε όλο τον κόσμο, ανά έτος, ο Junior Achievement Κύπρου έχει ως πρωτεύουσα αποστολή του την εκπαίδευση και ενδυνάμωση των νέων για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τις κοινωνικές και οικονομικές προκλήσεις που θα καλούνται να αντιμετωπίσουν. Μέσα από την προσφορά βιωματικής μάθησης στον τομέα της χρηματοοικονομικής παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες από το δημοτικό μέχρι την τριτοβάθμια εκπαίδευση, τα προγράμματα του Junior Achievement συμβάλουν σημαντικά τόσο στην ανάπτυξη των δυνατοτήτων των νέων όσο και στην καλλιέργεια επιχειρηματικής κουλτούρας εκ μέρους τους. Τα προγράμματα που προσφέρει ο Junior Achievement επικεντρώνονται σε τρεις βασικούς τομείς «την επιχειρηματικότητα, την ετοιμασία για εργασία και τον οικονομικό εγγραμματισμό» (<https://jacyprus.org/el/about-us/>).

Στο παρόν στάδιο ο Junior Achievement Κύπρου, πάντα σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας της Κύπρου παρέχει τα ακόλουθα προγράμματα:

- Για μαθητές Δημοτικού: Mind REset, Ξοδεύοντας Έξυπνα, Η Κοινότητά μας.
- Για μαθητές Γυμνασίου: Mind REset, Οικονομικά για την Επιτυχία, Πρόγραμμα Επιχειρηματικότητας στα σχολεία Προπαρασκευαστικής Μαθητείας.
- Για μαθητές Λυκείου: Μαθητική Επιχείρηση, Ημερίδα Καινοτομίας, Sci-Tech.
- Για φοιτητές Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης: StartUp, Beyond Pre-Accelerator.

Όλα τα προγράμματα του Junior Achievement, είναι ειδικά σχεδιασμένα και διαμορφωμένα ούτως ώστε να προσεγγίζουν τη μάθηση μέσα από την πράξη (learning by doing) και να

αποτελούν γέφυρα μεταξύ του σχολείου και της επιχειρηματικής κοινότητας αλλά και της κοινωνίας στο σύνολό της (<https://jacyprus.org/el/programmes/#top>). Η συμμετοχή των μαθητών στα προγράμματα του Junior Achievement γίνεται σε εθελοντική βάση, νοουμένου ότι τόσο οι εκπαιδευτικοί και η διοίκηση των σχολείων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι διατεθειμένοι και εκδηλώνουν ενδιαφέρον για συμμετοχή στα προγράμματα.

Ακόμη ένας σημαντικό φορέας επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Κύπρο αποτελεί το πρόγραμμα «ΙΔΕΟΔΡΟΜΙΟ» το οποίο και απευθύνεται σε μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και συγκεκριμένα σε μαθητές Γυμνασίου, Λυκείου και Τεχνικών Σχολών. Το πρόγραμμα αποτελεί προϊόν συνεργασίας ανάμεσα στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, τις Διευθύνσεις Μέσης Γενικής και Μέσης Τεχνικής Εκπαίδευσης, το Κέντρο Επιχειρηματικότητας CEDAR και στηρίζεται από το Πανεπιστήμιο UCLan Cyprus, και άλλους εταίρους από την επιχειρηματική και επιστημονική κοινότητα (<https://www.uclancyprus.ac.cy/research/programma-dhmioyrgikothtas-kainotomias-kai-epixeirhmatikhs-ideas-ideodromio/>).

Το ΙΔΕΟΔΡΟΜΙΟ είναι ένα ετήσιο πρόγραμμα που στόχο έχει να προωθήσει την επιχειρηματική εκπαίδευση στην Κύπρο ανάμεσα στους μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι μαθητές μέσα από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν τη δημιουργικότητα και την καινοτόμα σκέψη τους ενώ παράλληλα έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν επιχειρηματικές δεξιότητες (<https://www.cedar.org.cy/ideodromio-annual-conference-series/>). Σύμφωνα με την εγκύκλιο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, η οποία και αποστέλλεται στα σχολεία, για ενημέρωση των εκπαιδευτικών, το πρόγραμμα στοχεύει στην ανάπτυξη δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες για τον 21^ο αιώνα και απαντώνται στη νεανική επιχειρηματικότητα όπως η πειθώ, η επίλυση προβλημάτων, η κριτική σκέψη κ.ά. Επιπρόσθετα, το πρόγραμμα στοχεύει στην ενίσχυση χαρακτηριστικών και συμπεριφορών όπως ο δυναμισμός, η φαντασία και η αυτοπεποίθηση τα οποία και διασυνδέει με το μαθητικό επιχειρείν (https://www.pi.ac.cy/pi/files/anakoinoiseis/2019_2020/ideodromio_parartima_gymnasia.pdf).

Μέσα από τη συμμετοχή στο ΙΔΕΟΔΡΟΜΙΟ οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να σχηματίσουν τη δική τους ομάδα και να υποβάλουν τη δική τους πρόταση για μια καινοτόμα επιχειρηματική ιδέα. Κάθε ομάδα συνοδεύεται από έναν ή δύο εκπαιδευτικούς οι οποίοι συνακόλουθα λειτουργούν και ως μέντορες, συνδράμοντας, καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος, στην προσπάθεια των μαθητών τους. Οι εκπαιδευτικοί που συμμετέχουν στο πρόγραμμα είναι και

υποχρεωμένοι να συμμετέχουν σε επιμορφωτικές ημερίδες και συναντήσεις για να είναι σε θέση να στηρίξουν τις ομάδες τους.

Ακόμη μια αξιόλογη πρωτοβουλία επιχειρηματικής εκπαίδευσης αποτελεί και το πρόγραμμα Πιστοποιητικό στην Επιχειρηματικότητα το οποίο απευθύνεται σε φοιτητές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (προπτυχιακούς φοιτητές) και προσφέρεται από το Κέντρο Επιχειρηματικότητας του Πανεπιστημίου Κύπρου. Το πρόγραμμα απευθύνεται σε όλους τους προπτυχιακούς φοιτητές του Πανεπιστημίου Κύπρου ανεξάρτητα από τον κλάδο σπουδών τους και αποτελείται από σειρά μαθημάτων, σεμιναρίων και εργαστηρίων τα οποία οι φοιτητές μπορούν να παρακολουθήσουν κατά τη διάρκεια της φοίτησης τους στο πανεπιστήμιο (<https://www.c4e.org.cy/activities/education-and-training/certificate>).

Το πρόγραμμα προσφέρεται από το Κέντρο για την Επιχειρηματικότητα του Πανεπιστημίου Κύπρου το οποίο έχει στόχο την καλλιέργεια καινοτόμας επιχειρηματικής κουλτούρας στους κόλπους του πανεπιστημίου και να προωθήσει τις επιστημονικές καινοτομίες και ιδέες που παράγονται στο Πανεπιστήμιο πέραν από τα σύνορα της Κύπρου, στη διεθνή αγορά. Αξίζει να σημειωθεί ότι στους στόχους του προγράμματος, πέραν από τις γνώσεις για την επιχειρηματικότητα και την εξοικείωση με τη δημιουργία και παρουσίαση επιχειρηματικού πλάνου, περιλαμβάνεται και η δικτύωση με φοιτητές και ακαδημαϊκούς του Πανεπιστημίου Κύπρου αλλά και παράγοντες του επιχειρηματικού κόσμου (<https://www.c4e.org.cy/activities/education-and-training/certificate/goals>). Θέτοντας τον στόχο αυτό, το πρόγραμμα δίνει στους φοιτητές την ευκαιρία να έρθουν πιο κοντά στην επιχειρηματική κοινότητα και δουν πώς εφαρμόζονται στην πράξη όσα έμαθαν στη θεωρία.

Το πρόγραμμα Πιστοποιητικό Επιχειρηματικότητας, δεν αποτελεί ξεχωριστό κλάδο σπουδών και ούτε και αντιμετωπίζεται ως τέτοιος. Παρόλα αυτά, αποτελεί μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για τους φοιτητές που συμμετέχουν στο πρόγραμμα να παρακολουθήσουν μαθήματα τόσο εξειδικευμένων γνώσεων όπως Μάρκετινγκ, Διοίκηση Επιχειρήσεων και Έργων, Οικονομική των Επιχειρήσεων και Λογιστική αλλά και μαθήματα που συντείνουν στην ανάπτυξη δεξιοτήτων απαραίτητων τόσο για την επιχειρηματικότητα αλλά και για την προσωπική τους ανάπτυξη όπως κριτική σκέψη, ηθική, δημιουργικότητα και πολιτισμός. Η συμμετοχή των φοιτητών σε αυτό το πρόγραμμα αποτελεί μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για τους φοιτητές να αποκτήσουν πρακτική εμπειρία στον επιχειρηματικό τομέα αφού για την επιτυχή ολοκλήρωση του προγράμματος καλούνται να δράσουν πέραν από το περιβάλλον της τάξης μέσα από την πρακτική άσκηση. Στόχος της πρακτικής άσκησης είναι για τους φοιτητές να καλλιεργήσουν τον

επιχειρηματικό τρόπο σκέψης τους σε πραγματικό περιβάλλον και να δοκιμάσουν τις δυνάμεις τους στον επιχειρηματικό τομέα. Με την ολοκλήρωση του προγράμματος απονέμεται στους φοιτητές που έχουν συμπληρώσει το πρόγραμμα, Πιστοποιητικό στην Επιχειρηματικότητα, το οποίο και αποτελεί σημαντική προσθήκη στο βιογραφικό τους.

Ακόμη ένα σημαντικό πρόγραμμα επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Κύπρο αποτελεί και το πρόγραμμα Κατάρτισης που προσφέρει το Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου το οποίο και ονομάζεται Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία (<https://www.ouc.ac.cy/index.php/el/studies/katartisi/katartisi-epixeirimatikotita>). Το πρόγραμμα έχει διάρκεια 2 μηνών και στοχεύει στην παρουσίαση των βασικών σταδίων της επιχειρηματικότητας από την περιγραφή του επιχειρηματικού περιβάλλοντος μέχρι και τη βιωσιμότητα και κερδοφορία μιας επιχείρησης. Το Πρόγραμμα απευθύνεται σε απόφοιτους μέσης γενική ή τεχνικής εκπαίδευσης καθώς και φοιτητές ή εργαζόμενους που στοχεύουν στο να δημιουργήσουν τη δική τους επιχείρηση ή και να εξελίξουν την υφιστάμενη επιχείρηση τους.

Με το πέρας του προγράμματος αναμένεται ότι οι συμμετέχοντες θα αποκτήσουν τις δεξιότητες του να ποσοτικοποιούν μια επιχειρηματική, καινοτόμο ιδέα και να είναι σε θέση να εκπονούν ένα επιχειρηματικό πλάνο. Το πρόγραμμα διδάσκεται εξ αποστάσεως και η διαφορά του από τα υπόλοιπα προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης έγκειται στο ότι από αυτό απουσιάζει η πρακτική άσκηση των όσων οι συμμετέχοντες έχουν διδαχθεί. Παρόλη την απουσία πρακτικής άσκησης το πρόγραμμα αυτό δεν παύει να είναι μια από τις σημαντικότερες προσπάθειες ένταξης της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Κυπριακή πραγματικότητα δεδομένης και της έλλειψης συγκεκριμένης πολιτικής εκ μέρους της Κυπριακής Δημοκρατίας για την επιχειρηματική εκπαίδευση.

Το Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου ανάμεσα στα προγράμματα κατάρτισης που προσφέρει, προσφέρει και το πρόγραμμα Ίδρυση, Οργάνωση και Λειτουργία Σύγχρονων Επιχειρήσεων. Το πρόγραμμα αυτό όπως και το πρόγραμμα Επιχειρηματικότητας και Καινοτομίας, αποτελεί ένα δίμηνο πρόγραμμα μέσα από το οποίο οι συμμετέχοντες έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν τα απαραίτητα στάδια υλοποίησης μιας επιχειρηματικής ιδέας (<https://www.ouc.ac.cy/index.php/el/studies/katartisi/katartisi-sigxronesepixeiriseis>). Στόχος του προγράμματος είναι με το πέρας του οι συμμετέχοντες να αποκτήσουν δεξιότητες όπως η δυνατότητα εκπόνησης επιχειρηματικού σχεδίου καθώς και η δεξιότητα να αντιλαμβάνονται τη διαδικασία που απαιτείται για την ίδρυση μιας νέας επιχείρησης.

Μια σημαντική πρόσφατη πρωτοβουλία στον τομέα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης αποτελεί και η θέσπιση του Προγράμματος Επιχειρηματικής Ανάπτυξης Νέων που προσφέρεται από τον Οργανισμό Νεολαίας Κύπρου δωρεάν σε όλες τις πόλεις (<https://youthentrepreneurshipcy1.projectsgallery.eu/>). Το πρόγραμμα, το οποίο και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, στοχεύει στους νέους ηλικίας 15-29 ετών οι οποίοι ανήκουν στην κατηγορία εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης ή κατάρτισης (NEETs), φιλοδοξώντας να περάσει σε αυτούς γνώσεις για τη λειτουργία μιας επιχείρησης, την απόκτηση των απαραίτητων δεξιοτήτων για τη διαχείριση μιας επιχείρησης και τη δημιουργία ενός επιχειρηματικού πλάνου καθώς και για τις πωλήσεις. Οι ομάδες στόχος του προγράμματος του Οργανισμού Νεολαίας χωρίζονται σε 3 κατηγορίες: αυτοί που έχουν εγκαταλείψει το σχολείο, οι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού, το πρόγραμμα χωρίζεται σε δύο στάδια, τη συμμετοχή σε ένα πρόγραμμα κατάρτισης 4 ημερών (28 ώρες συνολικά) και στη στοχευμένη υποστήριξη από επιχειρηματίες /μέντορες (12 ώρες συνολικά) τόσο ατομικά όσο και σε μικρές ομάδες. Το πρόγραμμα κατάρτισης έχει εργαστηριακό χαρακτήρα και οι συμμετέχοντες έχουν την ευκαιρία να εκπαιδευτούν μέσα από ενεργητικές τεχνικές μάθησης και βιωματικές ασκήσεις (<https://www.youthentrepreneurshipcy.eu/wp-content/uploads/2017/10/Leaflet-Entrepreneurship-final.pdf>). Οι 28 ώρες του προγράμματος, κατανέμονται σε διάφορες ενότητες όπως τις βασικές αρχές διεύθυνσης, τις πωλήσεις, το μάρκετινγκ, τη διεύθυνση ανθρώπινου δυναμικού και τη χρηματοοικονομική διαχείριση. Οι νέοι που συμμετέχουν στο πρόγραμμα έχουν έτσι την ευκαιρία να αποκτήσουν μια σφαιρική πρώτη αντίληψη για τον χώρο των επιχειρήσεων καθώς και γνώσεις για βασικές πτυχές της επιχειρηματικότητας.

Αν και η επιχειρηματική εκπαίδευση αποκτά έδαφος στον Ευρωπαϊκό χώρο και ολοένα και περισσότερες χώρες επιλέγουν να εφαρμόζουν ειδική στρατηγική για την επιχειρηματική εκπαίδευση, στην Κύπρο η βούληση για θέσπιση ειδικής στρατηγικής παραμένει ακόμη σε στάδιο συζητήσεων. Αναγνωρίζοντας την έλλειψη αυτή, το Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΙΔΕΚ), μέσα από την Εθνική Δήλωση Πολιτικής του για την ενίσχυση του επιχειρηματικού οικοσυστήματος στην Κύπρο (2015), αναφέρεται ρητώς στη σημασία της εκπαίδευσης για την ανάπτυξη της επιχειρηματικής κουλτούρας στην Κύπρο. Συγκεκριμένα, το ΙΔΕΚ, υποστηρίζει πως θα πρέπει σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης να υιοθετηθούν τα κατάλληλα εκείνα μέτρα ούτως ώστε μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα να προάγεται η ανάπτυξη επιχειρηματικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων. Σημαντική επίσης είναι και η βούληση του ΙΔΕΚ για την ένταξη της

επιχειρηματικότητας στα αναλυτικά προγράμματα ως οριζόντιος άξονας ανεξάρτητα από τον τομέα ειδίκευσης (<https://www.research.org.cy/wp-content/uploads/EthnikiDilosiPolitikis.pdf>).

4.2 Ποιες γνώσεις και δεξιότητες έχουν αποκομίσει οι μαθητές και μαθήτριες από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα επιχειρηματικότητας «Μαθητική Επιχείρηση» και πως η συμμετοχή τους στα διάφορα στάδια του προγράμματος επηρεάζει τις επιχειρηματικές προθέσεις και τον τρόπο σκέψης τους;

Για να διαφανεί η σύνδεση απόκτησης επιχειρηματικής νοοτροπίας ανάμεσα στους μαθητές με τη συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα επιχειρηματικότητας, καθώς και οι γνώσεις και δεξιότητες που αποκομίζουν οι μαθητές από αυτά τα προγράμματα, παρατίθενται πιο κάτω τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήχθη σε συνεργασία με τον οργανισμό Junior Achievement Κύπρου.

4.2.1 Δημογραφικά Στοιχεία Έρευνας

Η έρευνα διεξάχθηκε ανάμεσα σε 191 μαθητές και μαθήτριες που συμμετείχαν στο πρόγραμμα Μαθητική Επιχείρηση κατά το ακαδημαϊκό έτος 2020-21. Στην έρευνα συμμετείχαν 136 κορίτσια και 55 αγόρια.

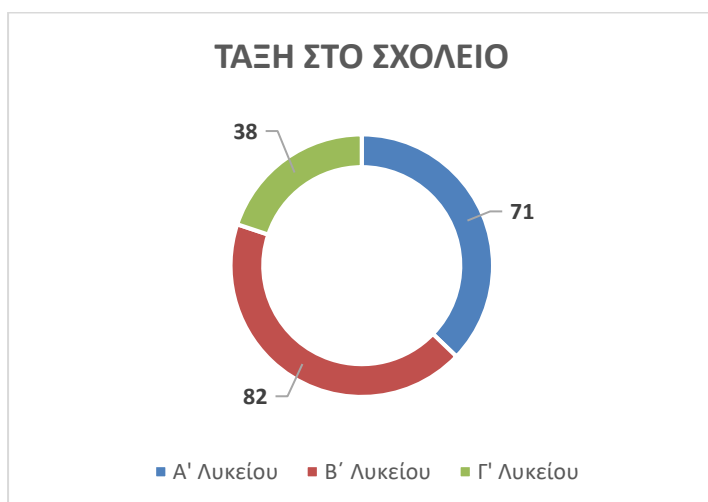

Διάγραμμα 1

Οι μαθητές και μαθήτριες, κατά τη διάρκεια της έρευνας φοιτούσαν στο Λύκειο, συγκεκριμένα στην Α' Λυκείου (71 μαθητές/τριες), Β' Λυκείου (82 μαθητές/τριες) και Γ' Λυκείου (38 μαθητές/τριες).

Τάξη	Αριθμός Μαθητών	Ποσοστό
Α' Λυκείου	71	37,17%
Β' Λυκείου	82	42,93%
Γ' Λυκείου	38	19,90%

Πίνακας 1

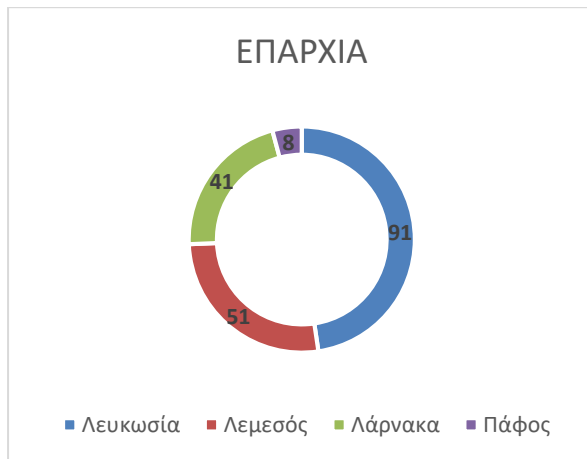
Διάγραμμα 2

Οι μαθητές προέρχονταν από 4 επαρχίες της Κύπρου. Συγκεκριμένα 41 από τη Λάρνακα, 51 από τη Λεμεσό, 93 από τη Λευκωσία, και 8 από την Πάφο.

Επαρχία	Αριθμός Μαθητών	Ποσοστό
Λάρνακα	41	21,47%
Λεμεσός	51	26,70%
Λευκωσία	93	47,64%

Πάφος	8	4,19%
Σύνολο	191	100%

Πίνακας 2

Διάγραμμα 3

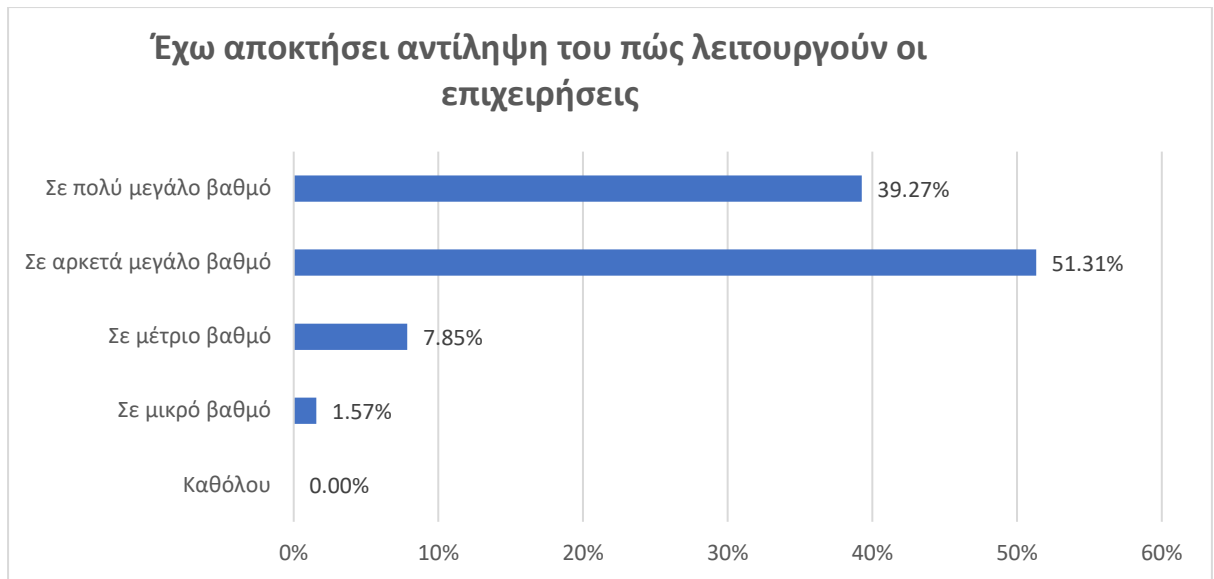
4.2.2 Γνώσεις που έχουν αποκτηθεί μέσα από τη συμμετοχή στο πρόγραμμα

Για να διαπιστωθεί αν οι μαθητές έχουν αποκτήσει επιχειρηματικές και οικονομικές γνώσεις από το πρόγραμμα, μια σειρά από ερωτήματα είχαν τεθεί στους μαθητές. Τα ευρήματα παρουσιάζονται πιο κάτω.

4.2.2.1 Έχω αποκτήσει αντίληψη του πώς λειτουργούν οι επιχειρήσεις;

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	0	0,00%
Σε μικρό βαθμό	3	1,57%
Σε μέτριο βαθμό	15	7,85%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	98	51,31%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	75	39,27%
	191	100%
Μ.Ο.	4,20	
Τ.Α.	0,71	

Πίνακας 3

Διάγραμμα 4

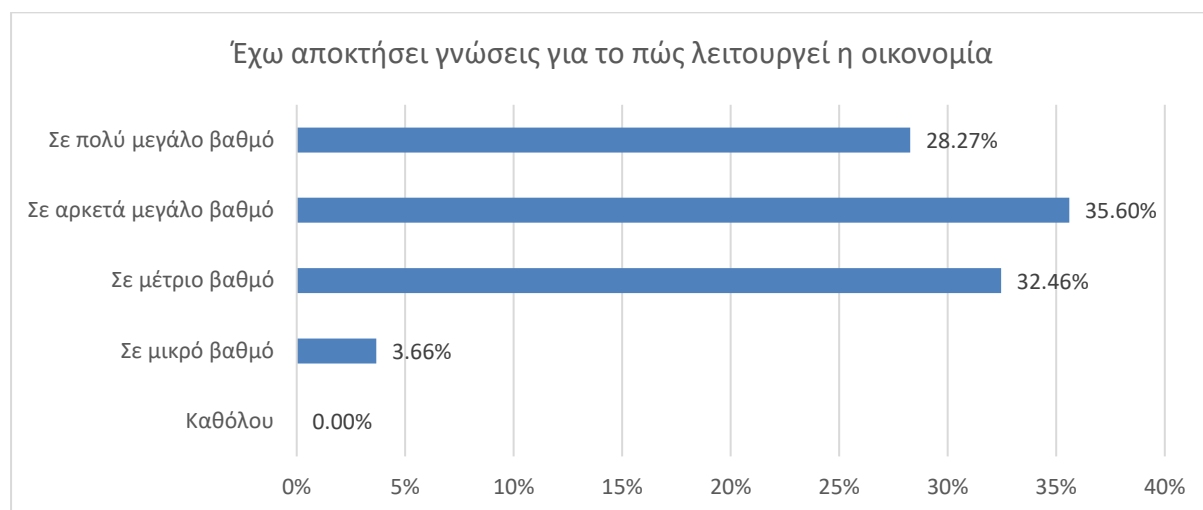
Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει τεθεί για να αναδείξει κατά πόσο οι μαθητές έχουν αποκτήσει επιχειρηματικές γνώσεις μέσα από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα. Οι απαντήσεις των μαθητών στο ερώτημα αν έχουν αποκτήσει αντίληψη για το πώς λειτουργούν οι επιχειρήσεις, καταδεικνύουν ότι η μεγάλη πλειοψηφία των μαθητών έχουν αποκτήσει αντίληψη σε αρκετά μεγάλο βαθμό, αφού ο μέσος όρος των απαντήσεων βρίσκεται στο 4.20%. Ενενήντα μαθητές δήλωσαν ότι έχουν αποκτήσει σε αρκετά μεγάλο βαθμό και Εβδομήντα πέντε μαθητές απάντησαν σε αρκετά πολύ μεγάλο βαθμό. Όσον αφορά την επιλογή καθόλου, κανένας από τους συμμετέχοντες δεν δήλωσε ότι, δεν έχει αποκτήσει καθόλου αντίληψη για το πώς λειτουργούν οι επιχειρήσεις. Οι επιλογές των μαθητών σε αυτή την ερώτηση δείχνουν καθαρά πως οι μαθητές που συμμετείχαν στο πρόγραμμα έχουν βοηθηθεί σημαντικά στην απόκτηση αντίληψης για το πώς λειτουργούν οι επιχειρήσεις αν και όχι όλοι στον ίδιο βαθμό, θέση που υποστηρίζεται και από τη βιβλιογραφία (Jones & Colwill, 2013).

4.2.2.2 Έχω αποκτήσει γνώσεις για το πώς λειτουργεί η οικονομία

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	0	0,00%
Σε μικρό βαθμό	7	3,66%
Σε μέτριο βαθμό	62	32,46%

Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	68	35,60%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	54	28,27%
	191	100%
Μ.Ο.	3,84	
Τ.Α.	0,88	

Πίνακας 4

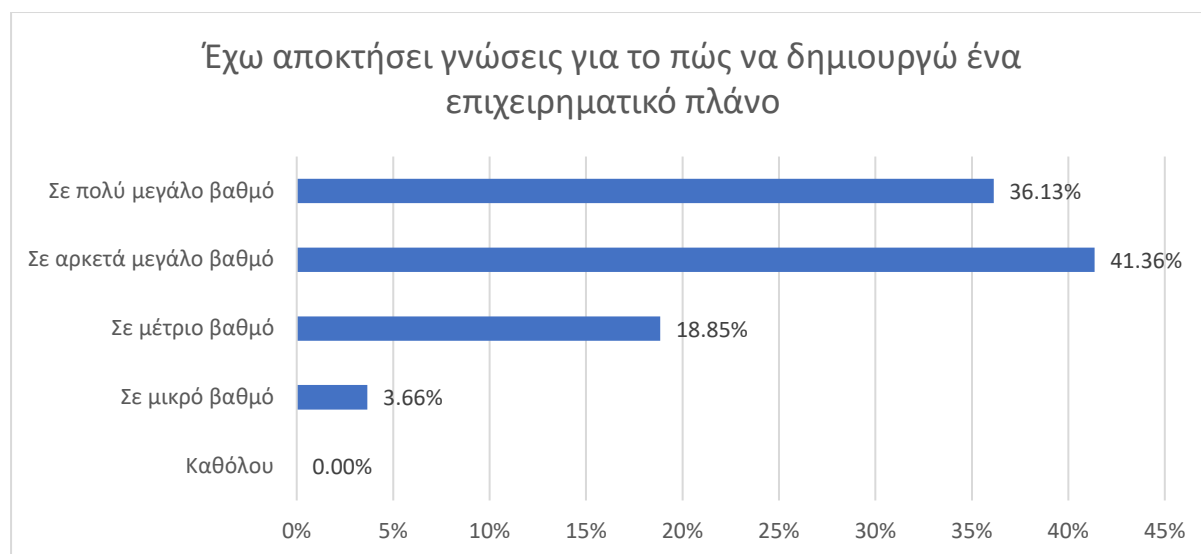
Διάγραμμα 5

Στο ερώτημα αν οι μαθητές έχουν αποκτήσει γνώσεις για το πώς λειτουργεί η οικονομία μέσα από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα, ο μέσος όρος των απαντήσεων ήταν 3,84%, αποτέλεσμα που δηλώνει ότι οι γνώσεις για την οικονομία που έχουν αποκτηθεί τείνουν προς τον αρκετά μεγάλο βαθμό. Αν και οι περισσότερες απαντήσεις συγκεντρώθηκαν στις επιλογές σε αρκετά μεγάλο βαθμό (68) και σε μέτριο βαθμό (62), είναι ξεκάθαρο από το γεγονός ότι οι απαντήσεις που αφορούσαν έναν ικανοποιητικό βαθμό γνώσης που αποκτήθηκε συγκεντρώσαν γύρω στο 96% σε αντίθεση με τις απαντήσεις καθόλου (0) και σε μικρό βαθμό (7). Τα αποτελέσματα των απαντήσεων σε αυτή την ερώτηση επιβεβαιώνουν ότι η συμμετοχή σε προγράμματα επιχειρηματικότητας βοηθά στην απόκτηση γνώσεων για την οικονομία γενικά και όχι μόνο για την επιχειρηματικότητα.

4.2.2.4 Έχω αποκτήσει γνώσεις για το πώς να δημιουργώ ένα επιχειρηματικό πλάνο

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	0	0,00%
Σε μικρό βαθμό	7	3,66%
Σε μέτριο βαθμό	36	18,85%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	79	41,36%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	69	36,13%
	191	100%
M.O.	4,23	
T.A.	0,88	

Πίνακας 5

Διάγραμμα 6

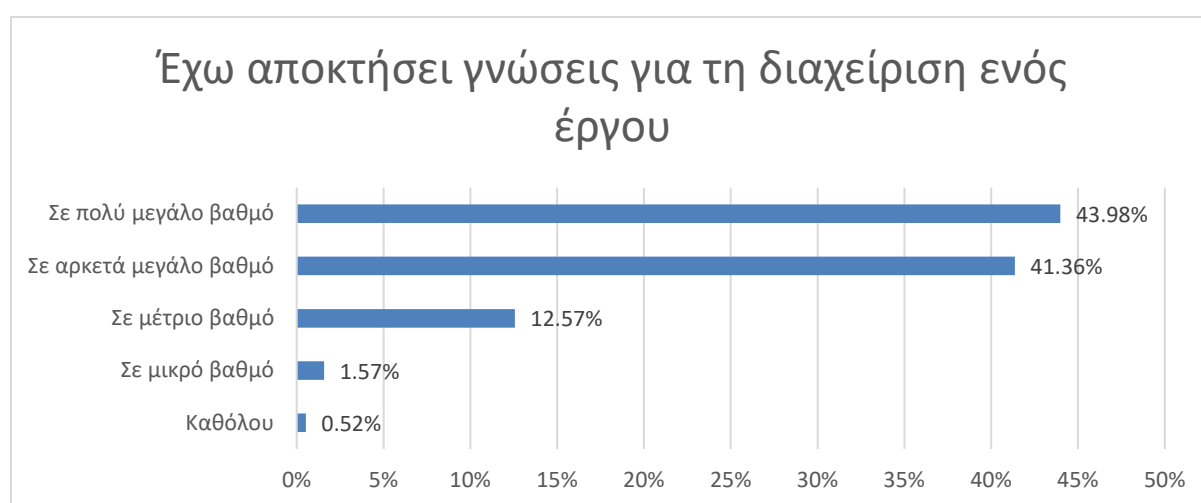
Στο ερώτημα αν οι μαθητές με τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα έχουν αποκτήσει γνώσεις για το πώς να δημιουργούν ένα επιχειρηματικό πλάνο, η πλειοψηφία των απαντήσεων κυμάνθηκε μεταξύ των επιλογών σε πολύ μεγάλο βαθμό (69) και σε αρκετά μεγάλο βαθμό (79) με τη δεύτερη επιλογή να επικρατεί της πρώτης. Η απάντηση καθόλου δεν έχει επιλεγεί από κανένα μαθητή. Τα αποτελέσματα αυτά ίσως να οφείλονται στο γεγονός ότι ορισμένοι μαθητές θα χρειάζονταν

περισσότερο χρόνο και εκπαίδευση σε συγκεκριμένες πτυχές του επιχειρηματικού πλάνου, η οποία και δεν θα μπορούσε να δοθεί στα πλαίσια αυτού του προγράμματος εξαιτίας του περιορισμένου χρόνου που υπήρχε στη διάθεση των μαθητών και του Οργανισμού για περαιτέρω εκπαίδευση. Παρόλα αυτά, ο μέσος όρος των απαντήσεων ήταν 4,23 στοιχείο που φανερώνει πως, οι απαντήσεις των μαθητών έτειναν προς τον αρκετά μεγάλο βαθμό γνώσης.

4.2.2.5 Έχω αποκτήσει γνώσεις για τη διαχείριση ενός έργου (project management)

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	1	0,52%
Σε μικρό βαθμό	3	1,57%
Σε μέτριο βαθμό	24	12,57%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	79	41,36%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	84	43,98%
	191	100%
Μ.Ο.	4,16	
Τ.Α.	0,84	

Πίνακας 6

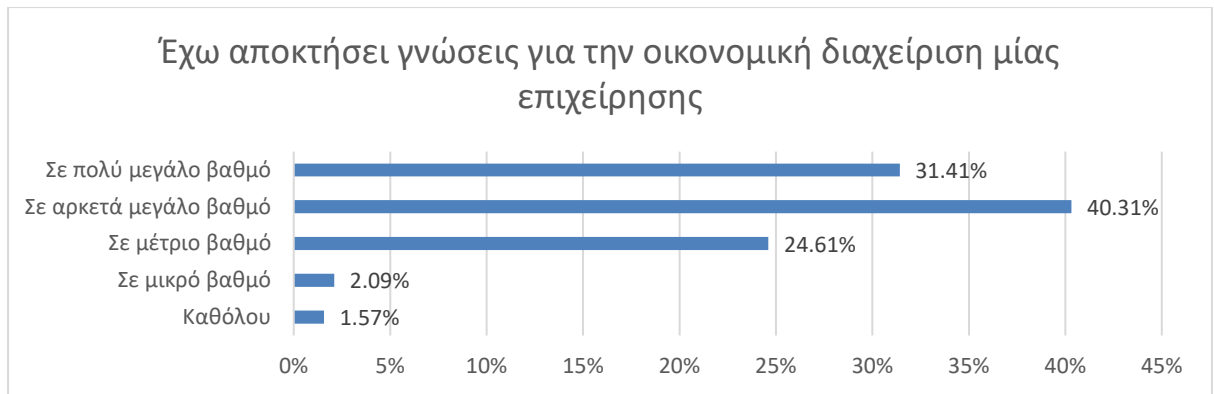
Διάγραμμα 7

Στα ίδια πλαίσια κινήθηκαν και οι απαντήσεις στην ερώτηση αν οι μαθητές έχουν αποκτήσει γνώσεις για τη διαχείριση ενός έργου. Οι 84 μαθητές απάντησαν ότι έχουν αποκτήσει γνώσεις για τη διαχείριση ενός έργου ενώ 1 μόνο μαθητής επέλεξε την επιλογή καθόλου. Οι επιλογές των μαθητών φανερώνουν ίσως ό,τι φανερώνουν και οι επιλογές στην προηγούμενη ερώτηση ότι κάποιοι από τους μαθητές χρειάζονταν περισσότερο χρόνο και εκπαίδευση για να νιώσουν την αυτοπεποίθηση ότι έχουν αποκτήσει σημαντική γνώση για το πώς να διαχειρίζονται ένα έργο. Ο μέσος όρος των απαντήσεων ήταν 4,16%, δεδομένο που φανερώνει ότι οι συμμετέχοντες, με το πέρας του προγράμματος είχαν την πεποίθηση ότι απέκτησαν γνώσεις για τη διαχείριση ενός έργου σε αρκετά μεγάλο βαθμό.

4.2.2.6 Έχω αποκτήσει γνώσεις για την οικονομική διαχείριση μιας επιχείρησης

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	3	1,57%
Σε μικρό βαθμό	4	2,09%
Σε μέτριο βαθμό	47	24,61%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	77	40,31%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	60	31,41%
	191	100%
Μ.Ο.	4,00	
Τ.Α.	0,87	

Πίνακας 7

Διάγραμμα 8

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις των μαθητών στην ερώτηση αν έχουν αποκτήσει γνώσεις για την οικονομική διαχείριση μιας επιχείρησης. Οι 77 από τους 191 μαθητές απάντησαν ότι απέκτησαν γνώσεις σε αρκετά μεγάλο βαθμό ενώ ένας σημαντικός αριθμός μαθητών (60 μαθητές) απάντησαν ότι απέκτησαν γνώσεις για την οικονομική διαχείριση μιας επιχείρησης σε πολύ μεγάλο βαθμό. Μεγάλος ήταν και ο αριθμός των μαθητών που απάντησαν ότι απέκτησαν γνώσεις σε μέτριο βαθμό (47 μαθητές). Ο μέσος όρος των απαντήσεων σε αυτή την ερώτηση είναι 4,00% στοιχείο που υποδεικνύει ότι οι επιλογές των μαθητών κλίνουν προς την επιλογή σε αρκετά μεγάλο βαθμό.

4.2.3 Δεξιότητες που έχουν αποκτηθεί από τη συμμετοχή στο πρόγραμμα

Μαθητική Επιχείρηση

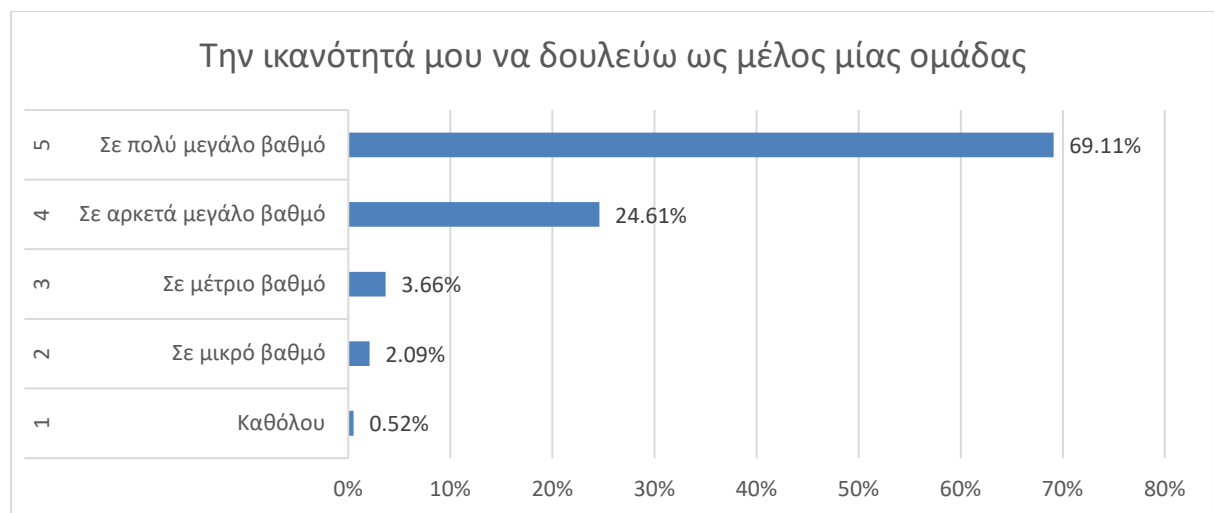
Οι ερωτήσεις που ακολουθούν τέθηκαν με στόχο να αναδείξουν τις δεξιότητες που έχουν αποκτηθεί με τη συμμετοχή στο πρόγραμμα.

4.2.3.1 Η εμπειρία με το πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητά μου να δουλεύω ως μέλος μιας ομάδας

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	1	0,52%
Σε μικρό βαθμό	4	2,09%
Σε μέτριο βαθμό	7	3,66%

Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	47	24,61%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	132	69,11%
	191	100%
Μ.Ο.	4,60	
Τ.Α.	0,71	

Πίνακας 8

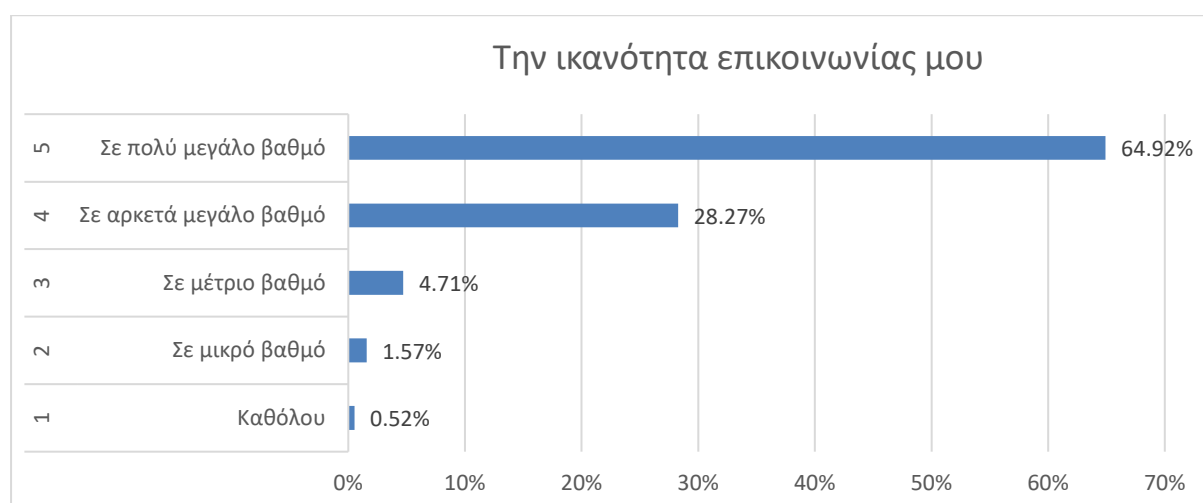
Διάγραμμα 9

Στην πρώτη ερώτηση της ενότητας αυτής, οι μαθητές ερωτήθηκαν κατά πόσο η εμπειρία τους με το πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητά τους να δουλεύουν ως μέλη μιας ομάδας. Η μεγάλη πλειοψηφία των μαθητών (132 μαθητές) απάντησαν ότι η ικανότητα τους να δουλεύουν ως μέλη μιας ομάδας έχει ενισχυθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό. Οι απαντήσεις των μαθητών φαίνεται να επηρεάστηκαν από το γεγονός ότι οι μαθητές έπρεπε να δουλέψουν συλλογικά ως ομάδες για να δημιουργήσουν και να λειτουργήσουν την επιχείρησή τους και να επιλύσουν τα προβλήματα που προέκυπταν με το καθένα από τα μέλη της ομάδας να έχει τον δικό του ξεχωριστό ρόλο στην επιχείρηση. Τα αποτελέσματα σε αυτή την ερώτηση ταυτίζονται με τη θέση της Ακριώτου (2020) ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση ενισχύει τη δεξιότητα της ομαδικότητας.

4.2.3.2 Η εμπειρία με το πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητα επικοινωνίας μου.

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	1	0,52%
Σε μικρό βαθμό	3	1,57%
Σε μέτριο βαθμό	9	4,71%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	54	28,27%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	124	64,92%
	191	100%
M.O.	4,56	
T.A.	0,71	

Πίνακας 9

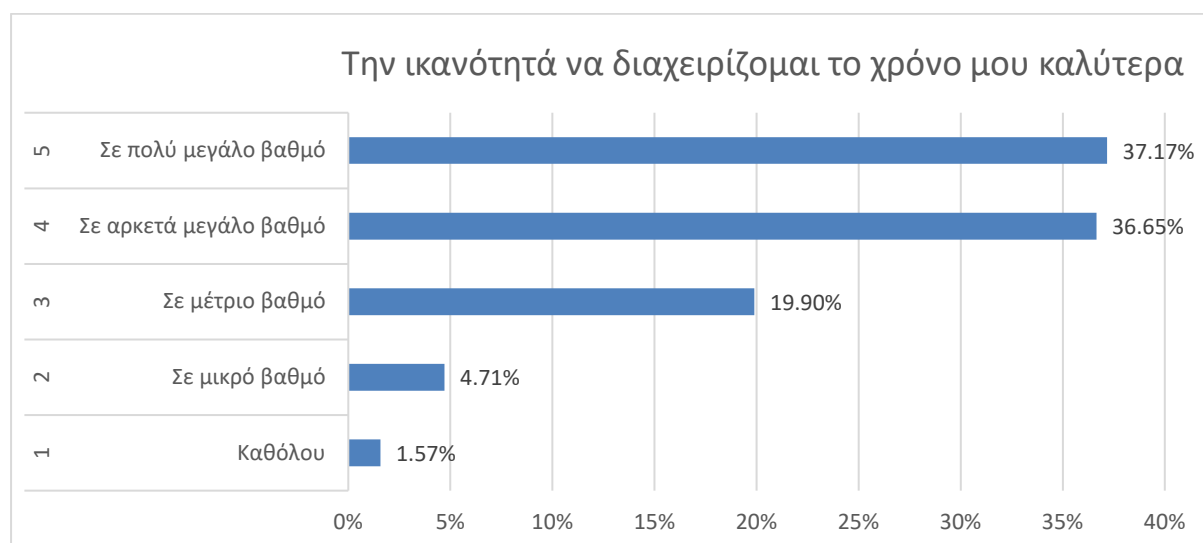
Διάγραμμα 10

Θετική ήταν και η ανταπόκριση των συμμετεχόντων στην ερώτηση αν η εμπειρία με το πρόγραμμα Μαθητική Επιχείρηση, ενίσχυσε την ικανότητα επικοινωνίας τους. Η πλειοψηφία των μαθητών (124 μαθητές) απάντησαν ότι την ενίσχυσε σε πολύ μεγάλο βαθμό ενώ 54 μαθητές (28,27%) απάντησαν ότι την ενίσχυσε σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Ανάμεσα στους συμμετέχοντες στην έρευνα, ένας μαθητής απάντησε ότι η ικανότητα επικοινωνίας του δεν ενισχύθηκε καθόλου από τη συμμετοχή του στο πρόγραμμα. Ο μέσος όρος σε αυτή την απάντηση ήταν 4,56 υποδηλώνοντας ότι οι μαθητές μέσα από την εμπειρία τους στο πρόγραμμα ενίσχυσαν σημαντικά την ικανότητα επικοινωνίας τους.

4.2.3.3 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητά μου να διαχειρίζομαι τον χρόνο μου καλύτερα

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	3	1,57%
Σε μικρό βαθμό	9	4,71%
Σε μέτριο βαθμό	38	19,90%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	70	36,65%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	71	37,17%
	191	100%
Μ.Ο.	4,03	
Τ.Α.	0,95	

Πίνακας 10

Διάγραμμα 11

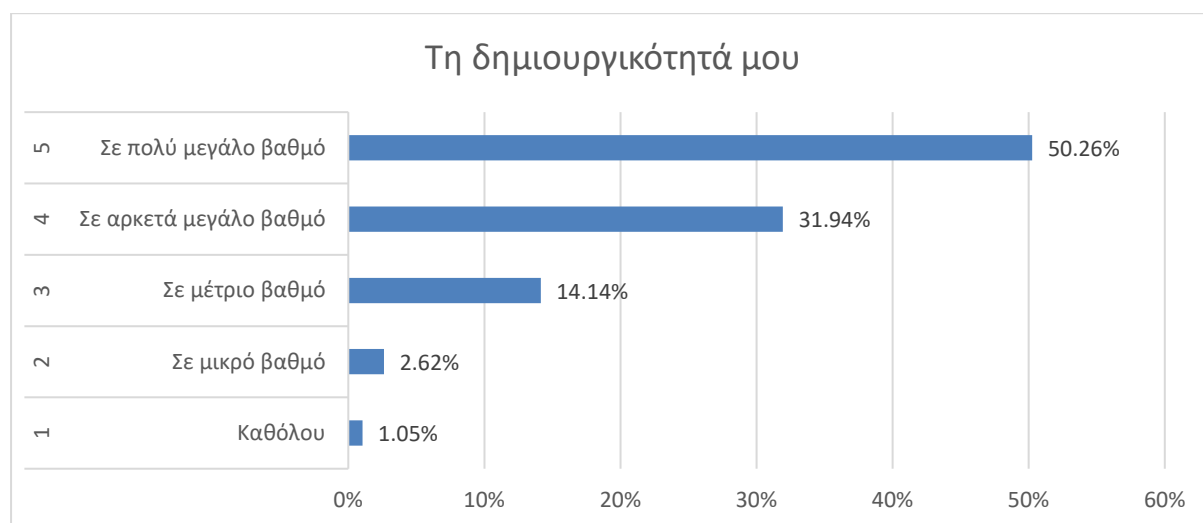
Στην ερώτηση αν η συμμετοχή στο πρόγραμμα ενίσχυσε την ικανότητα των μαθητών να διαχειρίζονται τον χρόνο τους καλύτερα, τα αποτελέσματα μοιράστηκαν ανάμεσα στις επιλογές σε πολύ μεγάλο βαθμό και σε αρκετά μεγάλο βαθμό αφού 71 μαθητές επέλεξαν την πρώτη απάντηση και 70 τη δεύτερη. Τρεις μαθητές έδωσαν την επιλογή καθόλου. Ο μέσος όρος στη

συγκεκριμένη ερώτηση ήταν 4,03% άρα οι απαντήσεις των μαθητών έτειναν προς την επιλογή σε αρκετά μεγάλο βαθμό.

4.2.3.4 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει τη δημιουργικότητά μου

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	2	1,05%
Σε μικρό βαθμό	5	2,62%
Σε μέτριο βαθμό	27	14,14%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	61	31,94%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	96	50,26%
	191	100%
M.O.	4,28	
T.A.	0,88	

Πίνακας 11

Διάγραμμα 12

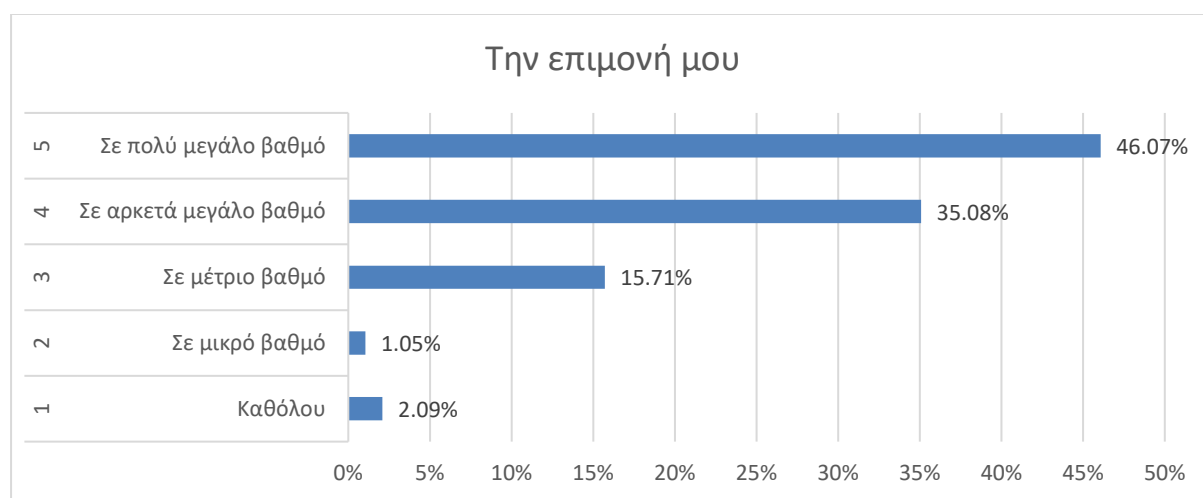
Όπως αναφέρεται και στην Μπλιιάτσα (2019), η επιχειρηματική εκπαίδευση συμβάλει στη ενίσχυση της δημιουργικότητας των μαθητών και αυτό είναι κάτι που προκύπτει και από τη συγκεκριμένη έρευνα. Από τους 191 μαθητές που ρωτήθηκαν, οι 96 απάντησαν ότι η συμμετοχή τους στο πρόγραμμα έχει ενισχύσει τη δημιουργικότητά τους σε πολύ μεγάλο βαθμό ενώ 61 μαθητές απάντησαν ότι την ενίσχυσε σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Ο μέσος όρος των απαντήσεων

ήταν 4,28 υποδεικνύοντας ότι οι απαντήσεις των μαθητών έτειναν προς την απάντηση σε αρκετά μεγάλο βαθμό.

4.2.3.5 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την επιμονή μου

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	4	2,09%
Σε μικρό βαθμό	2	1,05%
Σε μέτριο βαθμό	30	15,71%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	67	35,08%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	88	46,07%
	191	100%
M.O.	4,23	
T.A.	0,90	

Πίνακας 12

Διάγραμμα 13

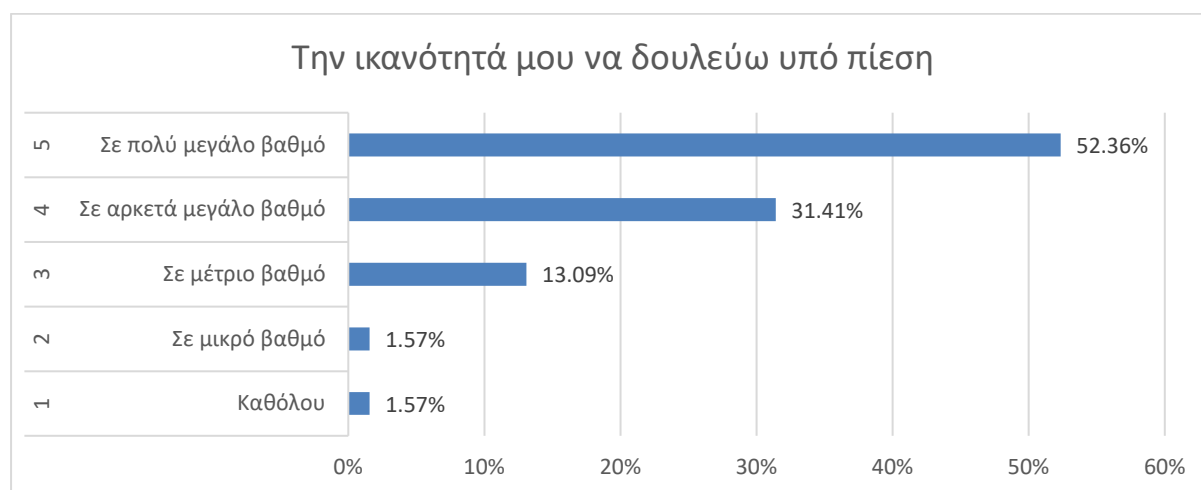
Η συμμετοχή των μαθητών στο πρόγραμμα τους βοήθησε να ενισχύσουν την επιμονή τους σε αρκετά μεγάλο βαθμό, αφού ο μέσος όρος των απαντήσεων που συγκεντρώθηκαν ήταν 4,23%. Σε αυτή την ερώτηση αξίζει να σημειωθεί ότι 30 μαθητές απάντησαν ότι η επιμονή τους έχει ενισχυθεί σε μέτριο βαθμό, 2 μαθητές επέλεξαν σε μέτριο βαθμό και 4 μαθητές απάντησαν

καθόλου, αριθμοί που φανερώνουν ότι το πρόγραμμα δεν είχε τον ίδιο αντίκτυπο σε όλους τους μαθητές. Παρόλα αυτά, υπήρξαν και 88 μαθητές οι οποίοι δήλωσαν ότι η επιμονή τους έχει ενισχυθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό.

4.2.3.5 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητά μου να δουλεύω υπό πίεση

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	3	1,57%
Σε μικρό βαθμό	3	1,57%
Σε μέτριο βαθμό	25	13,09%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	60	31,41%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	100	52,36%
	191	100%
Μ.Ο.	4,32	
Τ.Α.	0,87	

Πίνακας 13

Διάγραμμα 14

Σημαντικός ήταν ο αριθμός των μαθητών που απάντησαν ότι η συμμετοχή τους στο πρόγραμμα ενίσχυσε την ικανότητα τους να δουλεύουν υπό πίεση (100 μαθητές). Με τον μέσο όρο των

απαντήσεων να βρίσκεται στο 4,32%, διαφαίνεται ότι η εμπειρία βοήθησε τους μαθητές σε αρκετά μεγάλο βαθμό να μάθουν πώς να δουλεύουν υπό πίεση. Μέσα από το πρόγραμμα οι μαθητές ήταν υποχρεωμένοι να δουλεύουν με χρονοδιαγράμματα όσον αφορά τη δημιουργία του επιχειρηματικού τους πλάνου αλλά και του προϊόντος τους και αυτό φαίνεται να συνέβαλε θετικά στην ενίσχυση αυτής τους της ικανότητας. Το γεγονός αυτό σχολιάστηκε και στις ερωτήσεις ανοικτού τύπου όπου οι μαθητές σχολίασαν τα χρονοδιαγράμματα ως μέρος του προγράμματος που χρειάζεται βελτίωση.

4.2.4 Στάσεις που έχουν επηρεαστεί από τη συμμετοχή στο Πρόγραμμα

Στην επόμενη ενότητα του ερωτηματολογίου, τέθηκαν στους μαθητές μια σειρά από ερωτήσεις για τις στάσεις τους που έχουν επηρεαστεί από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα. Οι στάσεις αυτές αφορούσαν είτε στάσεις απέναντι σε προσωπικές προκλήσεις είτε στάσεις απέναντι σε κοινωνικές προκλήσεις.

4.2.4.1 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την αυτοπεποίθησή μου

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	4	2,09%
Σε μικρό βαθμό	9	4,71%
Σε μέτριο βαθμό	37	19,37%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	70	36,65%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	71	37,17%
	191	100%
M.O.	4,03	
T.A.	0,97	

Πίνακας 14

Διάγραμμα 15

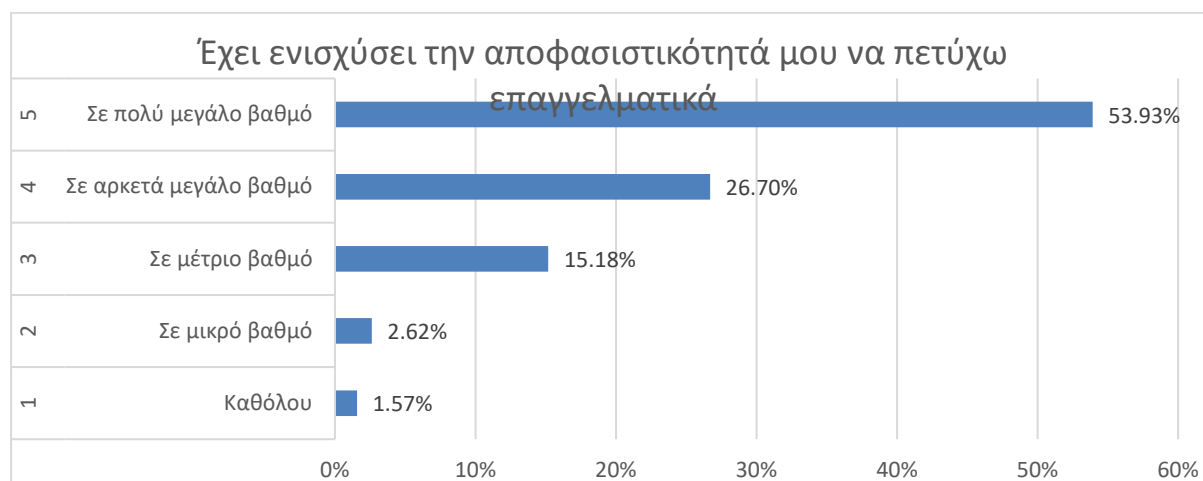
Στην ερώτηση αν η συμμετοχή των μαθητών έχει ενισχύσει την αυτοπεποίθησή τους, 70 μαθητές απάντησαν σε αρκετά μεγάλο βαθμό και 71 σε πολύ μεγάλο βαθμό. Λιγότερο δημοφιλής ήταν οι απαντήσεις καθόλου με ποσοστό 2,09% και σε μικρό βαθμό με ποσοστό 4,71%. Ο μέσος όρος των απαντήσεων στην ερώτηση αυτή (4,03%), υποδεικνύει ότι η συμμετοχή σε προγράμματα επιχειρηματικότητας έχει αντίκτυπο στην αυτοπεποίθηση που αναπτύσσουν οι μαθητές. Το αίσθημα της επιχειρηματικής επιτυχίας καθώς και η εμπειρία υλοποίησης μιας ιδέας σε ένα προϊόν ή μια υπηρεσία, όπως διαφαίνεται συμβάλει θετικά στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησης των μαθητών. Τα ευρήματα αυτά, φαίνεται να συνάδουν και με την Αναφορά του Όσλο (2006) όπου η αυτοπεποίθηση σημειώνεται ανάμεσα στις οριζόντιες δεξιότητες που αναπτύσσουν οι μαθητές με τη συμμετοχή σε προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης.

4.2.4.2 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την αποφασιστικότητά μου να πετύχω επαγγελματικά.

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	3	1,57%
Σε μικρό βαθμό	5	2,62%

Σε μέτριο βαθμό	29	15,18%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	51	26,70%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	103	53,93%
	191	100%
M.O.	4,30	
T.A.	0,92	

Πίνακας 15

Διάγραμμα 16

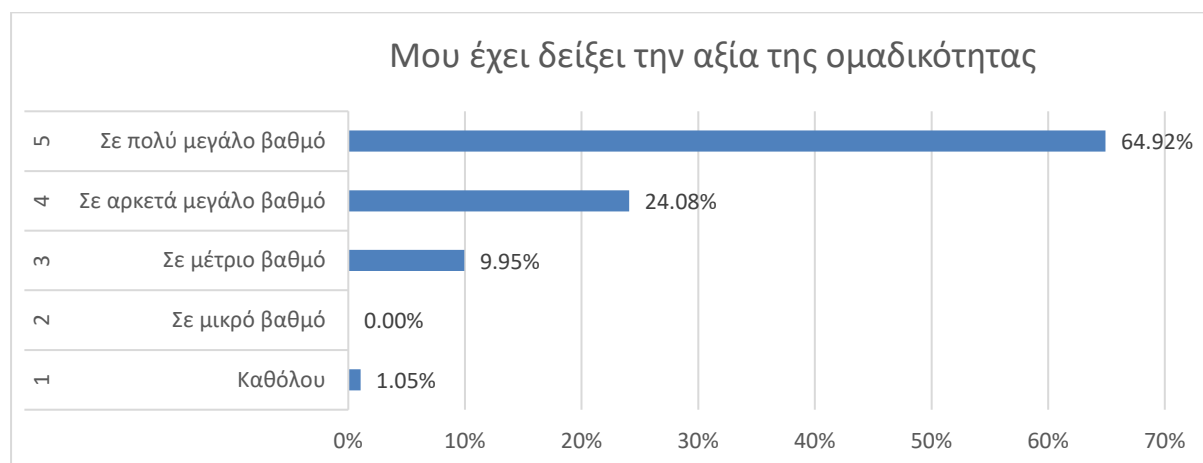
Η συμμετοχή σε επιχειρηματικά προγράμματα, ενισχύει σε σημαντικό βαθμό την αποφασιστικότητα των μαθητών να πετύχουν επαγγελματικά στην ενήλικη ζωή τους. 103 συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν ότι η αποφασιστικότητά τους ενισχύθηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό ενώ 51 μαθητές απάντησαν σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Ο μέσος όρος των επιλογών των μαθητών είναι 4,30 και αυτό μπορεί να εξηγηθεί με τη μεγάλη ικανοποίηση που συνοδεύει τη δημιουργία μιας επιχείρησης στα πλαίσια του προγράμματος. Η ικανοποίηση αυτή συμβάλει και στην ενίσχυση της θέλησης να πετύχουν επαγγελματικά στο μέλλον.

4.2.4.3 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα μου έχει δείξει την αξία της ομαδικότητας

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	2	1,05%
Σε μικρό βαθμό	0	0,00%
Σε μέτριο βαθμό	19	9,95%

Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	46	24,08%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	124	64,92%
	191	100%
M.O.	4,52	
T.A.	0,76	

Πίνακας 16

Διάγραμμα 17

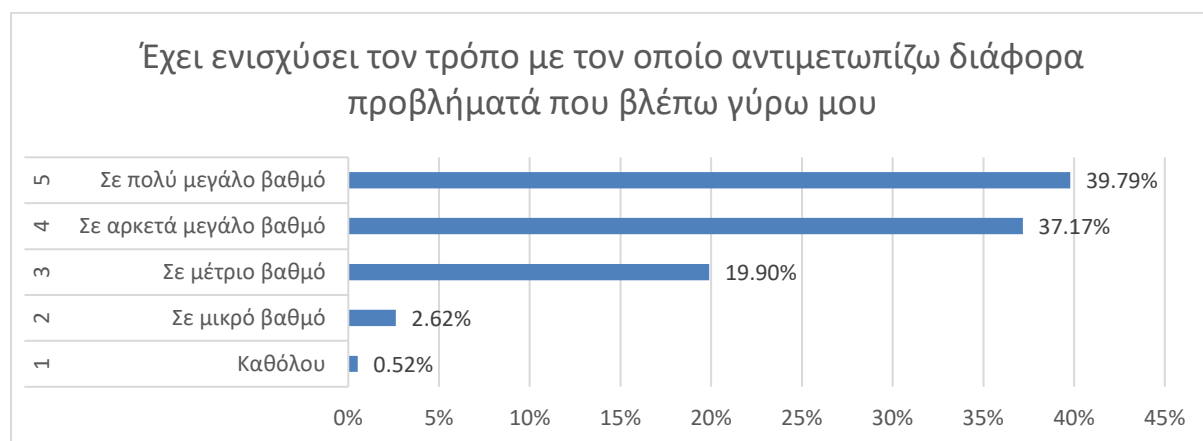
Η ερώτηση αυτή πρέπει να μελετηθεί υπό το πρίσμα της ερώτησης που τέθηκε στην ενότητα των δεξιοτήτων και η οποία αφορούσε στην ικανότητα των συμμετεχόντων να δουλεύουν ως μέλη μιας ομάδας. Όπως και ο μέσος όρος των απαντήσεων στην ερώτηση που αφορούσε τη δεξιότητα της ομαδικότητας (4,60%) έτσι και ο μέσος όρος των απαντήσεων σε αυτή την ερώτηση (4,52%) δείχνουν τη σημασία που έχει η επιχειρηματική εκπαίδευση όχι μόνο για την ενίσχυση της ομαδικότητας αλλά και τη συνειδητοποίηση της αξίας που έχει η ομαδικότητα. Αυτό αντανακλάται και από το γεγονός ότι 124 μαθητές απάντησαν ότι η συμμετοχή τους στο πρόγραμμα τους έχει δείξει την αξία της ομαδικότητας σε πολύ μεγάλο βαθμό. Το αποτέλεσμα αυτό συνάδει και με τα ευρήματα της Ακριώτου (2020) όσον αφορά την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας μέσα από τη συμμετοχή σε επιχειρηματικά προγράμματα.

4.2.4.4. Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζω διάφορα προβλήματα που βλέπω γύρω μου

Καθόλου	1	0,52%
Σε μικρό βαθμό	5	2,62%

Σε μέτριο βαθμό	38	19,90%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	71	37,17%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	76	39,79%
	191	100%
M.O.	4,13	
T.A.	0,86	

Πίνακας 17

Διάγραμμα 18

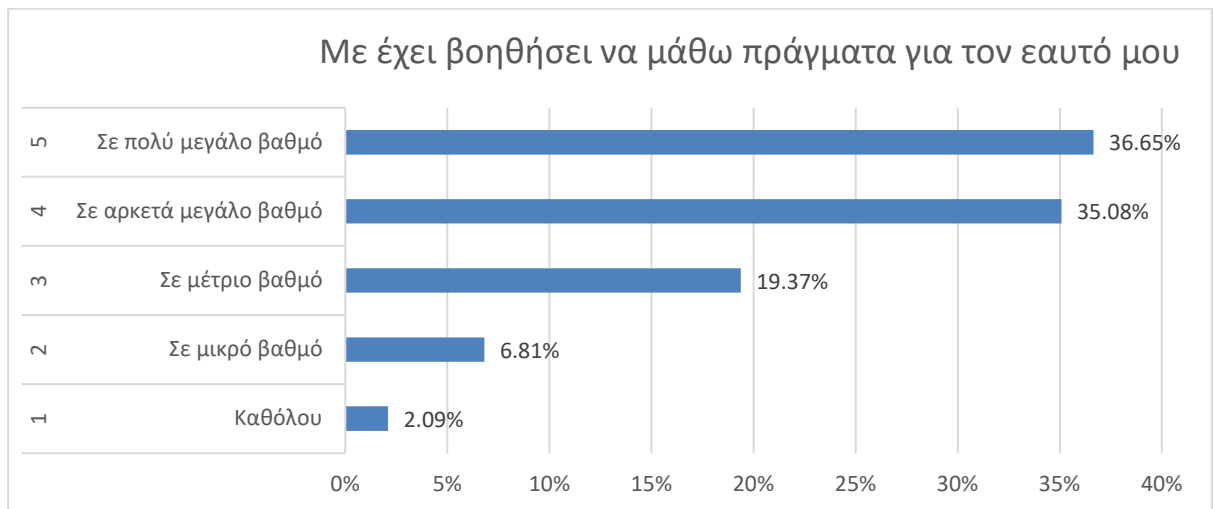
Στην ερώτηση αν η συμμετοχή στο πρόγραμμα ενίσχυσε τον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές αντιμετωπίζουν τα διάφορα προβλήματα που βλέπουν γύρω τους, 76 απάντησαν σε πολύ μεγάλο βαθμό ενώ 71 μαθητές απάντησαν σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Ο μέσος όρος των απαντήσεων κυμάνθηκε στο 4,13 επιβεβαιώνοντας τη βιβλιογραφία που θέλει τη συμμετοχή των μαθητών σε επιχειρηματικά προγράμματα να συντείνει θετικά στη στάση που έχουν οι μαθητές απέναντι σε διάφορα προβλήματα που βλέπουν γύρω τους και στο να βρίσκουν τρόπους αντιμετώπισης τους.

4.2.4.6 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα με έχει βοηθήσει να μάθω πράγματα για τον εαυτό μου

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	4	2,09%
Σε μικρό βαθμό	13	6,81%

Σε μέτριο βαθμό	37	19,37%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	67	35,08%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	70	36,65%
	191	100%
M.O.	3,98	
T.A.	1,01	

Πίνακας 18

Διάγραμμα 19

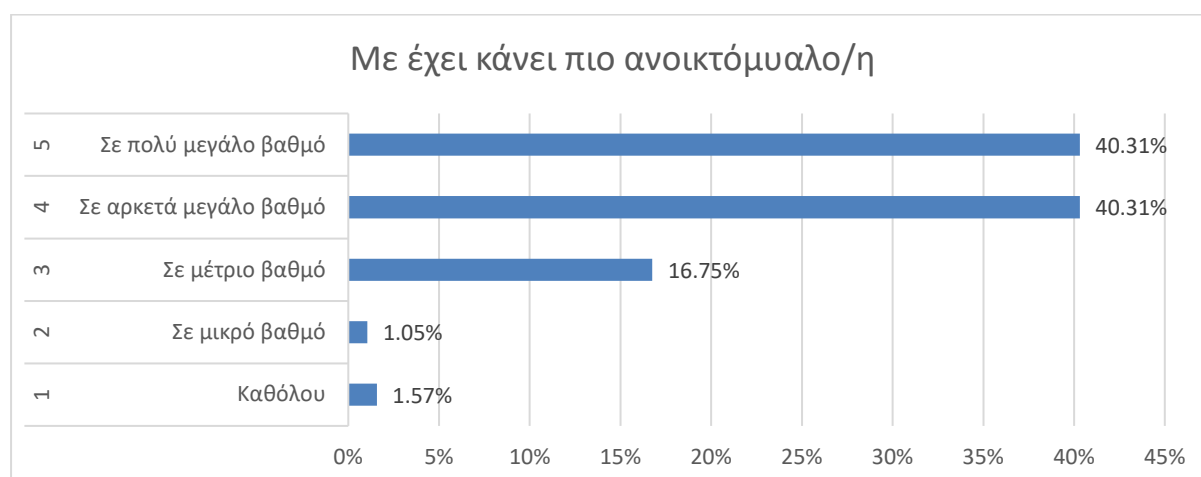
Στην ερώτηση αν η συμμετοχή στο πρόγραμμα έχει βοηθήσει τους μαθητές να μάθουν πράγματα για τον εαυτό τους η πλειοψηφία των απαντήσεων μοιράστηκε ανάμεσα στις επιλογές σε πολύ μεγάλο βαθμό και σε αρκετά μεγάλο βαθμό (70 και 67 μαθητές αντίστοιχα). Παράλληλα υπήρξαν και 4 μαθητές οι οποίοι στην ερώτηση αυτή απάντησαν ότι η συμμετοχή τους στο πρόγραμμα δεν τους βοήθησε καθόλου να μάθουν πράγματα για τον εαυτό τους. Ο μέσος όρος των απαντήσεων ήταν 3,98 πράγμα που δείχνει ότι η γενική αντίληψη ήταν ότι το πρόγραμμα τους βοήθησε να μάθουν πράγματα για τον εαυτό τους σε αρκετά μεγάλο βαθμό.

Το γεγονός ότι οι μαθητές βρέθηκαν αντιμέτωποι με πρωτόγνωρες προκλήσεις που συνοδεύουν τη δημιουργία μιας επιχείρησης σε συνδυασμό με το γεγονός ότι είχαν κληθεί να δουλέψουν ως μέρος μιας ομάδας, έδωσαν στους μαθητές την ευκαιρία να ανακαλύψουν πράγματα για τον εαυτό τους που δεν γνώριζαν πριν. Αυτά σχετίζονται με τις δεξιότητες τους κοινωνικές και επιχειρηματικές.

4.2.4.7 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα με έχει κάνει πιο ανοικτόμυαλο/η

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	3	1,57%
Σε μικρό βαθμό	2	1,05%
Σε μέτριο βαθμό	32	16,75%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	77	40,31%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	77	40,31%
	191	100%
M.O.	4,18	
T.A.	0,84	

Πίνακας 19

Διάγραμμα 20

Στην ερώτηση αν η συμμετοχή στο πρόγραμμα έχει κάνει τους μαθητές πιο ανοικτόμυαλους, ο μέσος όρος των απαντήσεων ήταν 4,18% πράγμα που φανερώνει ότι το πρόγραμμα έκανε τους μαθητές πιο ανοικτόμυαλους σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Υπήρξαν βέβαια και 32 μαθητές που δήλωσαν ότι τους έκανε πιο ανοικτόμυαλους σε μέτριο βαθμό, όμως η πλειοψηφία των μαθητών μέσα από τις νέες γνώσεις που αποκόμισαν από το πρόγραμμα, δηλώνουν ότι έγιναν πιο ανοικτόμυαλοι.

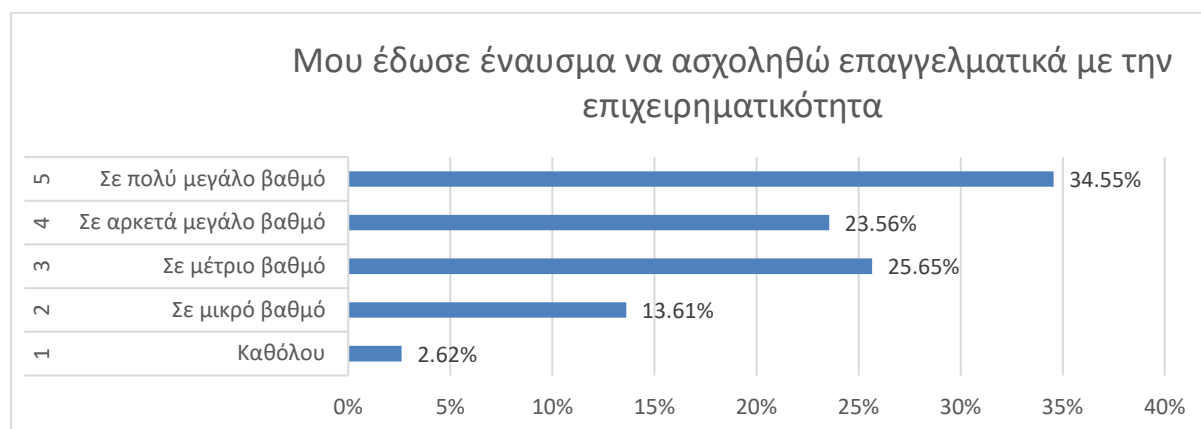
4.2.5 Επιχειρηματικές Προθέσεις

Η επόμενη ενότητα ερωτήσεων στοχεύει στην ανίχνευση του κατά πόση η συμμετοχή στα επιχειρηματικά προγράμματα έχει αντίκτυπο στις επιχειρηματικές προθέσεις των μαθητών.

4.2.5.1 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα μου έδωσε έναυσμα να ασχοληθώ επαγγελματικά με την επιχειρηματικότητα

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	5	2,62%
Σε μικρό βαθμό	26	13,61%
Σε μέτριο βαθμό	49	25,65%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	45	23,56%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	66	34,55%
	191	100%
Μ.Ο.	3,75	
Τ.Α.	1,15	

Πίνακας 20

Διάγραμμα 21

Σε αυτή την ερώτηση οι απαντήσεις των μαθητών διαφοροποιήθηκαν σημαντικά αφού δεν υπήρξε ξεκάθαρη υπεροχή οποιασδήποτε από τις επιλογές. 66 μαθητές απάντησαν σε πολύ μεγάλο βαθμό ενώ σημαντικός ήταν και ο αριθμός των μαθητών που επέλεξαν τις απαντήσεις σε αρκετά μεγάλο βαθμό (45 μαθητές) και σε μέτριο βαθμό (49 μαθητές). Η διάσπαση αυτή των απαντήσεων αντανακλάται και στον μέσο όρο των απαντήσεων που έπεσε στο 3,75%. Εδώ θα

ήταν ενδιαφέρον να μελετηθεί το κατά πόσο αν οι μαθητές είχαν την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε περισσότερα προγράμματα αν θα ανέβαινε ο μέσος όρος, όπως διαπιστώθηκε και στον Παπαγιάννη (2014) όπου όσο περισσότερη επιχειρηματική εκπαίδευση λάμβαναν οι μαθητές τόσο περισσότεροι ήταν αυτοί που εκδήλωναν την επιθυμία να ασχοληθούν με την επιχειρηματικότητα.

4.2.5.2 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα με βοήθησε να αναπτύξω δεξιότητες για να δημιουργήσω τη δική επιχείρηση στο μέλλον

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	3	1,57%
Σε μικρό βαθμό	19	9,95%
Σε μέτριο βαθμό	34	17,80%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	67	35,08%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	68	35,60%
	191	100%
M.O.	3,75	
T.A.	0,99	

Πίνακας 21

Διάγραμμα 22

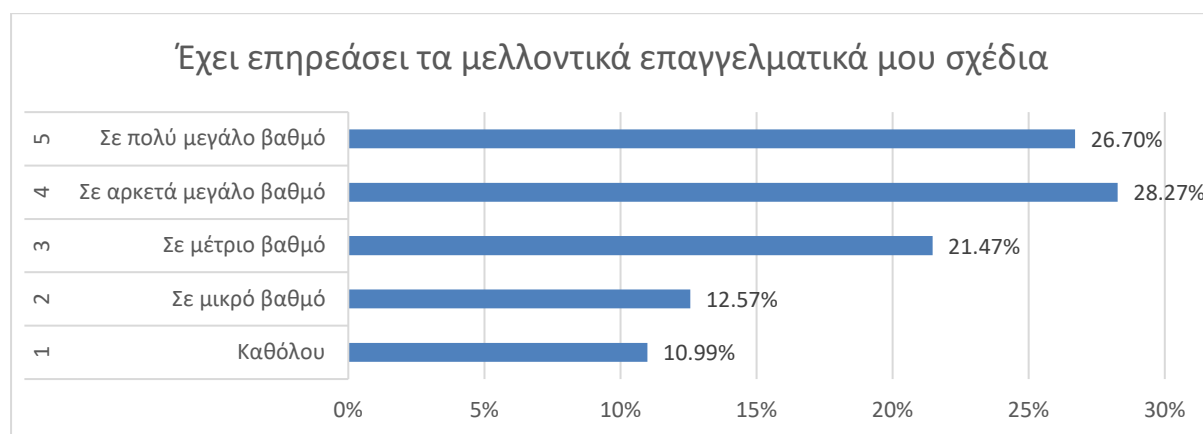
Και σε αυτή την ερώτηση ο μέσος όρος των απαντήσεων ήταν χαμηλότερος από ό,τι στις ερωτήσεις των άλλων ενοτήτων. Οι 68 μαθητές απάντησαν ότι η συμμετοχή τους στο

πρόγραμμα τους βοήθησε να αναπτύξουν δεξιότητες για να δημιουργήσουν τη δική τους επιχείρηση στο μέλλον σε πολύ μεγάλο βαθμό ενώ υπήρξαν και 19 μαθητές που απάντησαν σε μικρό βαθμό και 34 σε μέτριο. Και σε αυτή την ερώτηση ο μέσος όρος των απαντήσεων έπεσε στο 3,75% πράγμα που φανερώνει ότι οι απαντήσεις τείνουν προς την επιλογή σε αρκετά μεγάλο βαθμό.

4.2.5.3 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει επηρεάσει τα μελλοντικά επαγγελματικά μου σχέδια

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	21	10,99%
Σε μικρό βαθμό	24	12,57%
Σε μέτριο βαθμό	41	21,47%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	54	28,27%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	51	26,70%
	191	100%
M.O.	3,48	
T.A.	1,31	

Πίνακας 22

Διάγραμμα 23

Η ερώτηση αυτή σχετίζεται άμεσα με την ερώτηση αν η συμμετοχή στο πρόγραμμα έδωσε έναυσμα στους μαθητές να ασχοληθούν με την επιχειρηματικότητα στο μέλλον. Και σε αυτή την ερώτηση ο μέσος όρος ήταν 3,48 υποδεικνύοντας ότι η συμμετοχή στο πρόγραμμα επηρέασε

τα μελλοντικά τους σχέδια σε μέτριο βαθμό. Μόνο 52 μαθητές απάντησαν ότι τα επηρέασε σε αρκετά μεγάλο βαθμό δείχνοντας ότι η συμμετοχή σε επιχειρηματικά προγράμματα αν και επηρεάζει τους μαθητές σε κάποιο βαθμό όσον αφορά τα μελλοντικά επαγγελματικά τους σχέδια, αυτό δεν συμβαίνουν σε όλους εξίσου.

4.2.5.4 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει τις ηγετικές μου ικανότητες

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	9	4,71%
Σε μικρό βαθμό	11	5,76%
Σε μέτριο βαθμό	25	13,09%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	76	39,79%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	70	36,65%
	191	100%
Μ.Ο.	3,98	
Τ.Α.	1,07	

Πίνακας 23

Διάγραμμα 24

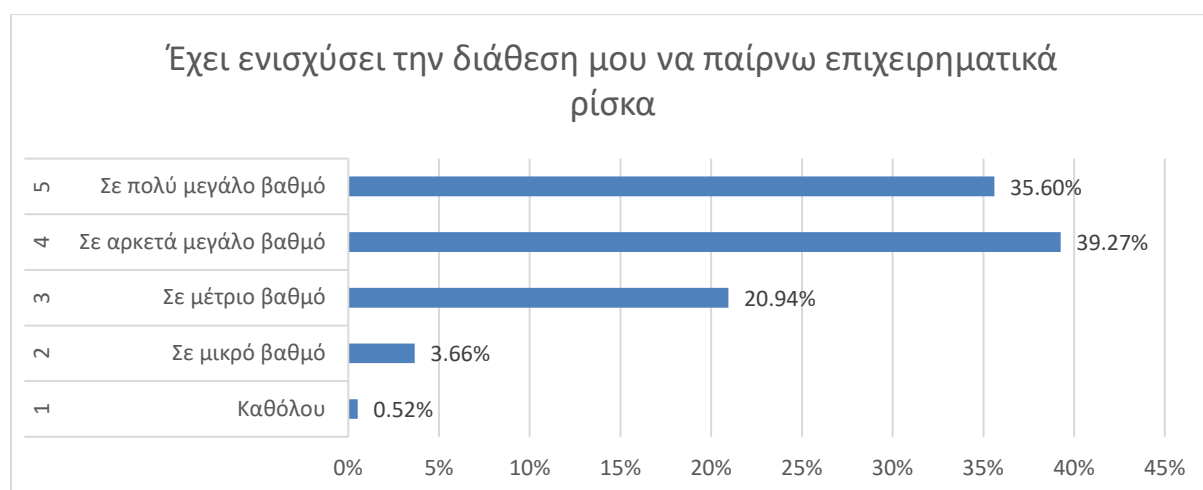
Στην ερώτηση κατά πόσο η συμμετοχή των μαθητών στο πρόγραμμα Μαθητική Επιχείρηση ενίσχυσε τις ηγετικές τους ικανότητες ο μέσος όρος 3,98% υποδεικνύει ότι αυτό γίνεται σε αρκετά μεγάλο βαθμό. 70 μαθητές απάντησαν σε πολύ μεγάλο βαθμό και 76 μαθητές σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Σημαντικός ήταν και ο αριθμός των μαθητών που απάντησαν καθόλου (9

μαθητές). Ο αριθμός των μαθητών που απάντησαν καθόλου σε αυτή την ερώτηση ήταν από τους ψηλότερους σε όλες τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. Η ενίσχυση των ηγετικών ικανοτήτων μέσα από την επιχειρηματική εκπαίδευση, τονίζεται και από την Ακριώτου (2020), ως μια δεξιότητα που οι μαθητές αποκτούν.

4.2.5.5 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει τη διάθεσή μου να παίρνω επιχειρηματικά ρίσκα

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	1	0,52%
Σε μικρό βαθμό	7	3,66%
Σε μέτριο βαθμό	40	20,94%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	75	39,27%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	68	35,60%
	191	100%
Μ.Ο.	4,06	
Τ.Α.	0,87	

Πίνακας 24

Διάγραμμα 25

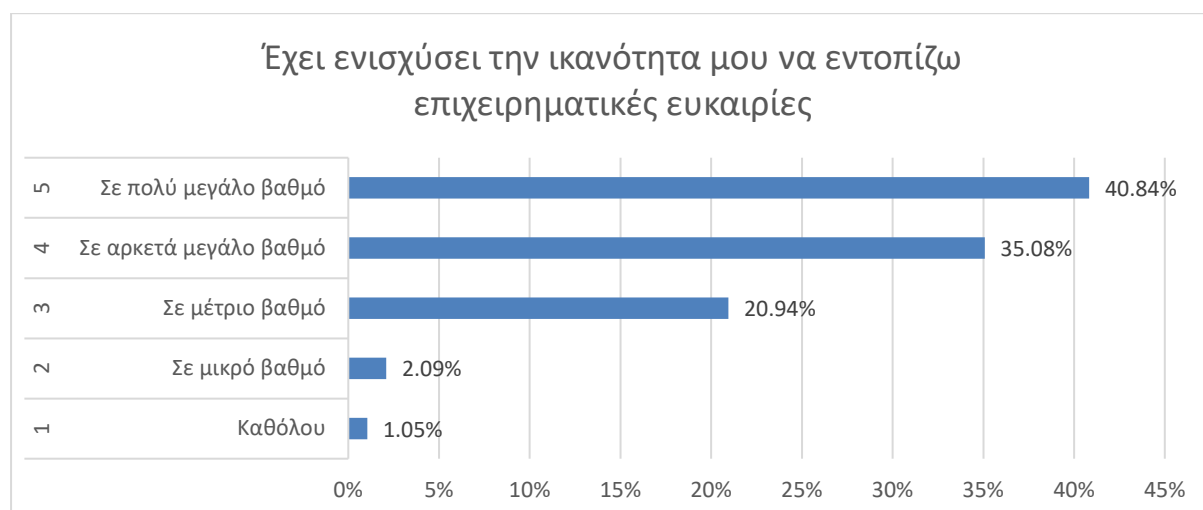
Οι συμμετέχοντες στην έρευνα κλήθηκαν επίσης να απαντήσουν στην ερώτηση αν η συμμετοχή τους στο πρόγραμμα έχει ενισχύσει τη διάθεσή τους να παίρνουν επιχειρηματικά ρίσκα. Σε αυτή την ερώτηση 75 μαθητές απάντησαν σε αρκετά μεγάλο βαθμό και 68 μαθητές απάντησαν

σε πολύ μεγάλο βαθμό ενώ 1 μαθητής απάντησε καθόλου. Συνολικά ο μέσος όρος των απαντήσεων 4,06% υποδηλώνει ότι η διάθεση για ανάληψη επιχειρηματικού ρίσκου επηρεάζεται σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Αυτό ίσως και να οφείλεται στο γεγονός ότι οι μαθητές αναγνώρισαν ότι η λήψη ρίσκου συσχετίζεται με την πιθανότητα επιτυχίας και επαγγελματικής καταξίωσης.

4.2.5.6 Η εμπειρία με το Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητά μου να εντοπίζω επιχειρηματικές ευκαιρίες

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	2	1,05%
Σε μικρό βαθμό	4	2,09%
Σε μέτριο βαθμό	40	20,94%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	67	35,08%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	78	40,84%
	191	100%
M.O.	3,94	
T.A.	0,87	

Πίνακας 25

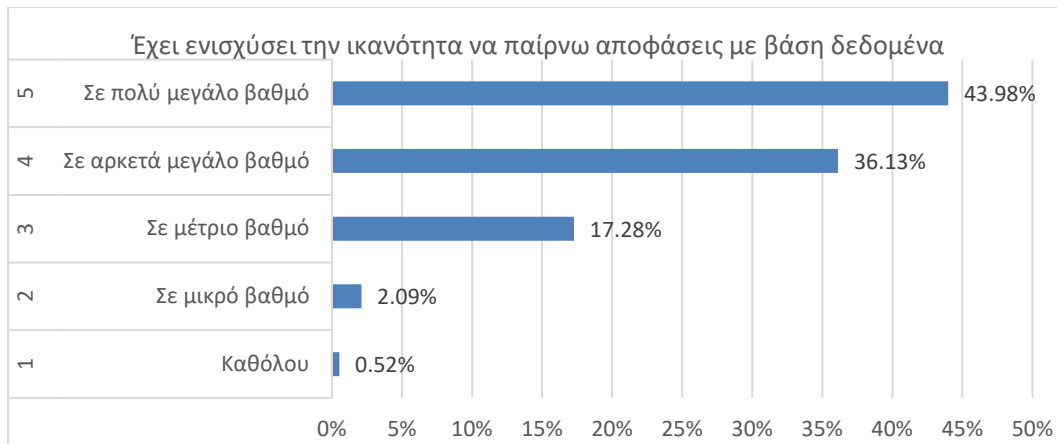
Διάγραμμα 26

Στην ερώτηση αν η συμμετοχή στο πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητα των μαθητών να εντοπίζουν επιχειρηματικές ευκαιρίες, η πλειοψηφία των μαθητών απάντησε σε πολύ μεγάλο βαθμό (78 μαθητές). Στον αντίποδα, 2 μαθητές απάντησαν καθόλου και 4 απάντησαν σε μικρό βαθμό. Ο μέσος όρος 3,94% υποδεικνύει ότι οι μαθητές πιστεύουν ότι η συμμετοχή σε επιχειρηματικά προγράμματα, ενισχύει σε αρκετά μεγάλο βαθμό την ικανότητα τους να εντοπίζουν επιχειρηματικές ευκαιρίες. Μέσα από την ανάπτυξη δεξιοτήτων όπως αυτές της δημιουργικότητας, της αυτοπεποίθησης αλλά και της ανάληψης ρίσκων, αναπτύσσεται και η ικανότητα των μαθητών να εντοπίζουν πιθανά προβλήματα τα οποία και μαθαίνουν να τα μετατρέπουν σε επιχειρηματικές ευκαιρίες.

4.2.5.7 Η συμμετοχή μου στο Πρόγραμμα έχει ενισχύσει την ικανότητα μου να παίρνω αποφάσεις με βάση δεδομένα

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Καθόλου	1	0,52%
Σε μικρό βαθμό	4	2,09%
Σε μέτριο βαθμό	33	17,28%
Σε αρκετά μεγάλο βαθμό	69	36,13%
Σε πολύ μεγάλο βαθμό	84	43,98%
	191	100%
Μ.Ο.	4,19	
Τ.Α.	0,86	

Πίνακας 26

Διάγραμμα 27

Ακόμα μια σημαντική πτυχή του επιχειρηματικού τρόπου σκέψης είναι και η λήψη αποφάσεων βασισμένη σε δεδομένα. Στην ερώτηση αυτή 84 μαθητές απάντησαν ότι η συμμετοχή τους στο πρόγραμμα ενίσχυσε την ικανότητα τους να παίρνουν αποφάσεις με βάση δεδομένα σε πολύ μεγάλο βαθμό ενώ μόνο 4 μαθητές απάντησαν σε μικρό βαθμό και 1 καθόλου. Ο μέσος όρος των απαντήσεων (4,19%) υποδεικνύει ότι μέσα από το πρόγραμμα οι μαθητές ενίσχυσαν την ικανότητα τους να παίρνουν αποφάσεις με βάση δεδομένα σε αρκετά μεγάλο βαθμό.

4.2.6 Ερωτήσεις Ανοικτού Τύπου.

Στο τέλος του ερωτηματολογίου οι μαθητές κλήθηκαν να απαντήσουν μια σειρά από ερωτήσεις ανοικτού τύπου στις οποίες οι μαθητές είχαν κληθεί να δώσουν σύντομες / μονολεκτικές απαντήσεις.

4.2.6.1 Τι σου άρεσε περισσότερο στο πρόγραμμα;

Σε αυτή την ερώτηση οι μαθητές κλήθηκαν να απαντήσουν τι τους άρεσε περισσότερο στο πρόγραμμα. Οι πλείστοι από τους μαθητές (96) απάντησαν ότι τους άρεσε περισσότερο η ομαδική εργασία, στοιχείο που φαίνεται να λείπει από την τυπική εκπαίδευση που λαμβάνουν στο σχολείο. Σημαντικός ήταν και ο αριθμός των μαθητών (23) που απάντησαν ότι τους άρεσε η εταιρική εμπειρία, δηλαδή η εμπειρία να δημιουργούν μια εταιρεία και να αποτελούν μέρος ενός εταιρικού σχήματος. Άλλοι μαθητές απάντησαν τους άρεσε περισσότερο η προώθηση και η δημιουργία προϊόντων, που ίσως αποτελούσε και την πιο δημιουργική φάση στο πρόγραμμα αφού όχι μόνο είχαν την ευκαιρία να περάσουν από την ιδέα στην πράξη αλλά και να

καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για να προωθήσουν τα προϊόντα τους. Άλλες απαντήσεις που δόθηκαν από τους μαθητές ήταν η συμμετοχή στην Εμπορική Έκθεση, οι καινοτόμες ιδέες, οι νέες γνώσεις, η επικοινωνία καθώς και τα εκπαιδευτικά σεμινάρια.

4.2.6.2 Τι θεωρείς ότι χρειάζεται βελτίωση στο πρόγραμμα;

Στην ερώτηση τι θεωρούν οι μαθητές ότι χρειάζεται βελτίωση στο πρόγραμμα, η πλειοψηφία των απαντήσεων μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τρεις ενότητες, στη διάρκεια του προγράμματος και τα χρονοδιαγράμματα, στους μέντορες και στις οδηγίες που δίνονταν. Οι πλείστοι μαθητές έδωσαν απαντήσεις που σχετίζονταν με τη διάρκεια υλοποίησης του προγράμματος και τα χρονοδιαγράμματα καθώς έπρεπε μέσα σε αυστηρά χρονικά πλαίσια να ολοκληρώσουν τις διάφορες δραστηριότητες που είχαν όπως το επιχειρηματικό πλάνο ή το τελικό προϊόν τους. Άλλοι μαθητές απάντησαν ότι χρειάζονταν περισσότερο χρόνο για την ολοκλήρωση του προγράμματος ενώ άλλοι μαθητές θεωρούσαν ότι χρειάζεται περισσότερη οργάνωση από πλευράς του Οργανισμού. Άλλοι αναφέρθηκαν στον περιορισμένο χρόνο που είχαν με την κριτική επιτροπή. Αρκετοί μαθητές υπέδειξαν την όχι και τόσο καλή επικοινωνία με τους μέντορες ή ακόμη και τον μη ικανοποιητικό χρόνο που είχαν μαζί τους ενώ άλλοι έκαναν αναφορά στους μη κατάλληλους μέντορες που είχαν οι ομάδες τους. Σημαντικός αριθμός μαθητών αναφέρθηκαν και στο ότι χρειάζονταν περισσότερες ή /και πιο απλές οδηγίες από τον οργανισμό και τους καθοδηγητές τους. Αρκετοί ήταν και οι μαθητές που απάντησαν ότι τίποτα δεν χρειάζεται βελτίωση και όλα ήταν μια χαρά. Επίσης, εξαιτίας του ότι το πρόγραμμα διεξάγεται σε περιόδους πανδημίας πολλοί ήταν αυτοί που ανέφεραν το γεγονός ότι η Εμπορική Έκθεση, είχε διεξαχθεί διαδικτυακά και το θεώρησαν ως αρνητικό του όλου προγράμματος.

4.2.6.3 Περιέγραψε την εμπειρία σου στο πρόγραμμα με μια λέξη

Στην ερώτηση περιέγραψε την εμπειρία σου στο πρόγραμμα με μια λέξη, 18 μαθητές επέλεξαν να μην απαντήσουν τίποτα ενώ ένας μαθητής απάντησε απαίσια. Οι υπόλοιποι μαθητές επέλεξαν να περιγράψουν την εμπειρία τους με θετικά επίθετα που αντανακλούν τόσο τον δημιουργικό χαρακτήρα του προγράμματος όσο και το πόσο πρωτόγνωρη και καινοτόμα ήταν αυτή η εμπειρία για αυτούς. Χρησιμοποιώντας επίθετα όπως δημιουργική, διαφορετική, χρήσιμη, εκπαιδευτική, διαφωτιστική, αφυπνιστική, οι μαθητές θέλησαν να δείξουν το ότι έχουν κερδίσει από την εμπειρία τους γνώσεις και δεξιότητες που ίσως δεν είχαν ή τις οποίες είχαν ενισχύσει. Άλλοι μαθητές επέλεξαν λέξεις όπως διασκεδαστική, συναρπαστική, πρωτόγνωρη,

αξέχαστη, ανεπανάληπτη, φοβερή, τέλεια, διασκεδαστική, μοναδική. Όλα αυτά τα επίθετα φανερώνουν το γεγονός ότι η εμπειρία αυτή για τους μαθητές ήταν ξεχωριστή και πέραν από τα συνηθισμένα.

4.2.6.4 Ποιο μέρος του προγράμματος ήταν το πιο χρήσιμο και ποιο το λιγότερο χρήσιμο

Στο τέλος, στους μαθητές τέθηκαν δυο ερωτήσεις που αφορούσαν στο ποιο μέρος του προγράμματος ήταν για αυτούς το πιο χρήσιμο και ποιο ήταν το λιγότερο χρήσιμο. Αν και οι ερωτήσεις υποβλήθηκαν ξεχωριστά η ανταπόκριση των αποτελεσμάτων καταγράφεται σε αυτή την υποενότητα για σκοπούς σύγκρισης των αποτελεσμάτων.

Στο ερώτημα ποιο ήταν το πιο χρήσιμο μέρος του προγράμματος, 42 μαθητές επέλεξαν να μην απαντήσουν, ενώ οι απαντήσεις των μαθητών που επέλεξαν να απαντήσουν ποικίλαν. Η πιο δημοφιλής απάντηση ήταν η εμπειρία σύστασης και λειτουργίας της εταιρείας (19 μαθητές) ενώ οι αμέσως επόμενες δημοφιλείς απαντήσεις ήταν προώθηση και δημιουργία προϊόντος και αποκτηθείσες γνώσεις. Άλλοι μαθητές επέλεξαν την εμπορική έκθεση, την ανάπτυξη ικανοτήτων και την καθοδήγηση. Οι υπόλοιπες απαντήσεις αφορούσαν τα εκπαιδευτικά σεμινάρια και την ομαδική εργασία υπήρξαν και αυτοί που υποστήριξαν ότι όλα ήταν χρήσιμα.

Όσον αφορά τις απαντήσεις στην ερώτηση ποιο μέρος του προγράμματος ήταν το λιγότερο χρήσιμο, και εδώ οι απαντήσεις ποικίλαν. Δεκαπέντε μαθητές απάντησαν τίποτα, υποδηλώνοντας ότι όλα τα μέρη του προγράμματος ήταν χρήσιμα. Οι υπόλοιπες απαντήσεις επικεντρώθηκαν στα εκπαιδευτικά σεμινάρια, στην Εμπορική Έκθεση, στην καθοδήγηση και στους μέντορες και στις συναντήσεις. Οι απαντήσεις των μαθητών συνάδουν με τις απαντήσεις που έδωσαν στην ερώτηση που αφορούσε το τι χρειάζεται βελτίωση στο πρόγραμμα.

4.3 Πως αξιολογούν οι εκπαιδευτικοί το πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση» και ποια είναι η άποψή τους για τον αντίκτυπο του εν λόγω προγράμματος σε μαθητές και μαθήτριες.

Για την καταγραφή της άποψης των εκπαιδευτικών όσον αφορά την επιχειρηματική εκπαίδευση στην Κύπρο καθώς και την άποψη τους για τον αντίκτυπο του προγράμματος Μαθητική Επιχείρηση στους μαθητές, διεξάχθηκαν 5 συνεντεύξεις σε καθηγητές οι οποίοι συμμετείχαν στο πρόγραμμα συνοδεύοντας τους μαθητές τους.

4.3.1 Δημογραφικά

Οι 5 εκπαιδευτικοί που κλήθηκαν να απαντήσουν στο ερωτηματολόγιο έχουν τα ακόλουθα δημογραφικά στοιχεία.

Αριθμός Εκπαιδευτικού	Φύλο	Ηλικία	Επίπεδο Μόρφωσης	Ειδικότητα
Εκπαιδευτικός 1	Θήλυ	49	Μεταπτυχιακό	Αγγλική Φιλολογία
Εκπαιδευτικός 2	Θήλυ	62	Πτυχίο	Οικονομικά και Λογιστική
Εκπαιδευτικός 3	Θήλυ	54	Μεταπτυχιακό	Οικονομικά και Λογιστική
Εκπαιδευτικός 4	Θήλυ	40	Πτυχίο	Αγγλική και Γερμανική Φιλολογία
Εκπαιδευτικός 4	Θήλυ	38	Πτυχίο	Οικονομικά

Οι πέντε εκπαιδευτικοί που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο ήταν γυναίκες, ηλικίας από 38 μέχρι 62. Όλες τους είχαν συμμετάσχει σε πρόγραμμα επιχειρηματικής εκπαίδευσης ως συνοδοί μαθητικών ομάδων στο πρόγραμμα Μαθητική Επιχείρηση. Οι πέντε εκπαιδευτικοί εργάζονται στη Μέση Εκπαίδευση.

4.3.2 Τι γνώριζαν οι εκπαιδευτικοί για την επιχειρηματική εκπαίδευση πριν τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα και τι μετά.

Στην πρώτη ερώτηση οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να απαντήσουν στο ερώτημα τι γνώριζαν για την επιχειρηματική εκπαίδευση. Η Εκπαιδευτικός 1 απάντησε ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση «είναι η προετοιμασία για τη διοίκηση μιας επιχείρησης αλλά και γενικότερα η ανάπτυξη της ικανότητας του επιχειρείν». Η Εκπαιδευτικός 2 απάντησε ότι δεν γνώριζε για τα προγράμματα που προωθούνται στο σχολείο. Η Εκπαιδευτικός 3 από την άλλη αναφέρθηκε στο ότι γνώριζε μόνο τη θεωρητική πλευρά, δηλαδή το ότι κάποιος μπορεί να αξιοποιήσει ευκαιρίες καθώς και δημιουργικές διαδικασίες που έχουν πολιτισμική, οικονομική ή και κοινωνική αξία. Η Εκπαιδευτικός 4 απάντησε ότι δεν είχε καμιά ενημέρωση για την επιχειρηματική εκπαίδευση.

Τέλος, η Εκπαιδευτικός 5 ανέφερε πως πριν από τη συμμετοχή της στο πρόγραμμα δεν γνώριζε οτιδήποτε για την προώθηση της επιχειρηματικότητας στην εκπαίδευση.

Από τις απαντήσεις που έχουν δοθεί διαφαίνεται και το γεγονός ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση δεν έχει εδραιωθεί στα σχολεία και ότι οι εκπαιδευτικοί δεν είναι πλήρως ενημερωμένοι για την επιχειρηματική εκπαίδευση. Ενώ η Εκπαιδευτικός 1 στέκεται στην οικονομική πτυχή της επιχειρηματικότητας, αυτήν που προετοιμάζει για τη διοίκηση μιας επιχείρησης, η Εκπαιδευτικός 4 αναφέρεται και στην πολιτισμική και κοινωνική αξία της χωρίς να δίνει περισσότερες εξηγήσεις.

Στη συνέχεια οι εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να απαντήσουν τι γνωρίζουν για την εκπαιδευτική επιχειρηματικότητα μετά τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα. Η Εκπαιδευτικός 1 απάντησε ότι γνωρίζει τα ίδια με αυτά που γνώριζε πριν τη συμμετοχή της. Η Εκπαιδευτικός 2 αναφέρθηκε στο γεγονός ότι είχε μαζί με τους μαθητές της την ευκαιρία να εκπαιδευτεί και να αποκτήσει εμπειρία και γνώση για τα διάφορα στάδια της δημιουργίας μιας επιχείρησης. Παράλληλα αναφέρθηκε στο γεγονός ότι με τη συμμετοχή σε προγράμματα επιχειρηματικότητας «παρέχεται η ευκαιρία στον μαθητή να δημιουργήσει, να ασκήσει κριτική σκέψη και να συνεργαστεί πετυχαίνοντας κοινούς στόχους». Στα ίδια πλαίσια κινείται και η Εκπαιδευτικός 3 που δηλώνει ότι πλέον γνωρίζει ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση προσφέρει την ευκαιρία να αναπτυχθεί η δημιουργικότητα, η καινοτομία και η κριτική σκέψη. Η Εκπαιδευτικός 4 από την άλλη δήλωσε ότι η συμμετοχή της στο πρόγραμμα την βοήθησε να μάθει ότι υπάρχουν αρκετά προγράμματα σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης τα οποία βρίσκονται κάτω από την ομπρέλα του Junior Achievement Κύπρου. Τέλος, η Εκπαιδευτικός 5 δήλωσε ότι η καλλιέργεια επιχειρηματικής κουλτούρας πρέπει να αποτελέσει σημαντικό στοιχείο στην εκπαίδευση των νέων.

Η δεύτερη ερώτηση που τέθηκε κάτω από την ενότητα που αφορά πριν τη συμμετοχή στο Πρόγραμμα, αφορά τους λόγους που ώθησαν τις εκπαιδευτικούς να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα. Η Εκπαιδευτικός 1 αναφέρθηκε στην ανάγκη ένταξης των επιχειρηματικών προγραμμάτων στα αναλυτικά προγράμματα, τονίζοντας ότι τα επιχειρηματικά προγράμματα βασίζονται στην αρχή «εκμάθηση μέσα από την πράξη». Αν και από διαφορετική σκοπιά, η Εκπαιδευτικός 2 πάλι αναφέρεται στο γεγονός ότι τα επιχειρηματικά προγράμματα βασίζονται στην αρχή από τη θεωρία στην πράξη. Όπως η ίδια αναφέρει ως εκ της θέσεως της ως καθηγήτρια οικονομικών και λογιστικής είχε την ευκαιρία να διδάξει στους μαθητές της το μάθημα της επιχειρηματικότητας ως επιλεγόμενο, όμως δεν είχε ποτέ την ευκαιρία να δώσει στους μαθητές την εικόνα της πρακτικής εφαρμογής της επιχειρηματικότητας. Η Εκπαιδευτικός 4 από την άλλη αναφέρεται στις δεξιότητες που αποκτούν οι μαθητές μέσα από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα που είναι «πολύ πιο σημαντικές ακόμη και από το μάθημα μιας ολόκληρης χρονιάς στο σχολικό περιβάλλον». Από την άλλη η Εκπαιδευτικός 3 κάνει αναφορά στην προσωπική της επιθυμία να μάθει περισσότερα για την έννοια της επιχειρηματικότητας, να μάθει για τον επιχειρηματικό κόσμο αλλά και να έρθει πιο κοντά στους μαθητές της, δίνοντας έτσι μια περισσότερο προσωπική διάσταση στα κίνητρα της. Η Εκπαιδευτικός 5 ανέφερε ότι, την ώθηση για τη συμμετοχή στο πρόγραμμα την οφείλει στους μαθητές της και στον ενθουσιασμό που έδειξαν καθώς ενημερώθηκαν για το πρόγραμμα.

Αξιοσημείωτη είναι και δήλωση της Εκπαιδευτικού 1 ότι ήθελε να δώσει στους μαθητές της την ευκαιρία να ζήσουν την εμπειρία του προγράμματος ελπίζοντας ότι κάποιος από τους μαθητές της θα αποκτούσε επιχειρηματικό πνεύμα. Επίσης η Εκπαιδευτικός 1 αναφέρεται και στο γεγονός ότι ίσως η συμμετοχή των μαθητών θα έχει θετική επίδραση στη μετέπειτα επαγγελματική ή/και ακαδημαϊκή τους πορεία. Η δήλωση αυτή της Εκπαιδευτικού συνάδει και με τις απαντήσεις των μαθητών αν η συμμετοχή τους στο πρόγραμμα τους έδωσε το έναυσμα να ασχοληθούν επαγγελματικά με την επιχειρηματικότητα όπου ο μέσος όρος των απαντήσεων έτεινε προς την απάντηση σε αρκετά μεγάλο βαθμό (μέσος όρος απαντήσεων 3,75%).

4.3.3 Αντιλήψεις μετά τη συμμετοχή στο Πρόγραμμα

4.3.3.1 Παρεχόμενη επιμόρφωση εκπαιδευτικών σε θέματα επιχειρηματικότητας

Οι εκπαιδευτικοί ερωτήθηκαν στη συνέχεια αν βρίσκουν την παρεχόμενη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών ικανοποιητική και αν όχι, τι θα πρότειναν για τη βελτίωση του προγράμματος

επιμόρφωσης. Τρεις από τις πέντε εκπαιδευτικούς αναφέρθηκαν στο θέμα του περιορισμένου χρόνου όσον αφορά τόσο την επιμόρφωση όσο και το πρόγραμμα. Η Εκπαιδευτικός 2 αναφέρεται στο ότι «δεν δίνεται ο απαραίτητος χρόνος στους καθηγητές για να εκπαιδευτούν επαρκώς ώστε να είναι σε θέση να υποστηρίξουν πλήρως τους μαθητές τους». Η Εκπαιδευτικός 1 εισηγείται ότι η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών θα πρέπει να αρχίζει πολύ πιο πριν την έναρξη του προγράμματος. Όπως συμπληρώνει είναι οι εκπαιδευτικοί που θα εμπνεύσουν τους μαθητές τους και θα τους βοηθήσουν και για να το πετύχουν χρειάζονται τις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες. Η άποψη αυτή συνάδει πλήρως με τη βιβλιογραφία όπου τονίζεται ότι οι εκπαιδευτικοί πρέπει να είναι και οι ίδιοι έτοιμοι να μάθουν μέσα από τη διαδικασία μάθησης για να μπορέσουν με τη σειρά τους να βοηθήσουν τους μαθητές τους (Ακριώτου, 2020).

Αντίθετα η Εκπαιδευτικός 3 δήλωσε ότι ήταν αρκετή, συμπληρώνοντας ότι θα έπρεπε να υπάρχει περισσότερη βοήθεια από τους μέντορες, απάντηση που φαίνεται να συνδέεται άμεσα και με την άποψη αρκετών μαθητών οι οποίοι στις ερωτήσεις ανοικτού τύπου φαίνεται να σημειώνουν ότι δεν είχαν αρκετό χρόνο με τους μέντορες και ότι κάποιοι μέντορες δεν ήταν οι κατάλληλοι για τις ομάδες τους. Επίσης η Εκπαιδευτικός 4 αν και δηλώνει ότι η επιμόρφωση ήταν ικανοποιητική, κάνει αναφορά στο ότι το πρόγραμμα διεξάγεται εκτός του σχολικού χρόνου, στον ελεύθερο χρόνο μαθητών και καθηγητών, πράγμα που αποβαίνει εις βάρος της επιτυχίας του προγράμματος. Η Εκπαιδευτικός 5 κάνει αναφορά στον περιορισμένο χρόνο που είχε στη διάθεσή της για καθοδήγηση των μαθητών της και τόνισε ότι θεωρεί σημαντικό να παραχωρείται ελεύθερος σχολικός χρόνος τόσο στους εκπαιδευτικούς όσο και στους μαθητές που συμμετέχουν στο πρόγραμμα. Ωστόσο, ανέφερε ότι το εκπαιδευτικό υλικό είναι ικανοποιητικό.

4.3.3.2 Πώς αξιολογούν οι εκπαιδευτικοί το πρόγραμμα Μαθητική Επιχείρηση

Όσον αφορά την αξιολόγηση του προγράμματος, οι απόψεις των Εκπαιδευτικών που ερωτήθηκαν ήταν θετικές με επίθετα όπως «εξαιρετικό», «σημαντικό», «επιτυχημένο». Οι Εκπαιδευτικοί 2, 4 και 5 αναφέρθηκαν στο ότι το πρόγραμμα προσφέρει στους μαθητές την ευκαιρία να αποκτήσουν δεξιότητες που δεν θα αποκτούσαν μέσα από το σχολείο και κάνουν λόγο για την ευκαιρία που δίνεται στους μαθητές να περάσουν από τη θεωρία στην πράξη και την ευκαιρία να αναπτύξουν τη δημιουργικότητά τους και την καινοτομία σκέψης τους. Η

Εκπαιδευτικός 3 επίσης αναφέρεται στο ότι το πρόγραμμα προσφέρει πολλά οφέλη όχι μόνο στους μαθητές αλλά και στο ίδιο το σχολείο.

Επιπρόσθετα οι εκπαιδευτικοί ερωτήθηκαν αν το πρόγραμμα ήταν αποτελεσματικό ως προς την καλλιέργεια επιχειρηματικής κουλτούρας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τους ζητήθηκε να δικαιολογήσουν την απάντησή τους (Ερώτηση 3). Οι τέσσερις ερωτηθείσες απάντησαν θετικά με τις Εκπαιδευτικούς 1, 3, 4 και 5 να επικεντρώνονται στο γεγονός ότι οι μαθητές έρχονται πιο κοντά στις επιχειρήσεις και στον επιχειρηματικό κόσμο. Η Εκπαιδευτικός 2 αναφέρεται και στο γεγονός η συμμετοχή στο πρόγραμμα βοηθά στο να αναδειχθούν οι μαθητές που έχουν κλίση προς την επιχειρηματικότητα. Η Εκπαιδευτικός 4 τονίζει το γεγονός ότι οι μαθητές μαθαίνουν πώς να εστιάζουν στο κέρδος και τις πωλήσεις πράγμα που τους κάνει σωστούς επιχειρηματίες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η απάντηση της Εκπαιδευτικού 3 η οποία δικαιολογεί τη θετική απάντησή της μέσα από το γεγονός ότι «οι μαθητές έμαθαν ότι σκοπός της επιχείρησης δεν είναι το εύκολο κέρδος αλλά η ποιότητα, η κοινωνική ευθύνη».

Σημαντική είναι η δήλωση της Εκπαιδευτικού 5 η οποία τονίζει ότι, δεν είναι αρκετό μόνο το εν λόγω πρόγραμμα να δημιουργήσει επιχειρηματική κουλτούρα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και εισηγείται την ένταξη του στο αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου.

Προχωρώντας με την αξιολόγηση του προγράμματος οι πέντε εκπαιδευτικοί κλήθηκαν να εκφράσουν την άποψή τους για το τι ήταν αυτό που θεωρούν ότι απόλαυσαν περισσότερο οι μαθητές τους. Τέσσερις από τις πέντε εκπαιδευτικούς (Εκπαιδευτικοί 1, 2, 4 και 5) αναφέρθηκαν στο αίσθημα ικανοποίησης που ένιωθαν οι μαθητές μέσα από την πορεία σύλληψης μιας ιδέας μέχρι και τη δημιουργία του προϊόντος και την προώθησή του. Από την άλλη η Εκπαιδευτικός 3 αναφέρθηκε στην ευκαιρία που είχαν τα παιδιά να εργαστούν ομαδικά και σε συνεργασία με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας τους καθώς και την ευκαιρία που είχαν οι μαθητές να παρουσιαστούν σε δημόσιους χώρους και να μιλήσουν με κόσμο πέραν από το σχολείο τους ως το μέρος του προγράμματος που απόλαυσαν περισσότερο οι μαθητές. Σημαντική ήταν και η απάντηση της Εκπαιδευτικού 2 η οποία αναφέρεται στο ότι οι μαθητές απόλαυσαν περισσότερο τη συνεργασία με τους καθηγητές τους και την περαιτέρω ανάπτυξη της μεταξύ τους σχέσης πέραν από την τυπική σχέση που είχαν στα σχολικά πλαίσια. Η θέση αυτή της Εκπαιδευτικού 2 συνάδει και με τη θέση των Davies & Gibb (1991), οι οποίοι και εισηγούνται ότι οι εκπαιδευτικοί για να είναι αποτελεσματικοί στην επιχειρηματική εκπαίδευση πρέπει να ξεφεύγουν και οι ίδιοι από τα πλαίσια των παραδοσιακών μεθόδων διδασκαλίας.

4.3.3.3 Ποια η άποψη των εκπαιδευτικών για τον αντίκτυπο του προγράμματος στους μαθητές

Όσον αφορά την άποψη των εκπαιδευτικών για τον αντίκτυπο του προγράμματος στους μαθητές, τέθηκαν συγκεκριμένα τρεις ερωτήσεις στις Εκπαιδευτικούς που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο.

Η πρώτη ερώτηση αφορούσε αν οι Εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι οι μαθητές ανέπτυξαν γνώσεις μέσα από τη συμμετοχή στο πρόγραμμα. Οι τρεις εκπαιδευτικοί (Εκπαιδευτικός 1, 2,3) αναφέρθηκαν στις οικονομικές και επιχειρηματικές γνώσεις που θεωρούν ότι ανέπτυξαν οι μαθητές μέσα από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα. Η Εκπαιδευτικός 1 αναφέρθηκε στη βελτίωση της ικανότητας κατανόησης οικονομικών διαδικασιών. Η Εκπαιδευτικός 2 αναφέρθηκε στις γνώσεις που ανέπτυξαν σε διάφορους τομείς της επιχειρηματικότητας, συμπληρώνοντας ότι «ειδικά στον τομέα που ο καθένας είχε αναλάβει απέκτησε πρόσθετες γνώσεις τις οποίες μοιράστηκε με όλη την ομάδα κατά τη διάρκεια του προγράμματος». Η Εκπαιδευτικός 3 αναφέρθηκε επίσης στις γνώσεις για το πώς δουλεύει η παραγωγή, και για την οργάνωση και διοίκηση μιας επιχείρησης και τον καταμερισμό της εργασίας. Από την άλλη η Εκπαιδευτικός 4 απάντησε σε αυτή την ερώτηση αναφερόμενη σε γνώσεις που απέκτησαν οι μαθητές, οι οποίες δεν είναι αυστηρώς οικονομικές ή επιχειρηματικές αλλά γνώσεις απαραίτητες για την ένταξη τους στην κοινωνία. Συγκεκριμένα, η Εκπαιδευτικός 4 αναφέρθηκε στο ότι οι μαθητές «έμαθαν να μιλούν με αυτοπεποίθηση σε άγνωστο κοινό, να δουλεύουν ομαδικά και κάτω από αυστηρά χρονοδιαγράμματα» καθώς και στο ότι έμαθαν να συνεργάζονται και να βρίσκουν λύσεις σε προβλήματα που προέκυπταν. Σημαντική και η δήλωση της ότι μέσα από τη συμμετοχή στο πρόγραμμα οι μαθητές έμαθαν στην πράξη να βάζουν στόχους και να τους υλοποιούν στα πλαίσια της ομαδικής εργασίας. Πρόσθετα, η Εκπαιδευτικός 5 ανέφερε πως οι μαθητές έλαβαν γνώσεις σχετικές με το αντικείμενο του μάρκετινγκ, της διοίκησης επιχειρήσεων και της λογιστικής.

Στη συνέχεια οι συνεντευξιζόμενες ερωτήθηκαν αν θεωρούν ότι οι μαθητές ανέπτυξαν συγκεκριμένες δεξιότητες μέσα από τη συμμετοχή στο πρόγραμμα και αν ναι ποιες ή αν όχι γιατί. Οι Εκπαιδευτικοί 1,2, 3 και 5 αναφέρθηκαν σε δεξιότητες όπως η συνεργασία και η ομαδικότητα και τις δεξιότητες παρουσίασης και της επιχειρηματολογίας-πειθούς. Η Εκπαιδευτικός 1 αναφέρθηκε επίσης και στη δημιουργικότητα καθώς και στη ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων χωρίς να τις κατονομάζει συγκεκριμένα. Η Εκπαιδευτικός 2 αναφέρθηκε

και στις δεξιότητες επικοινωνίας και έκφρασης καθώς και στη δεξιότητα κατανόησης των διαφορετικών απόψεων των μελών της ομάδας και στην αυτοπεποίθηση. Στο ίδιο πλαίσιο κινήθηκε και η Εκπαιδευτικός 4 όπου αναφέρθηκε σε δεξιότητες κριτικής σκέψης, λήψης αποφάσεων, υπευθυνότητας και επικοινωνίας.

Η Εκπαιδευτικός 4 επικεντρώθηκε περισσότερο στις επιχειρηματικές δεξιότητες που ανέπτυξαν οι μαθητές. Συγκεκριμένα η Εκπαιδευτικός 4 ανέφερε ότι «έχουν αναπτύξει τρομερές δεξιότητες όσον αφορά στον τομέα της διαφήμισης» καθώς και στη συγγραφή και παρουσίαση της οικονομικής κατάστασης της εταιρείας τους. Επιπλέον, η Εκπαιδευτικός 5 αναφέρθηκε στο γεγονός πως οι μαθητές εκπαιδεύονται να σκέφτονται «έξω από τα συνηθισμένα» και «να βάζουν στόχους».

Από τις απαντήσεις προκύπτει ότι οι δεξιότητες που αποκόμισαν οι μαθητές δεν είναι δεξιότητες που περιορίζονται στην επιχειρηματική και μόνο δραστηριότητα και στη επιχειρηματική τους επιτυχία. Οι δεξιότητες που αποκόμισαν οι μαθητές όπως η αυτοπεποίθηση, η επικοινωνία, η κριτική σκέψη, είναι δεξιότητες που θα τους βοηθήσουν και στη μετέπειτα ζωή τους, όταν ενταχθούν πλέον στο κοινωνικό σύνολο. Αυτό στηρίζεται και από τη βιβλιογραφία όπου γίνεται αναφορά στις κοινωνικές δεξιότητες που αποκτούν οι μαθητές που έχουν την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης.

Στην τελευταία ερώτηση που κλήθηκαν να απαντήσουν οι συνεντευξιαζόμενες, ερωτήθηκαν αν πιστεύουν ότι η συμμετοχή των μαθητών στο πρόγραμμα έχει επηρεάσει τις επιχειρηματικές τους προθέσεις και αν ναι με ποιον τρόπο. Οι Εκπαιδευτικοί 1, 3 και 4 εκφράστηκαν με βεβαιότητα πως ορισμένοι μαθητές έχουν επηρεαστεί θετικά προς το να δημιουργήσουν τη δική τους επιχείρηση στο μέλλον. Η Εκπαιδευτικός 3 αναφέρει χαρακτηριστικά *«η πλειοψηφία των μαθητών ήθελαν να ανοίξουν δική τους επιχείρηση στο μέλλον, ή ακόμη να συνεχίσουν αυτή που ίδρυσαν!»*, προς επιβεβαίωση της απάντησης της. Στο ίδιο πνεύμα η Εκπαιδευτικός 1 αναφέρεται στο γεγονός ότι η συμμετοχή στο πρόγραμμα «τους έκανε περισσότερο entrepreneurial». Η Εκπαιδευτικός 4 εστιάζει στο ότι οι μαθητές μετά από την εμπειρία τους «θα είναι πιο τολμηροί» στο να επιδιώξουν να δημιουργήσουν τη δική τους επιχείρηση.

Η Εκπαιδευτικός 2, μιλώντας για τις επιχειρηματικές προθέσεις των μαθητών αναφέρεται σε μια άλλη πτυχή, αυτή της προσφοράς στην κοινωνία, αφού όπως η ίδια δηλώνει οι μαθητές ανακάλυψαν ότι με την ικανότητα τους να μετατρέπουν τις ιδέες τους σε πράξη θα προσφέρουν στην κοινωνία και στο περιβάλλον. Επίσης η Εκπαιδευτικός 2 αναφέρεται στο γεγονός ότι μέσα από την τριβή με τους διάφορους τομείς όπως μάρκετινγκ και οικονομικά οι μαθητές με το πέρασ

του προγράμματος ήταν έτοιμοι να καταλήξουν «με αυτοπεποίθηση», όπως λέει στον κλάδο σπουδών τους.

Ωστόσο, η Εκπαιδευτικός 5 σημείωσε ότι δεν γνωρίζει εάν το πρόγραμμα έχει επηρεάσει τις επιχειρηματικές τους προθέσεις αλλά ανέφερε πως «τους έδωσε αυτοπεποίθηση να πιστέψουν ότι αν θέλουν μπορούν να το κάνουν».

Κεφάλαιο 5

Συμπεράσματα

5.1 Συμπεράσματα

Στην παρούσα διατριβή έγινε μια προσπάθεια να αποτιμηθεί το πού βρίσκεται η Κύπρος όσον αφορά τα επιχειρηματικά εκπαιδευτικά προγράμματα, καθώς και ο αντίκτυπος που έχει η συμμετοχή των μαθητών σε αυτά τα προγράμματα.

5.1.1 Η προώθηση της Επιχειρηματικής Εκπαίδευσης στις Διάφορες Βαθμίδες της Κυπριακής Εκπαίδευσης

Η δευτερογενής έρευνα που έγινε όσον αφορά τα επιχειρηματικά προγράμματα που προσφέρονται στην Κύπρο, κατέδειξε ότι γίνονται σοβαρές προσπάθειες για την προώθηση της επιχειρηματικής εκπαίδευσης από διάφορους ιδιωτικούς φορείς όπως Πανεπιστημιακά Ιδρύματα, ΜΚΟ και άλλους φορείς. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ενώ η επιχειρηματική εκπαίδευση κερδίζει ολοένα και περισσότερο ενδιαφέρον με αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι φορείς να προχωρούν στην προσφορά επιχειρηματικών προγραμμάτων, στην Κύπρο ακόμη δεν υπάρχει επίσημη στρατηγική που να αφορά στην επιχειρηματική εκπαίδευση. Η βούληση του Υπουργείου Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας της χώρας είναι δεδομένη αφού τα προγράμματα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης που εφαρμόζονται στα σχολεία πρέπει απαραίτητα να εξασφαλίζουν την έγκρισή του. Επίσης από το 2013, σε συνεργασία με τον οργανισμό Junior Achievement Κύπρου έχει εντάξει στην εκπαίδευση το πρόγραμμα Μαθητική Επιχείρηση το οποίο απευθύνεται σε μαθητές 15-18 ετών.

Η βούληση αυτή του Υπουργείου όμως δεν φαίνεται να μετουσιώνεται σε επίσημη στρατηγική που να εντάσσει την επιχειρηματικότητα σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης μέσα από συγκεκριμένα μαθήματα και ως μέρος του επίσημου αναλυτικού προγράμματος. Η επιχειρηματική εκπαίδευση φαίνεται να επικεντρώνεται στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια

εκπαίδευση ενώ τρία μόνο προγράμματα έχουν προσαρμοστεί για την πρωτοβάθμια και συγκεκριμένα για τις τελευταίες τάξεις του δημοτικού.

Αυτό που επίσης παρατηρείται μέσα από την έρευνα είναι το γεγονός ότι τα επιχειρηματικά προγράμματα που προσφέρονται, προσφέρονται όχι ως μέρος της επίσημης εκπαίδευσης είτε στη δευτεροβάθμια, είτε στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, όσοι επιλέγουν να συμμετάσχουν στα προγράμματα αυτά, επιλέγουν να το κάνουν στον δικό τους ελεύθερο χρόνο και όχι ως μέρος της επίσημης εκπαίδευσής τους, πράγμα που έχει αντίκτυπο στον χρόνο που μπορούν οι συμμετέχοντες να αφιερώσουν σε αυτά. Άλλωστε η πίεση χρόνου ήταν και ένα από τα θέματα που έθεσαν οι μαθητές ως μειονέκτημα στην έρευνα που αναλύεται στο Κεφάλαιο 4. Παρόλα αυτά όμως, το γεγονός ότι τα προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης υπάρχουν και δίνουν την ευκαιρία σε μαθητές και φοιτητές να βιώσουν την εμπειρία συμμετοχής σε αυτά, είναι εξαιρετικά σημαντικό.

5.1.2 Γνώσεις και δεξιότητες που αποκομίζουν οι μαθητές από τη συμμετοχή τους σε προγράμματα επιχειρηματικότητας και η επίπτωση στις επιχειρηματικές τους προθέσεις και τρόπο σκέψης.

Στη συνέχεια της διατριβής επιχειρήθηκε μια σκιαγράφιση του αντίκτυπου που έχει η συμμετοχή σε προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης στα παιδιά. Συγκεκριμένα, μέσα από την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας, καταγράφηκε η επίπτωση που είχε η συμμετοχή στο πρόγραμμα Μαθητική Επιχείρηση στις δεξιότητες, επιχειρηματικές γνώσεις και επιχειρηματικές προθέσεις των παιδιών.

Τα αποτελέσματα της έρευνας δεν αποτελούν έκπληξη ούτε και έρχονται σε αντίφαση με τη βιβλιογραφία. Αντιθέτως η ανάλυση των αποτελεσμάτων υποστηρίζει αυτά που παρουσιάστηκαν μέσα από τη βιβλιογραφία. Η συμμετοχή των μαθητών σε προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης τους παρέχει τη δυνατότητα όχι μόνο να έρθουν σε επαφή με τον κόσμο των επιχειρήσεων και να αποκτήσουν γνώσεις για τις επιχειρήσεις και την οικονομία αλλά και δεξιότητες οι οποίες θα τους είναι απαραίτητες για την ένταξη τους στο κοινωνικό σύνολο.

Οι απαντήσεις που καταγράφηκαν δείχνουν ότι οι μαθητές απέκτησαν αντίληψη για το πώς λειτουργούν οι επιχειρήσεις και πώς λειτουργεί η οικονομία σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Επίσης οι μαθητές, σύμφωνα με τις απαντήσεις τους, απέκτησαν γνώσεις για τη διαχείριση ενός έργου

και τη δημιουργία ενός επιχειρηματικού πλάνου επίσης σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Αν και οι μαθητές διαφοροποιήθηκαν στον βαθμό που ένιωσαν ότι απέκτησαν αυτές τις γνώσεις ή αντιλήψεις, οι απαντήσεις τους δεν παύουν να είναι θετικές αφού η τριβή τους με ένα επιχειρηματικό πρόγραμμα όπως το πρόγραμμα Μαθητική Επιχείρηση τους έδωσε μια εικόνα εκ των έσω για το πώς λειτουργούν οι επιχειρήσεις. Παρά τους χρονικούς περιορισμούς που υπήρχαν και το γεγονός ότι το πρόγραμμα εξελίσσεται σε μη σχολικό χρόνο, αυτό δεν επηρέασε τον θετικό αντίκτυπο που είχε στα παιδιά η συμμετοχή στο πρόγραμμα.

Αυτό που αξίζει να σημειωθεί σε αυτή την ενότητα ερωτήσεων είναι η ανταπόκριση στην ερώτηση σε ποιο βαθμό οι μαθητές έχουν αποκτήσει γνώσεις για το πώς λειτουργεί η οικονομία. Οι απαντήσεις σε αυτή την ερώτηση συγκέντρωσαν τον πιο χαμηλό μέσο όρο από τις υπόλοιπες της συγκεκριμένης ενότητας. Αν κανείς σκεφτεί τον περιορισμένο χρόνο που είχαν στη διάθεση τους οι μαθητές και το γεγονός ότι έπρεπε να επικεντρωθούν στη δημιουργία της δικής τους επιχείρησης και του δικού τους προϊόντος, τότε γίνεται εύκολα αντιληπτό γιατί υπήρξαν αρκετοί μαθητές που ένιωσαν ότι απέκτησαν γνώσεις για το πώς λειτουργεί η οικονομία σε μέτριο βαθμό. Είναι εδώ άλλωστε που διαφαίνεται και η ανάγκη ένταξης των προγραμμάτων επιχειρηματικής εκπαίδευσης στα επίσημα αναλυτικά προγράμματα έτσι ώστε οι μαθητές να έχουν τον χρόνο και την ευκαιρία να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις για την οικονομία.

Μέσα από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας προκύπτει ότι η συμμετοχή των μαθητών σε προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης ενισχύει σημαντικά τις δεξιότητες των μαθητών. Δεξιότητες όπως η ικανότητα επικοινωνίας, η δημιουργικότητα και η επιμονή φαίνεται να έχουν αναπτυχθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό και σε αρκετά μεγάλο βαθμό, σύμφωνα με τις απαντήσεις που έχουν δώσει οι μαθητές. Επιπρόσθετα το ίδιο ισχύει και για τις δεξιότητες όπως η ικανότητα να δουλεύουν υπό πίεση, να διαχειρίζονται τον χρόνο τους καλύτερα και να δουλεύουν ως μέλος μιας ομάδας. Ο μέσος όρος που συγκέντρωσαν οι απαντήσεις των μαθητών σε αυτές τις ερωτήσεις ήταν πάνω από 4% υποδηλώνοντας ότι οι δεξιότητες των μαθητών ενισχύθηκαν σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Τα αποτελέσματα στην κατηγορία αυτή δεν αποτελούν έκπληξη αφού η συμμετοχή σε μη-τυπικές μορφές μάθησης καθώς και σε εκπαιδευτικά προγράμματα που ξεφεύγουν από τα στενά όρια της τάξης, έχει πλειστάκις ταυτιστεί με την ανάπτυξη δεξιοτήτων που δεν μπορούν να αναπτυχθούν μέσα από τις παραδοσιακές μεθόδους διδασκαλίας. Η ώθηση που δόθηκε στους μαθητές να δουλέψουν ως μέλη μιας ομάδας, μέσα σε συγκεκριμένα χρονικά πλαίσια για να περάσουν από την ιδέα στην υλοποίηση, δεν θα μπορούσε παρά να τους βοηθήσει να αναπτύξουν τις συγκεκριμένες δεξιότητες, άλλοι λιγότερο και άλλοι

περισσότερο. Αυτά άλλωστε υποστηρίζεται και από τις Εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν στην έρευνα για την παρούσα διατριβή.

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι οι δεξιότητες για τις οποίες οι μαθητές έχουν κληθεί να απαντήσουν δεν αφορούν δεξιότητες που βρίσκουν εφαρμογή στην επιχειρηματική δραστηριότητα αποκλειστικά. Οι δεξιότητες αυτές, αν και απαραίτητες σε όσους θέλουν να πετύχουν στον επιχειρηματικό τομέα, είναι εξίσου απαραίτητες για την ένταξη των μαθητών στο κοινωνικό σύνολο καθώς και την επαγγελματική επιτυχία τους, σε όποιον τομέα επιλέξουν να δραστηριοποιηθούν. Τέτοιες δεξιότητες όπως η επικοινωνία, η επιμονή, η δημιουργικότητα, αποτελούν μέρος την μεγάλης ομάδας δεξιοτήτων που ονομάζονται «soft skills», οι οποίες κερδίζουν ολοένα και περισσότερο έδαφος ως δεξιότητες που πρέπει να αποκτούν οι μαθητές μέσα από την εκπαίδευση.

Σημαντική δείχνει να είναι η συνεισφορά της εμπειρίας συμμετοχής σε ένα πρόγραμμα επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην ενίσχυση των στάσεων των μαθητών. Τα αποτελέσματα της έρευνας έχουν δείξει ότι η εμπειρία με το πρόγραμμα έχει ενισχύσει όχι μόνο την αυτοπεποίθηση των μαθητών, και την αποφασιστικότητα τους να πετύχουν επαγγελματικά αλλά και τον τρόπο που αντιμετωπίζουν τα διάφορα προβλήματα που βλέπουν γύρω τους. Όπως και οι δεξιότητες που αναφέρθηκαν πιο πάνω έτσι και οι συγκεκριμένες στάσεις βοηθούν στη δημιουργία ολοκληρωμένων προσωπικοτήτων που θα ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο και θα μπορούν με αυτοπεποίθηση να ανταποκριθούν στα προβλήματα και τις προκλήσεις που τυχόν θα συναντήσουν. Και εδώ πάλι διαφαίνεται ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση δεν αποτελεί εχέγγυο μόνο για επιχειρηματική επιτυχία στο μέλλον αλλά και για το σχηματισμό ολοκληρωμένων προσωπικοτήτων έτοιμων να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της ενήλικης ζωής.

Όσον αφορά το αν η συμμετοχή των μαθητών σε προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης επηρεάζει τα μελλοντικά τους σχέδια ή ακόμα και αν τους έδωσε έναυσμα να ασχοληθούν επαγγελματικά με την επιχειρηματικότητα, εδώ διαφαίνεται ότι και οι ίδιοι οι μαθητές πιστεύουν ότι αυτό συμβαίνει σε έναν βαθμό αλλά όχι απόλυτα. Η εμπειρία τους με την επιχειρηματικότητα μέσα από τέτοια προγράμματα δεν αποτελεί καταλύτη για τα μελλοντικά τους σχέδια, αν και σε αυτή την ενότητα πάλι οι μέσοι όροι των απαντήσεων πλησίαζαν την επιλογή σε αρκετά μεγάλο βαθμό, σε σύγκριση με τις άλλες ερωτήσεις, σε αυτή την ενότητα παρά στις υπόλοιπες κέρδιζε έδαφος η επιλογή σε μέτριο βαθμό, φαινόμενο αρκετά φυσιολογικό αφού δεν είναι όλοι οι μαθητές που επιλέγουν να γίνουν επιχειρηματίες και αφού μέσα από το πρόγραμμα είχαν την ευκαιρία να πάρουν μόνο μια μικρή γεύση του τι εμπρικλείει το επάγγελμα του επιχειρηματία.

Θα ήταν ίσως ενδιαφέρον να μελετηθεί το αποτέλεσμα αυτών των ερωτήσεων αν οι μαθητές είχαν την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε περισσότερα τέτοια προγράμματα ή ακόμη και αν είχαν την ευκαιρία να εργαστούν σε μια επιχείρηση ως μέρος της πρακτικής τους άσκησης.

Από τις απαντήσεις των μαθητών στην έρευνα, διαφαίνεται ότι παρόλο που μπορεί να μην αποφάσισαν όλοι να γίνουν επιχειρηματίες οι μαθητές έχουν ενισχύσει σημαντικά τις δεξιότητες τους. Περισσότερη έμφαση δόθηκε ιδιαίτερα από τους μαθητές στις δεξιότητες της δημιουργικότητας και της ομαδικότητας καθώς και στην ικανοποίηση της δημιουργίας, της υλοποίησης της ιδέας τους. Οι μαθητές στερήθηκαν από τον ελεύθερο τους χρόνο για να συμμετάσχουν στο πρόγραμμα και εργάστηκαν κάτω από στενά χρονοδιαγράμματα και σε αντικείμενο άγνωστο για αυτούς. Παρόλα αυτά, οι μαθητές όχι μόνο απόλαυσαν τη διαδικασία, όπως φάνηκε μέσα από τις απαντήσεις τους, αλλά επίσης κατάφεραν να ενισχύσουν δεξιότητες που θα τους είναι απαραίτητες για την ενήλικη ζωή τους και για τη μελλοντική επαγγελματική τους πορεία.

5.1.3 Η αξιολόγηση του προγράμματος από τους εκπαιδευτικούς και η άποψή τους για τον αντίκτυπο του προγράμματος στους μαθητές

Το γεγονός ότι η επιχειρηματική εκπαίδευση θα πρέπει να ενταχθεί στα επίσημα αναλυτικά προγράμματα φαίνεται να υποστηρίζεται και από τις Εκπαιδευτικούς που κλήθηκαν να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια αυτής της διατριβής. Οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών δεν διαφοροποιούνται ιδιαίτερα από τις απαντήσεις των μαθητών τους, αν και γίνονται και κάποιες αναφορές στο γεγονός ότι οι μαθητές είχαν την ευκαιρία να μάθουν περισσότερα για τη διοίκηση των επιχειρήσεων, το μάρκετινγκ και τα οικονομικά. Και οι εκπαιδευτικοί με τη σειρά τους κάνουν αναφορά σε δεξιότητες όπως ομαδικότητα, επικοινωνία, δημιουργικότητα και καινοτομία, ως δεξιότητες οι οποίες ενισχύθηκαν μέσα από τη συμμετοχή των μαθητών στο πρόγραμμα.

Αυτό που αξίζει να σημειωθεί εδώ, είναι η περιορισμένη γνώση που είχαν οι εκπαιδευτικοί για την εφαρμογή της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στο σχολείο, όταν είχαν κληθεί να συμμετάσχουν με τους μαθητές του σχολείου τους στο πρόγραμμα. Η κάθε μια από τις εκπαιδευτικούς έδωσε τη δική της απάντηση που αφορούσε μόνο μια πτυχή του όρου. Ακόμη και με το πέρας της συμμετοχής στο μάθημα η γνώση αυτή είχε κάπως εξελιχθεί, οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών αφήνουν την εντύπωση ότι υπάρχει ακόμη κενό στη γνώση των εκπαιδευτικών για το τι σημαίνει η επιχειρηματικότητα.

Επιπρόσθετα, με τις απαντήσεις τους, οι εκπαιδευτικοί κατέδειξαν και την ανάγκη που υπάρχει για περαιτέρω επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στην επιχειρηματική εκπαίδευση ούτως ώστε να είναι σε θέση να υποστηρίξουν καλύτερα τους μαθητές τους. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι και μέσα από τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών διαφάνηκε ότι και οι εκπαιδευτικοί έκριναν αναγκαίο να εκπαιδευτούν στην επιχειρηματικότητα για να έχει το πρόγραμμα περισσότερο αντίκτυπο στους μαθητές. Οι Εκπαιδευτικοί μπορεί να μην χρειάζεται να περάσουν επιχειρηματικές γνώσεις στους μαθητές τους αλλά είναι αυτοί που θα εμπνεύσουν και θα ωθήσουν τους μαθητές τους να υλοποιήσουν τις ιδέες τους.

5.2 Σημαντικότητα της παρούσας διατριβής

Η μελέτη του αντίκτυπου της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Κύπρο βρίσκεται ακόμη στα αρχικά στάδια και από ό,τι διαφάνηκε από την παρούσα διατριβή, το να προσπαθήσει κάποιος μέσα από ένα συνδυασμό ερευνητικών μέσων να μελετήσει όλες τις πτυχές (υφιστάμενα προγράμματα επιχειρηματικής εκπαίδευσης, αντίκτυπο επιχειρηματικής εκπαίδευσης σε μαθητές, πεποιθήσεις εκπαιδευτικών), αποτελεί αρκετά φιλόδοξο στόχο. Κάθε μια από αυτές τις πτυχές θα μπορούσε να αποτελέσει το ερευνητικό πεδίο μελλοντικών ερευνών. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα μετρίαζε τους περιοριστικούς παράγοντες που πιθανόν να είχαν αρνητική επίδραση στην παρούσα διατριβή, όπως τα στενά χρονοδιαγράμματα και ο περιορισμός στην έκταση και στον αριθμό των συμμετεχόντων.

Ενδιαφέρον θα ήταν επίσης αν στο μέλλον διεξάγονταν συγκριτικές έρευνες για τον αντίκτυπο που έχει η επιχειρηματική εκπαίδευση στις διάφορες ηλικιακές ομάδες, ξεκινώντας από την πρωτοβάθμια και καταλήγοντας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ένα τέτοιο εγχείρημα θα καταδείκνυε και τη σημασία της επιχειρηματικής εκπαίδευσης για κάθε ηλικιακή κατηγορία. Επίσης θα μπορούσε εδώ να προταθεί και μια έρευνα η οποία θα είχε ως αποκλειστικό πεδίο μελέτης τα είδη δεξιοτήτων που αποκτούν οι μαθητές μέσα από την επιχειρηματική εκπαίδευση και σε ποιους τομείς της ζωής τους έχουν αυτές οι δεξιότητες θετική επίδραση.

Ανεξάρτητα όμως από τους περιορισμούς της, η παρούσα διατριβή δεν παύει να είναι ένα σημαντικό εργαλείο για την εξαγωγή συμπερασμάτων για τη σημαντικότητα της επιχειρηματικής εκπαίδευσης στην Κύπρο και για το πού βρίσκεται σήμερα καθώς και για τις ελλείψεις και τα κενά που πρέπει να αποκατασταθούν.

Βιβλιογραφία

Ξένη βιβλιογραφία

- Antoncic, B. (2007). Intrapreneurship: a comparative structural equation modeling study. *Industrial Management & Data Systems*. 107(3), 309-325. doi:[10.1108/02635570710734244](https://doi.org/10.1108/02635570710734244)
- Antoncic, B., & Hisrich, R. D. (2003). Clarifying the intrapreneurship concept. *Journal of small business and enterprise development*. 10(1), 7-24. doi:[10.1108/14626000310461187](https://doi.org/10.1108/14626000310461187)
- Boutillier, S., & Uzunidis, D. (2016). *The entrepreneur : The economic function of free enterprise*. John Wiley & Sons, Incorporated.
- Cantillon, R., (2010) [1755]. *An Essay on Economic Theory*. Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute.
- D'Andria, A., & Gabarret, I. (2017). *Building 21st century entrepreneurship*. John Wiley & Sons, Incorporated.
- Draycott, M., & Rae, D. (2011). Enterprise education in schools and the role of competency frameworks. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 17(2), 127-145. doi: [10.1108/13552551111114905](https://doi.org/10.1108/13552551111114905)
- Gillham, B. (2005). *Research Interviewing: the range of techniques*. New York: Open University Press.
- Gedeon, S., (2010) What is entrepreneurship? *Entrepreneurial Practice Review*, 1(3), 16-35.
- Jones, P., & Colwill, A. (2013). Entrepreneurship education: an evaluation of the Young Enterprise Wales initiative. *Education+ Training*. 55(8/9). 911-925. doi: [10.1108/ET-04-2013-0052](https://doi.org/10.1108/ET-04-2013-0052)
- Davies, L. G., & Gibb, A. A. (Eds.). (1991). *Recent research in entrepreneurship*. Aldershot: Avebury.

- Emmett, R. B. (2010). Frank H. Knight on the Entrepreneur Function in Modern Enterprise. *Seattle University Law Review*, 34, 1139-1154.
<https://digitalcommons.law.seattleu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2041&context=sulr>
- Guzmán Cuevas, J. J., & Liñán, F. (2005). Perspectives on entrepreneurial education: A US-Europe Comparison. *Revista de Economía Mundial*, 12, 149-171.
https://www.researchgate.net/publication/28102224_Perspectives_on_Entrepreneurial_Education_A_US-Europe_Comparison
- Hägg, O., Peltonen, K. (2011). Towards a conceptual understanding of entrepreneurial pedagogy. *8th ESU Conference on Entrepreneurship 2011*, (pp 1-27). Universidad de Sevilla.
<https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/58275/Towards%20a%20conceptual%20understanding%20of%20entrepreneurial%20pedagogy.pdf?sequence=4>
- Hanley, C. (2015). Neoliberalism, emotional experience in education and Adam Smith: reading *The theory of moral sentiments* alongside *The wealth of nations*. *Journal of Educational Administration and History*, 47(2), 105-116. doi:[10.1080/00220620.2015.996868](https://doi.org/10.1080/00220620.2015.996868)
- Harper, D. A. (2003). *Foundations of entrepreneurship and economic development*. Taylor & Francis Group.
- Harvey, D. (2007). Neoliberalism as creative destruction. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 610(1), 21-44. doi: [10.1111/j.0435-3684.2006.00211](https://doi.org/10.1111/j.0435-3684.2006.00211)
- Hisrich, R.D., Peters, M.P. (2002). *Entrepreneurship*. Boston:McGraw-Hill/Irwin.
- Huber, L. R., Sloof, R., Van Praag, M. (2014). The effect of early entrepreneurship education: evidence from a field experiment. *European Economic Review*, 72, 76-97.
doi:[10.1016/j.euroecorev.2014.09.002](https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2014.09.002)
- Hughes, K. (2005). *Female enterprise in the new economy*. University of Toronto Press.
- Kalantzis, M., Cope, B. (2013). *Νέα Μάθηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Katz, J. (2003). The chronology and intellectual trajectory of American entrepreneurship education 1876-1999. *Journal of Business Venturing*, 18(2) 283-300.
doi:[10.1016/S0883-9026\(02\)00098-8](https://doi.org/10.1016/S0883-9026(02)00098-8)

- Keynes, J. M. (1936). *General Theory of Employment, Interest and Money*. Macmillan Cambridge University Press.
- Kuratko, D. F. (2005). The emergence of entrepreneurship education: Development, trends, and challenges. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29(5), 577-597.
doi:[10.1111/j.1540-6520.2005.00099.x](https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2005.00099.x)
- Lackéus, M. (2015). Entrepreneurship in education: What, why, when, how. *Background Paper*.
- Light, P. C. (2008). *The search for social entrepreneurship*. Brookings Institution Press.
- Merriam, B. S., a. T. (2015). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation* (4th Edition ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Machali, I., Wibowo, A., Murfi, A., & Narmaditya, B. S. (2021). From teachers to students creativity? The mediating role of entrepreneurial education. *Cogent Education*, 8(1).
doi: [10.1080/2331186X.2021.1943151](https://doi.org/10.1080/2331186X.2021.1943151)
- Nieman, G. (2001). Training entrepreneurs and small business enterprises in South Africa: a situational analysis. *Education+ Training*. 43 (8/9), pp. 445-450.
doi:[10.1108/00400910110411639](https://doi.org/10.1108/00400910110411639)
- Nikula, J., & Tchalakov, I. (2013). *Innovations and entrepreneurs in socialist and post-socialist societies*. Cambridge Scholars Publisher.
- Oosterbeek, H., van Praag, M., IJsselstein, A. (2008). The impact of entrepreneurship education on entrepreneurship competencies and intentions: An evaluation of the Junior Achievement Student Mini-Company Program. *Tinbergen Institute Discussion Paper No. TI 2008-038/3*. <http://ssrn.com/abstract=1118251>
- Papulová, Z., & Papula, J. (2015). Entrepreneurship in the eyes of the young generation. *Procedia Economics and Finance*, 34, pp. 514-520. doi: [10.1016/S2212-5671\(15\)01662-7](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01662-7)
- Saptono, A., Wibowo, A., Narmaditya, B. S., Karyaningsih, R. P. D., & Yanto, H. (2020). Does entrepreneurial education matter for Indonesian students' entrepreneurial preparation:

The mediating role of entrepreneurial mindset and knowledge. *Cogent Education*, 7(1).
doi:[10.1080/2331186X.2020.1836728](https://doi.org/10.1080/2331186X.2020.1836728)

Sahlberg, P. (2013). *Φιλανδικά Μαθήματα*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο.

Sarris, E. W., & Gallhofer, I. N. (2014). *Design, Evaluation and Analysis of Questionnaires for Survey Research*. (2nd Edition ed.). Barcelona: Wiley.

Timmons, A. J., (1987). Characteristics and Role Demands of Entrepreneurship. *American Journal of Small Business*, 3(1),pp. 5-17. doi: [10.1177/104225877800300102](https://doi.org/10.1177/104225877800300102)

Wilson, K. (2008). Entrepreneurship Education in Europe. *Entrepreneurship and Higher Education*. Chapter 5, OECD, 2008. <https://ssrn.com/abstract=1392369>

Zimmerman, J. (2008). Refining the Definition of Entrepreneurship. Doctorate, Pepperdine University. California.

Ελληνική βιβλιογραφία

Freire, P. (1974). *Η αγωγή του καταπιεζόμενου*. Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα. (μτφ. Γιάννης Κριτικός).

Ακριώτου, Α. (2020). *Η ανάπτυξη των Καινοτόμων Επιχειρηματικών Προγραμμάτων για την ενίσχυση της Επιχειρηματικότητας στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Αμύρα, Ή. (2016). Πράσινη επιχειρηματικότητα ως εργαλείο επίτευξης ενταγωνιστικού πλεονεκτήματος. Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.

Βασιλείου, Φ. (2008). *Η διαμάχη για τη μέθοδο της επιστήμης της πολιτικής οικονομίας*. Πτυχιακή Εργασία, Τ.Ε.Ι Ηπείρου, Πρέβεζα.

Βεργαδή, Η. (2019). *Διαστάσεις της Σύγχρονης Επιχειρηματικότητας: Η Περίπτωση της Ελλάδας*. Διπλωματική. Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς.

Γιαννακόπουλος, Ν., & Ντεμούσης, Μ. (2015). *Οικονομική της εκπαίδευσης*. Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.

- Γκαγκάσιος, Ι. (2008). *Καινοτομία, Επιχειρηματικότητα, Επιχειρήσεις*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήνα.
- Γράβαρης, Δ.Ν. και Παπαδάκης, Ν. (2005). *Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Μεταξύ Κράτους και Αγοράς*. Εκδόσεις Σαββάλας.
- Δημάκου, Γ. (2007). *Επιχειρηματικότητα και Διοίκηση Μικρών και Μεσαίων Επιχειρήσεων*. Πτυχιακή. Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Μεσολογγίου, Μεσολόγγι.
- Δριβελέγκα, Π. (2020). *Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και η διαδραστική σύνδεση των εκπαιδευτικών μονάδων με τα κέντρα επιχειρηματικότητας και τις επιχειρήσεις ως παράγοντες βιώσιμης ανάπτυξης*. Διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Ζήκα, Σ. (2019). *Γυναικεία επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα. Χαρακτηριστικά και προοπτικές*. Πτυχιακή Εργασία. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Κακαρούχα, Π. (2011). *Εγχειρίδιο Επιχειρηματικότητας για υποψήφιους και νέους επιχειρηματίες*. <http://hdl.handle.net/10795/1167>
- Καραχάλιου, Φ. Ν. (2012). *Γυναικεία επιχειρηματικότητα και ελληνική πραγματικότητα*. Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς.
- Κόκκινου, Αι. (2015). *Ευρωπαϊκές Επιχειρήσεις και Καινοτομική Επιχειρηματικότητα: Μια ανάλυση στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Κορρές, Γ. (2015). *Επιχειρηματικότητα και ανάπτυξη*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Κουλουριώτη Δ. ,Παναγιωτοπούλου Γ. & Ταμπουρά Β. (2012). *Επιχειρηματικότητα και καινοτομία σε περίοδο κρίσης*. Πτυχιακή Εργασία. ΤΕΙ Κρήτης, Κρήτη.
- Κουτσώνος, Δ. (2019). *Πράσινη επιχειρηματικότητα ως εργαλείο ανάπτυξης ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος των επιχειρήσεων*. Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη
- Κρισικού, Μ. (2021). *Επιχειρηματικότητα και συναισθηματική νοημοσύνη*. Μεταπτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς.

- . Κοντογιαννάτου, Γ. (2018). Μικτή Έρευνα: Η λογική του σχεδιασμού και οι προϋποθέσεις εφαρμογής τους. *Academia*(12), 83-108. Retrieved from <http://academia.lis.upatras.gr/>
- Λιγομιάδης, Ά. (2019). *Η νεοφυής επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα*. Πτυχιακή. ΤΕΙ Κρήτης, Κρήτη.
- Μαραβέγιας, Ν., Ανδρέου, Γ., Δούκας, Γ., Κατσίκας, Δ., Λιαργκόβας, Π., Λουλούδης, Λ., Μπαλάς, Ν., Φαραντούρης, Ν., Χατζημπίρος, Κ., Χρυσομαλλίδης, Χ., Χύμης, Α. (2012). *Επιχειρηματικότητα Και Καινοτομία: Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Μητούλα, Ρ., Αστάρα, Ο., Καλδής, Π. (2008). *Βιώσιμη Ανάπτυξη*. Ατική: Εκδόσεις Rosili.
- Μισάκης, Ε. (2019). *Επιχειρηματικότητα και Νεοφυείς Επιχειρήσεις. Η Περίπτωση της Ελλάδας*. Διπλωματική Εργασία. Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς.
- Μπαμπάσης, Ε. (2016). *Επιχειρηματική εκπαίδευση, κίνητρα και πολιτισμικό υπόβαθρο*. Διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Μπλιάτζα, Α. (2019). *Ανάπτυξη Δεξιοτήτων Επιχειρηματικότητας σε μαθητές Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Η συμβολή του Junior Achievement Greece*. Διατριβή. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Αθήνα
- Μποντούρι, Α., Σαρρή, Π. (2020). *StartUp Επιχειρήσεις στον Τομέα του Τουρισμού σε Ελλάδα και Παγκοσμίως*. Πτυχιακή Εργασία. Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο, Ηράκλειο.
- Μπουρνάζου, Ν, Κωσταρά Γκέκα, Α.Χ. (2020). *Επιχειρηματικότητα και οι Αντιλήψεις Νέων Ανθρώπων*. Πτυχιακή Εργασία. Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.
- Παπαγιάννης, Γ., (2014). *Επιχειρηματικότητα και Εκπαίδευση: Η συμβολή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων επιχειρηματικότητας στην ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος των νέων στην Ελλάδα*. Διατριβή. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Πριμικήρη, Α. (2017). *Επιχειρηματικές δεξιότητες στον χώρο της Εκπαίδευσης: μία σύγχρονη προσέγγιση*. Μεταπτυχιακή Εργασία. Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς.
- Σταμόπουλος, Δ. (2019). *Η Τεχνολογική Ταυτότητα και η Καινοτομική Επίδοση του Επιχειρηματικού Τομέα στην Ελληνική Οικονομία: Ποσοτική Ανάλυση και Μελέτες Περιπτώσεων*. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα

Ταβουκτσή, Μ. Κ. (2016). *Γυναικεία επιχειρηματικότητα και δίκαιο*. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.

Διαδίκτυακές Δημοσιεύσεις:

Ευρωπαϊκή Επιτροπή / EACEA / Ευρυδίκη (2016). *Έκπαίδευση στο Επιχειρείν στα σχολεία της Ευρώπης. Έκθεση Ευρυδίκη*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ευρωπαϊκή Ένωση (2006) Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και τους Συμβουλίου της 18ης Δεκεμβρίου 2006 σχετικά με τις βασικές ικανότητες της δια βίου μάθησης.
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006H0962&from=EN>

Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Αναφοράς για την Ικανότητα του Επιχειρείν EntreComp (2017).
<https://repository.edulll.gr/edulll/bitstream/10795/3896/2/3896.pdf>

Global Entrepreneurship Monitor. *2020/2021 Global Report*. (2021)
<https://www.gemconsortium.org/report/gem-20202021-global-report>

OECD, (2005). *Oslo Manual, Guidelines for collecting and interpreting innovation data, 3rd edition*, OECD Publishing.

Παράρτημα Α

Ερωτηματολόγιο Μαθητών

Το Ερωτηματολόγιο προς μαθητές/τριες υποβλήθηκε ηλεκτρονικά με τη χρήση της Φόρμας Google.

Πιο κάτω παρατίθενται οι ερωτήσεις που κλήθηκαν να απαντήσουν οι μαθητές/τριες.

Μέρος Α: Δημογραφικά Στοιχεία

Φύλο: Αγόρι / Κορίτσι

Επαρχία: Λευκωσία / Λεμεσός / Λάρνακα / Πάφος

Τύπος σχολείου: Δημόσιο / Ιδιωτικό

Τάξη στο σχολείο: Α / Β / Γ Λυκείου

Μέρος Β: Αποκτηθείσες γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις, επιχειρηματικές προθέσεις και επιχειρηματικός τρόπος σκέψης

Για τις ακόλουθες ερωτήσεις, ο/η μαθητής/τρια σημειώνει τον βαθμό με τον οποίο «Συμφωνεί», ως αντιστοίχιση στην πιο κάτω κλίμακα:

- καθόλου
- σε μικρό βαθμό
- σε μέτριο βαθμό
- σε αρκετά μεγάλο βαθμό
- σε πολύ μεγάλο βαθμό

Γνώσεις

→ Μέσω της συμμετοχής μου στο πρόγραμμα:

Έχω αποκτήσει αντίληψη του πώς λειτουργούν οι επιχειρήσεις

Έχω αποκτήσει γνώσεις για τη διαχείριση ενός έργου (project management)

Έχω αποκτήσει γνώσεις για την οικονομική διαχείριση μίας επιχείρησης

Έχω αποκτήσει γνώσεις για το πώς λειτουργεί η οικονομία

Έχω αποκτήσει γνώσεις για το πώς να δημιουργώ ένα επιχειρηματικό σχέδιο

Δεξιότητες

→ **Η εμπειρία μου με το CP έχει ενισχύσει:**

Την ικανότητα επικοινωνίας μου

Την ικανότητά μου να δουλεύω ως μέλος μίας ομάδας

Την ικανότητά να διαχειρίζομαι το χρόνο μου καλύτερα

Τη δημιουργικότητά μου

Την επιμονή μου Την ικανότητά μου να δουλεύω υπό πίεση

Στάσεις

→ **Η εμπειρία μου με το πρόγραμμα**

Έχει ενισχύσει την αποφασιστικότητά μου να πετύχω επαγγελματικά

Έχει ενισχύσει την αυτοπεποίθησή μου

Έχει ενισχύσει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζω διάφορα προβλήματά μου

Έχει ενισχύσει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζω διάφορα προβλήματά που βλέπω γύρ...

Με έχει βοηθήσει να μάθω πράγματα για τον εαυτό μου

Με έχει κάνει να καταλάβω τα πράγματα στα οποία είμαι καλός/καλή και αυτά στα οποία δεν είμαι

Με έχει κάνει πιο ανοιχτόμυαλο/η Μου έχει δείξει την αξία της ομαδικότητας

Επιχειρηματικές Προθέσεις

→ **Η εμπειρία μου με το πρόγραμμα:**

Έχει επηρεάσει τα μελλοντικά επαγγελματικά μου σχέδια

Με βοήθησε να αναπτύξω δεξιότητες για να δημιουργήσω τη δική μου επιχείρηση στο μέλλον

Μου έδωσε έναυσμα να ασχοληθώ επαγγελματικά με την επιχειρηματικότητα

Επιχειρηματικός Τρόπος Σκέψης

→ **Η εμπειρία μου με το πρόγραμμα:**

Έχει ενισχύσει την διάθεση μου να παίρνω επιχειρηματικά ρίσκα

Έχει ενισχύσει την ικανότητα μου να εντοπίζω επιχειρηματικές ευκαιρίες

Έχει ενισχύσει την ικανότητα μου να κινητοποιώ ανθρώπους και πόρους προς την επίτευξη στόχων

Έχει ενισχύσει την ικανότητα να παίρνω αποφάσεις με βάση δεδομένα

Έχει ενισχύσει τις ηγετικές μου ικανότητες

Μέρος Γ: Γενική Εμπειρία

Για την ακόλουθη ερώτηση, ο/η μαθητής/τρια σημειώνει τον βαθμό με τον οποίο «Συμφωνεί», ως αντιστοίχιση στην πιο κάτω κλίμακα:

- καθόλου
- σε μικρό βαθμό

- σε μέτριο βαθμό
- σε αρκετά μεγάλο βαθμό
- σε πολύ μεγάλο βαθμό

- Η εμπειρία μου με το πρόγραμμα βελτίωσε τις πιθανότητες για μελλοντική εργοδότησή μου
- Η εμπειρία μου με το πρόγραμμα ήταν ευχάριστη
- Κατά τη διάρκεια της συμμετοχής μου στο πρόγραμμα, μιλούσα στους γύρω μου για αυτό

Για την ακόλουθη ερώτηση, ο/η μαθητής/τρια σημειώνει τον βαθμό που τον εκφράζει περισσότερο, ως αντιστοίχιση στην πιο κάτω κλίμακα:

- Καθόλου Πιθανό
- Λίγο Πιθανό
- Αρκετά Πιθανό
- Πιθανό
- Σίγουρο

- Θα πρότεινα το πρόγραμμα Μαθητική Επιχείρηση σε κάποιο γνωστό μου

ΜΕΡΟΣ Δ: Ανοικτές Ερωτήσεις

Ο/Η μαθητής/τρια κλήθηκε να εκφράσει την άποψη του στις ακόλουθες ερωτήσεις:

- Τι σου άρεσε περισσότερο στο πρόγραμμα;
- Περίγραψε την εμπειρία σου με το πρόγραμμα με μια λέξη.
- Τι θεωρείς ότι χρειάζεται βελτίωση στο πρόγραμμα;
- Ποιο μέρος του προγράμματος ήταν το πιο χρήσιμο;
- Ποιο μέρος του προγράμματος ήταν το λιγότερο χρήσιμο;

Παράρτημα Β

Ερωτήσεις Συνέντευξης Καθηγητών

Δημογραφικά Στοιχεία

Φύλο:

Ηλικία:

Εκπαιδευτικό επίπεδο:

Αντικείμενο σπουδών / Ειδικότητα:

Πριν από τη συμμετοχή σου στο πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση»:

1. Τι γνώριζες για την εφαρμογή της επιχειρηματικότητας στις διάφορες βαθμίδες εκπαίδευσης;
2. Ποιοι λόγοι σε ώθησαν να συμμετάσχεις στο πρόγραμμα;

Μετά τη συμμετοχή σου στο πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση»:

1. Τι γνώριζες για την εφαρμογή της επιχειρηματικότητας στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης;
2. Η παρεχόμενη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών είναι ικανοποιητική (επιμορφωτικά σεμινάρια, εκπαιδευτικό υλικό, διαθέσιμος χρόνος για επιμόρφωση); Αν όχι τι θα πρότεινες για τη βελτίωση του προγράμματος επιμόρφωσης;
3. Βρήκες το πρόγραμμα αποτελεσματικό ως προς την καλλιέργεια επιχειρηματικής κουλτούρας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση; Γιατί;
4. Ποια η άποψη σου για το πρόγραμμα;
5. Τι νομίζεις ότι ήταν αυτό που απόλαυσαν περισσότερο οι μαθητές/μαθήτριες σου;
6. Θεωρείς ότι οι μαθητές/τριες ανέπτυξαν γνώσεις μέσα από το πρόγραμμα; Αν ναι, σε ποιους τομείς; Αν όχι, γιατί;
7. Θεωρείς ότι οι μαθητές/τριες ανέπτυξαν συγκεκριμένες δεξιότητες μέσα από το πρόγραμμα; Αν ναι, ποιες; Αν όχι, γιατί;
8. Πιστεύεις ότι η συμμετοχή των μαθητών/τριών στο πρόγραμμα έχει επηρεάσει τις επιχειρηματικές τους προθέσεις; Αν ναι, με ποιον τρόπο;

Παράρτημα Γ

Τρίπτυχος Πίνακας Σύνδεσης των Ερευνητικών Ερωτημάτων Με τις Ερωτήσεις του Ερωτηματολογίου, της Συνέντευξης Και η Σύνδεση τους Με τη Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Ερευνητικό ερώτημα	Πως μεταφράζεται το ερευνητικό ερώτημα σε ερωτήσεις ερωτηματολογίου	Βιβλιογραφία
Ποιες γνώσεις και δεξιότητες έχουν αποκομίσει οι μαθητές και μαθήτριες από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα επιχειρηματικότητας «Μαθητική Επιχείρηση» και πως η συμμετοχή τους στα διάφορα στάδια του προγράμματος έχει επηρεάσει τις επιχειρηματικές προθέσεις και τον τρόπο σκέψης τους;	<p>1. <u>Μέσω της συμμετοχής μου στο πρόγραμμα:</u></p> <p>Έχω αποκτήσει αντίληψη του πώς λειτουργούν οι επιχειρήσεις.</p> <p>Έχω αποκτήσει γνώσεις για τη διαχείριση ενός έργου (project management).</p> <p>Έχω αποκτήσει γνώσεις για την οικονομική διαχείριση μίας επιχείρησης.</p> <p>Έχω αποκτήσει γνώσεις για το πώς λειτουργεί η οικονομία.</p> <p>Έχω αποκτήσει γνώσεις για το πώς να δημιουργώ ένα επιχειρηματικό σχέδιο.</p> <p>2. <u>Δεξιότητες</u></p> <p>Η εμπειρία μου με το πρόγραμμα έχει ενισχύσει:</p> <p>Την ικανότητα επικοινωνίας μου.</p> <p>Την ικανότητά μου να δουλεύω ως μέλος μίας ομάδας.</p>	<p>-Παπαγιάννης, Γ., (2014). <i>Επιχειρηματικότητα και Εκπαίδευση: Η συμβολή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων επιχειρηματικότητας στην ανάπτυξη επιχειρηματικού πνεύματος των νέων στην Ελλάδα</i>. Διατριβή. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.</p> <p>-OECD, (2005). <i>Oslo Manual, Guidelines for collecting and interpreting innovation data, 3rd edition</i>, OECD Publishing.</p> <p>-Πριμικήρη, Α. (2017). <i>Επιχειρηματικές δεξιότητες στον χώρο της</i></p>

	<p>Την ικανότητά να διαχειρίζομαι το χρόνο μου καλύτερα.</p> <p>Τη δημιουργικότητά μου.</p> <p>Την επιμονή μου.</p> <p>Την ικανότητά μου να δουλεύω υπό πίεση.</p> <p>3. Στάσεις</p> <p>Η εμπειρία μου με το πρόγραμμα</p> <p>Έχει ενισχύσει την αποφασιστικότητά μου να πετύχω επαγγελματικά.</p> <p>Έχει ενισχύσει την αυτοπεποίθησή μου.</p> <p>Έχει ενισχύσει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζω διάφορα προβλήματά μου.</p> <p>Έχει ενισχύσει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζω διάφορα προβλήματά που βλέπω γύρω μου.</p> <p>Με έχει βοηθήσει να μάθω πράγματα για τον εαυτό μου.</p> <p>Με έχει κάνει να καταλάβω τα πράγματα στα οποία είμαι καλός/καλή.</p> <p>Με έχει κάνει πιο ανοικτόμυαλο/η.</p> <p>Μου έχει δείξει την αξία της ομαδικότητας.</p> <p>4. Επιχειρηματικές Προθέσεις</p> <p>Η εμπειρία μου με το πρόγραμμα:</p> <p>Έχει επηρεάσει τα μελλοντικά επαγγελματικά μου σχέδια.</p> <p>Με βοήθησε να αναπτύξω δεξιότητες για να δημιουργήσω τη δική μου επιχείρηση στο μέλλον.</p> <p>Μου έδωσε έναυσμα να ασχοληθώ επαγγελματικά με την επιχειρηματικότητα.</p>	<p><i>Εκπαίδευσης: μία σύγχρονη προσέγγιση. Μεταπτυχιακή Εργασία. Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς.</i></p> <p>- Δριβελέγκα, Π. (2020). <i>Η εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και η διαδραστική σύνδεση των εκπαιδευτικών μονάδων με τα κέντρα επιχειρηματικότητας και τις επιχειρήσεις ως παράγοντες βιώσιμης ανάπτυξης</i>. Διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.</p> <p>- Ακριώτου, Α. (2020). <i>Η ανάπτυξη των Καινοτόμων Επιχειρηματικών Προγραμμάτων για την ενίσχυση της Επιχειρηματικότητας στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση</i>. Διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα.</p> <p>- Jones, P., & Colwill, A. (2013). Entrepreneurship education: an evaluation of the Young Enterprise Wales initiative. <i>Education+ Training</i>. 55(8/9). 911-925. doi: 10.1108/ET-04-2013-0052</p>
--	--	--

	<p>5. <u>Επιχειρηματικός Τρόπος Σκέψης</u> Η εμπειρία μου με το πρόγραμμα: Έχει ενισχύσει τη διάθεση μου να παίρνω επιχειρηματικά ρίσκα. Έχει ενισχύσει την ικανότητα μου να εντοπίζω επιχειρηματικές ευκαιρίες. Έχει ενισχύσει την ικανότητα μου να κινητοποιώ ανθρώπους και πόρους προς την επίτευξη στόχων. Έχει ενισχύσει την ικανότητα να παίρνω αποφάσεις με βάση δεδομένα. Έχει ενισχύσει τις ηγετικές μου ικανότητες.</p> <p>3. <u>COVID-19 Οι περιορισμοί λόγω πανδημίας:</u> ανέπτυξαν την ευελιξία μου μείωσαν τα κίνητρα μου για την ενεργό συμμετοχή μου στο πρόγραμμα μείωσαν την αίσθηση της ομαδικότητας</p> <p>6. <u>Γενική Εμπειρία</u> Η εμπειρία μου με το πρόγραμμα βελτίωσε τις πιθανότητες για μελλοντική εργοδότησή μου. Η εμπειρία μου με το πρόγραμμα ήταν ευχάριστη. Κατά τη διάρκεια της συμμετοχής μου στο πρόγραμμα, μιλούσα στους γύρω μου για αυτό.</p> <p>7. <u>Θα πρότεινα το πρόγραμμα Μαθητική Επιχείρηση σε κάποιο γνωστό μου</u> Καθόλου Πιθανό</p>	
--	--	--

	<p>Λίγο Πιθανό Αρκετά Πιθανό Πιθανό Σίγουρο</p> <p>8. <u>Ανοικτού Τύπου Ερωτήσεις</u> Τι σου άρεσε περισσότερο στο πρόγραμμα; Περιγράψε την εμπειρία σου με το πρόγραμμα με μια λέξη. Τι θεωρείς ότι χρειάζεται βελτίωση στο πρόγραμμα; Ποιο μέρος του προγράμματος ήταν το πιο χρήσιμο; Ποιο μέρος του προγράμματος ήταν το λιγότερο χρήσιμο;</p>	
<p>Ποια είναι η άποψη των εκπαιδευτικών για την παρεχόμενη επιμόρφωσή τους σε θέματα επιχειρηματικότητας, πως αξιολογούν το πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση» και ποια είναι η άποψη τους για τον αντίκτυπο του προγράμματος στους μαθητές;</p>	<p>Ερωτήσεις συνέντευξης εκπαιδευτικών</p> <p><u>Πριν από τη συμμετοχή σου στο πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση»:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Τι γνώριζες για την εφαρμογή προγραμμάτων επιχειρηματικής εκπαίδευσης; 2. Ποιοι λόγοι σε ώθησαν να συμμετάσχεις στο πρόγραμμα; <p><u>Μετά τη συμμετοχή σου στο πρόγραμμα «Μαθητική Επιχείρηση»:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Τι γνωρίζεις για την εφαρμογή προγραμμάτων επιχειρηματικής εκπαίδευσης; 4. Η παρεχόμενη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών είναι ικανοποιητική (επιμορφωτικά σεμινάρια, εκπαιδευτικό 	<p>Μπλιάτζα, Α. (2019). <i>Ανάπτυξη Δεξιοτήτων Επιχειρηματικότητας σε μαθητές Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Η συμβολή του Junior Achievement Greece</i>. Διατριβή. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Αθήνα</p> <p>-Ευρωπαϊκή Επιτροπή / EACEA / Ευρυδίκη (2016). <i>Έκθεση Ευρυδίκη' στο Επιχειρείν στα σχολεία της Ευρώπης. Έκθεση Ευρυδίκη'</i>. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.</p>

	<p>υλικό, διαθέσιμος χρόνος για επιμόρφωση); Αν όχι τι θα πρότεινες για τη βελτίωση του προγράμματος επιμόρφωσης;</p> <p>5. Βρήκες το πρόγραμμα αποτελεσματικό ως προς την καλλιέργεια επιχειρηματικής κουλτούρας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση; Γιατί;</p> <p>6. Ποια η άποψη σου για το πρόγραμμα;</p> <p>7. Τι νομίζεις ότι ήταν αυτό που απόλαυσαν περισσότερο οι μαθητές/μαθήτριες σου;</p> <p>8. Θεωρείς ότι οι μαθητές/τριες ανέπτυξαν γνώσεις μέσα από το πρόγραμμα; Αν ναι, σε ποιους τομείς; Αν όχι, γιατί;</p> <p>9. Θεωρείς ότι οι μαθητές/τριες ανέπτυξαν συγκεκριμένες δεξιότητες μέσα από το πρόγραμμα; Αν ναι, ποιες; Αν όχι, γιατί;</p> <p>10. Πιστεύεις ότι η συμμετοχή των μαθητών/τριών στο πρόγραμμα έχει επηρεάσει τις επιχειρηματικές τους προθέσεις; Αν ναι, με ποιον τρόπο;</p>	<p>- Davies, L. G., & Gibb, A. A. (Eds.). (1991). <i>Recent research in entrepreneurship</i>. Aldershot: Avebury.</p> <p>- Machali, I., Wibowo, A., Murfi, A., & Narmaditya, B. S. (2021). From teachers to students creativity? The mediating role of entrepreneurial education. <i>Cogent Education</i>, 8(1). doi: 10.1080/2331186X.2021.1943151</p> <p>- Ακριώτου, Α. (2020). <i>Η ανάπτυξη των Καινοτόμων Επιχειρηματικών Προγραμμάτων για την ενίσχυση της Επιχειρηματικότητας στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση</i>. Διατριβή, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα.</p>
--	---	---